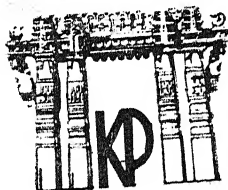

కాకతి ప్రచురణ నెం. 1

వినుకొండ వల్లభరాయని శ్రీడాభిరామము

ప్రచురణ

కాకతి పబ్లికేషన్స్

3-4-424/5 నారాయణగూడ-

హైదరాబాద్ - 500 029

ప్రథమ ముద్రణ

మార్చి - 1977

పింగళ - ఉగాది.

మూల్యము : 4-00.

ముద్రణ

నాగార్జున - ముషీరాబాదు

హైదరాబాదు-500 027

మ న వి

కవిసార్వభౌముడగు శ్రీనాథుని కృతముగా వ్యాప్తిలో నున్న క్రిడాభిరామ గ్రంథకర్తృత్వమును గూర్చి పండిత లోకమున భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. గ్రంథము వినుకొండ వల్లభ రాయుడే రచించినను, గ్రంథారంభమున, గ్రంథాంతమున గల పద్యములను గద్యములను అనుసరించి క్రిడాభిరామ కర్త వల్లభరాయుడే నుని యున్నను గ్రంథమున గల పద్యములకైలి, పదప్రయోగము, భావముల ననుసరించి క్రిడాభిరామకర్త శ్రీనాథుడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారివంటి పండిత ప్రకాండులు నిరూపించినారు. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదమును కొందరు పండితు లంగీకరింపలేదు. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, పంపూరించిన క్రిడాభిరామములోను, శ్రీ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు అనుబంధము చేర్చి ప్రకటించిన గ్రంథములను క్రిడాభిరామ కర్త శ్రీనాథుడే యను విషయము తెలుపబడినది.

శ్రీనాథుడు, వల్లభరాయుడు సమకాలికులైన కావచ్చును కాని శ్రీనాథుడు క్రిడాభిరామకర్త కాదని వల్లభరాయుడే యని సాంపరాయని తెలుంగాధీశుని ప్రశంసించిన శ్రీనాథుడు వల్లభరాయుని పేరేత్తక పోవుట వలనను, వల్లభరాయుని వృద్ధాప్యమున శ్రీనాథుడు విజయనగరాధీశుని యాస్థానమున డిండిమభట్టును వివాదమున నోడించి, కనకాభిషేక గౌరవము పడిసెనని తెలియుచుండుటను బట్టి శ్రీనాథుడు క్రి.శ. 1435 ప్రాంతమున విజయనగరమును దర్శించి ఆ వెనుక సాంపరాయని తెలుంగాధీశ్వరుని దర్శించెనని తెలియుచున్నది. సాంపరాయని తెలుంగు రాయని క్రి.శ. 1550 నాటి కాసనము S.I. 1 VOI-VIలో 905 వ కాసనముగా ప్రకటంపబడినది.

సాహిత్య గ్రంథములను ప్రచురించుటయే ఆశయముగా పెట్టు
కొనిన మా కాకతీ పబ్లికేషన్స్ పక్షమున ప్రచురించుచున్న క్రితాధిరామ
గ్రంథమునకు పీఠిక వ్రాసియిచ్చిన శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రిగారికి
కృతజ్ఞతలు.

పండిత ప్రకాండులు మా యీ ప్రచురణమును సమాధరింతురని
ఆశించుచున్నాము.

ప్రకాశకులు

పీఠిక

వినుకొండ వల్లభరాయునిచే రచింపబడి, కవి సారస్వభౌముడగు శ్రీనాథునికృతముగా భావింపబడుచున్న “క్రీడాభిరామమును” గూర్చి పండితలోకమునను, పామరలోకమునను, పాఠకలోకమునను భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. గ్రంథమును వినుకొండ వల్లభరాయుడే రచించినట్లు గ్రంథారంభమున, గ్రంథాంతమున పేర్కొనబడినను కవిసారస్వభౌముడగు శ్రీనాథుడు రచించిన గ్రంథముగా పండిత ప్రకాండులచే భావింపబడుటవలన ఈ గ్రంథకర్తృత్వ విషయమొక సమస్యగా సాహితీ పరుల యెదుట నిలిచియున్నది.

కవిసారస్వభౌముడగు శ్రీనాథుడు, అమాత్యుడగు వల్లభరాయుడు సమకాలికులగుట వలనను, శ్రీనాథమహాకవి రచించిన పద్యములను బోలిన పద్యములు క్రీడాభిరామమున నుండుటవలన క్రీడాభిరామమును శ్రీనాథుడే రచించినాడని బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సోదాహరణముగా నిరూపించినారు.

శ్రీనాథుడు మహాకవి. కవిసారస్వభౌముడు. యుగపురుషుడు. సాహిత్య విజ్ఞునిధి. ఏ కాలమందైనను పిల్లకవులు మహాకవుల కవితల ననుసరించుట సహజము. వినుకొండ వల్లభరాయుడు శ్రీనాథునికి సమకాలికుడే కాక శ్రీనాథునిపై నెనలేని గౌరవాదరాభిమానములు కలవాడు. శ్రీనాథుడు రెడ్డిరాజుల ఆస్థానకవి. విద్యాధికారి, వివిధ రాజాస్థానములను

దర్శించి, తన కవితావైభవమును ప్రకటించి, పాండిత్యమును ప్రదర్శించి ఉద్దండకవి పండితులను మెప్పించి, శాస్త్రవివాదములందు అరుణగిరి నాథులవంటి పండితవర్కుల నోడించి శ్రీనాథుడు కవి సార్వభౌమ బిరుదాంతితుఁ డైనాడు.

వల్లభరాయుడు శ్రీనాథుని అనుకరించె ననుటలో దోషములేదు. మహాకవుల ననుసరించువారు నేటికిని కలరు. రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమును దృష్టిలో నుంచుకొని గ్రంథములు రచించి పిల్ల వసు చరిత్రలను వ్రాసినారని అనిపించుకొనుట ఆ కాలపు కవులకు గొప్పగా నుండెడిదని వసుచరిత్రము తరువాత రచింపబడిన గ్రంథములనుబట్టి యూహింప వచ్చును.

క్రీడాభిరామము వీధిరూపకము. క్రీడాభిరామ కృత్యవతారికలో “ఆ మంత్రితేఖరుండు రావిపాటి తివురాంతక దేవుండను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామ నాటకంబు ననుసరించి క్రీడాభిరామంబును రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినాండు.” అని చెప్పియుండుట వలనను ఆశ్వాసాంతమున గల గద్య “ఇది శ్రీ మన్మహా మంత్రితేఖర వినుకొండ తిత్పయామాత్యనందన చందమాంబా గర్భ పుణ్యోదయ సుకవిజనవిధేయ వల్లభరాయ ప్రణీతంబైన క్రీడాభిరామంబును వీధి నాటకంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము” అని యుండుటవలనను, క్రీడాభి రామము వీధిరూపకమనియు, రావిపాటి తివురాంతకుడను కవివర్కుడు రచించిన ప్రేమాభిరామమును సంస్కృత రూపకమునకు వినుకొండ వల్లభరాయుని అనుకరణమనియు తెలియుచున్నది.

ప్రేమాభిరామమును రచించిన రావిపాటి తివురాంతకుడు కాక తీయులు పాలించిన కాలమునాటివాఁడు. సంస్కృత భాషలో రచింప

బడిన ప్రేమాభిరామమును గ్రంథము ప్రజాబాహుళ్యమున ప్రచారములో నుండి యుండవచ్చును. క్రిడాభిరామము దాని కనువాద గ్రంథము. ప్రేమాభిరామము వెలువడిన పిదప సుమారు వంద సంవత్సరములకు క్రిడాభిరామము రచింపబడినది. ప్రేమాభిరామము యొక్క మాతృక గాని, వ్రాతప్రతులుగాని మనకిప్పుడుపరిత్యజ మైనములుగ లేవు.

కవిసారస్వభాషుడగు శ్రీనాథునిచే రచింపబడిన 'పీఠి' యను గ్రంథములోనివిగా కొన్ని చాటువులు సంకలన మొనరింపబడి ప్రచారము లోనికి వచ్చినవి. అందు వినుకొండ వల్లభరాయునిచే రచింపబడిన క్రిడాభిరామమందలి పద్యములు సైతము చేరియున్నవి. కాని ఆ పద్యము లందు 'పీఠి' లక్షణములు గోచరించుట లేదు. శ్రీనాథమహాకవిచే రచియింపబడిన పద్యములు కూడ నందు చేర్చబడినవి.

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు క్రిడాభిరామమును శ్రీనాథుని పీఠిరూపకముగ భావించినారు. శ్రీనాథుడే క్రిడాభిరామమును రచించి వినుకొండ వల్లభరాయుని పేర వెలయించినాడని ప్రభాకరశాస్త్రి గారుహించినారు. కొందరు పండితులు ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదము నంగీకరించినారు. మరికొందరు క్రిడాభిరామములోని కొన్ని పద్యములు శ్రీనాథుడు రచించినాడనియు శ్రీనాథుడు వల్లభామాత్యునితో తనకు గల స్నేహమును పురస్కరించుకొని రచించి యుండవచ్చునని భావించినారు. కాని శ్రీ దేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు ప్రభృతులు క్రిడాభిరామము వినుకొండ వల్లభరాయుని కృతమేయని చెప్పుచు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదమును ఖండించినారు. క్రిడాభిరామమున పచ్చిశృంగారము వర్ణింపబడినది. అట్టి గ్రంథమును శ్రీనాథుడు రచించియుండడని కొందరి వాదము. హర విలాసమున పార్వతీశివుల రత్నాద్యవస్త్రాలు వర్ణించిన శ్రీనాథుడే అట్టి గ్రంథము వ్రాసియుండవచ్చునని కొందరి భావము. ఏ దెట్లున్నను

క్రిడాభిరామము మాత్రము, ప్రేమాభిరామ గ్రంథమున కాండ్రానువాద మనుటలో సందియము లేదు.

వీధీరూపక లక్షణములు

వీధీయందొకే యంకముండును. నాయకుడొక్కడే. అతడాకాశ భాషణములకు బ్రతిభాషణములు సేయుచు తాను వినుచున్న యాకాశ భాషణములనుకూడ తానే పలికి ప్రత్యుత్తర మొసంగుచుండును. ఒక్కొక్కమారు ఈ వీధీయం దిరుద్దురు పాత్రలుండవచ్చును. ఇందు శృంగార రస మంగియై మిగిలిన రసములు కొంది కొందిగా నుండును. అర్థ ప్రకృతులు ముఖ నిర్వాహణ సంధులుండును. ఇందు త్రమ శృంగారము నకు బదులు కామశృంగారముండును. ఉత్తమ, మధ్య నాయకులుండ వచ్చును. తాని లక్ష్యమందు మధ్యమాధమ నాయకులే యున్నారు. క్రిడాభిరామ గ్రంథమున వై వీధి లక్షణములలో గొన్ని యున్నవి. ఈ గ్రంథము వీధీరూపకముగ పేర్కొనబడినది. వీధి లక్షణములు గల రూపకము శ్రీనాథుని కాలమునాటిది, వినుకొండ వల్లభరాయుడు రచించిన దొక్కటే లభించుటవలన, లక్షణ గ్రంథములం దుదహరింపబడిన పద్య ములు శ్రీనాథుని వీధి రూపకములోనివని కొందరు, వినుకొండ వల్లభ రాయుని క్రిడాభిరామము నుండి ఉద్ధరింపబడినవని కొందరు పేర్కొనుట వలన గ్రథారంభమునను, గ్రంథాంతమున గల గద్యలోను వల్లభ రాయుడే గ్రంథకర్తయని స్పష్టముగ పేర్కొనబడినప్పటికి క్రిడాభి రామము శ్రీనాథ మహాకవికృతమని, వల్లభరాయుని కృతమని వివాద ములు బయటఁదేరినవి, విమర్శలు సాగినవి. విమర్శలకు ప్రతివిమర్శలు వచ్చినవి. ఐనను పండితలోకమున అభిప్రాయ భేదములున్నవి.

క్రిడాభిరామము వీధీరూపకము. ఇందు మధ్యమ నాయకు లిరుద్దురున్నారు, ఓకే ఆశ్వాసము కలది. ప్రదర్శనానుకూలము కాదు

కాని శ్రవ్యకావ్యముగా నొప్పురుచున్నది. ఇంద్రధనుశ్శృంగార వర్ణనము గావింపబడినది. ప్రేమాభిరామమును సంస్కృత భాషలో రచించిన రావిపాటి త్రిపురాంతక కవి ప్రశంస క్రిడాభిరామ గ్రంథమున నున్నది. ప్రేమాభిరామ ప్రశంసానంతరము త్రిపురాంతకుడు నన్నయ తిక్కన హాళక్కి భాస్కరుడు, చిమ్మపూడి యమరాధిపుడు మున్నగు మహాకవుల కోవలోని వాడని ప్రశంసింపబడినాడు. త్రిపురాంతకుడు కాకతీయుల కాలమున నున్నవాడు. ప్రేమాభిరామము యొక్క మాతృక గాని, ప్రతులుగాని లభింపకుండుట ఆంధ్ర సాహితీ లోకము యొక్క దురదృష్టము.

క్రిడాభిరామ రచనాకాలము

క్రిడాభిరామ రచనాకాలము గుఱించి పండితలోకమున భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు క్రిడాభిరామమును శ్రీనాథుడే రచించినాడని భావించి క్రీ.శ. 1485 ప్రాంతమున భీమఖండ రచనానంతరము ఈ గ్రంథమును రచించెనని తలంచినారు. క్రీ.శ. 1420 ప్రాంతమున పల్లభరాయ డీగ్రంథమును రచించి యుండవచ్చునని శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగా రభిప్రాయ పడినారు. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంగారి అభిప్రాయముతో నేకీభవించినారు. కాని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు కందుకూరి వీరేశలింగంగారి భావముతో నేకీభవింపలేదు. పండితుల అభిప్రాయము లెట్లున్నను క్రిడాభిరామము పల్లభరాయ ప్రణీతము. క్రీ.శ. 15 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున రచింపబడినదని బెపల్పులో సందేహము లేదు. శ్రీనాథుడు రెడ్డిరాజుల ఆస్థానకవి. విద్యాధికారి పదవిని నిర్వహించిన వాడు. శ్రీనాథుడు పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఆస్థానము నలంకరించినవాడు. పెదకోమటి వేముని మరణానంతరము రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల

ఆస్థానము నంకరించి కాశీఖండమును వీరభద్రారెడ్డి కంకితముగా రచించినాడు.

విజయనగర సామ్రాజ్యము నాకాలమున ప్రౌఢదేవరాయలు పాలించుచుండెను. రాచకొండ రాజ్యమును మూడవ సింగమనాయకు డేలుచుండెను. శ్రీనాథ మహాకవికి రెడ్డి, వెలమ, విద్యానగరాధీశుల యాస్థానములందు సన్మానములు జరిగినట్లు తెలియుచున్నది.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి క్రీ.శ. 1420 ప్రాంతమున మరణించెను. అతని పుత్రుడు రాచవేమారెడ్డి క్రీ.శ. 1420-1424 వరకు పాలించెను. శ్రీనాథుడు ప్రౌఢదేవరాయల ఆస్థానమున డిండిమభట్టారకుని కావ్రు వివాదమున ఓడించిన కాలము క్రీ.శ. 1428 తరువాత యగును. ప్రౌఢ దేవరాయలు 1428లో విజయనగర సింహాసన మధిష్ఠించెను. ఒకవేళ శ్రీనాథుడు దేవరాయల కాలమున విజయనగరమును సందర్శించిన యెడల ఆ కాలము 1420వ సంవత్సరము కాని అంతకు పూర్వముకాని కావలయును. పెదకోమటి వేముడు 1422లో మరణించుటను బట్టి శ్రీనాథుడు రాచవేమారెడ్డి పాలనము ముగిసినపిదప విజయనగరమును దర్శించి యుండవచ్చును. రాచవేముని పాలనము నాలుగు సంవత్సరములు సాగినది. కవిపండిత ప్రోషణము నిచ్చుగించని రాచవేమారెడ్డి పభువు భోగలాలసత, ప్రకాశీదనము గాంచి, శ్రీనాథుడు విజయనగరాధీశుల యాస్థానమును దర్శింపగోరి యుండును. శ్రీనాథుడు ప్రౌఢదేవరాయలపై జెప్పిన పద్యములను బట్టి 1428వ సంవత్సరము పిమ్మటనే విజయ నగరమును దర్శించి యుండును. ఈ విజయనగరమును సందర్శించుట క్రీ.శ. 1485 - 1488 ప్రాంతమున జరిగియుండును. శ్రీనాథుడు అవసాన దశయందు జెప్పిన పద్యములును, బాటవులుగా జెప్పిన పద్య ములును సాంపరాయని తెలుంగాధీశుని వేర్కొనుచున్నవి. ఈ తెలుంగు

రాయడు ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున నున్నవాడు. ఈతని శాసన మొకటి శక సంవత్సరము 1850 నాటిది. S. i. i. vol. VI No. 905 గా ప్రకటింప బడినది. ఇతడు కన్నడ దేశమున నున్న వాడు.

క్రిడాభిరామకర్త వంశావళి - గుణగణములు

క్రిడాభిరామ గ్రంథావతారికలో చెప్పబడిన వల్లభరాయడు వినుకొండ నివాసి. వినుకొండ నేటి నెల్లూరు మండలమున నున్న గ్రామము. పూర్వమీ వినుకొండ గల ప్రాంతము పొకనాడుగా బ్రసిద్ధిబడసినది. వినుకొండ గ్రామము ననుసరించి వల్లభరాయల వంశమువారు 'వినుకొండవారుగా' ప్రసిద్ధిజెందినారు. క్రిడాభిరామములోని ఈ క్రింది పద్యము వలన వల్లభరాయని నివాసస్థలము తెలియుచున్నది.

“నటులది దోర సముద్రము

విటులది యొగ్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా

పుట భేదన మీత్రితయము

నిట గూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లరు మెచ్చన్”

వినుకొండ వల్లభరాయడు సియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఇతని తల్లి చందమాంబ. తండ్రి తిప్పయామాత్యుడు. ఆళ్వరాయనన, కామకాయ నన, విశ్వామిత్ర గోత్రుడు. తిప్పయామాత్యుడు ములికినాటిలోని మోహరి పాలకుడు. ఇతడు విజయనగరాధీశుడగు రెండవ హరిహర రాయల యొద్ద రత్నఖాండాగారాధ్యక్షుడుగా నుండెనని తెలియుచున్నది. హరిహరరాయల పరిపాలనాకాలము క్రీ.శ. 1877-1404. వల్లభా మాత్యుడు శ్రీనాథుని సమకాలికుడని తెలియుచున్నను క్రిడాభిరామకర్త శ్రీనాథుడు కాదనుట కెన్నియో నిదర్శనము లున్నవి.

పంగమ పంశపృక్షము

హరిహరరాయలు
(1386-1386)

బుక్కరాయలు I
(1386-1377)

హరిహరరాయలు II
(1377-1404)

బుక్కరాయలు II
(1404-1422)

దేవరాయలు
(1408-1422)

ప్రౌఢదే దేవరాయలు I
(1422-1446)

మల్లికార్జునరాయలు
(1446-1465)

విఠాపాక్షరాయలు
(1465-1478)

కొండవీటి రెడ్డిరాజుల పంశపృక్షము

ప్రొలయ వేమారెడ్డి
(1225-1258)

అనసోరారెడ్డి
(1258-1264)

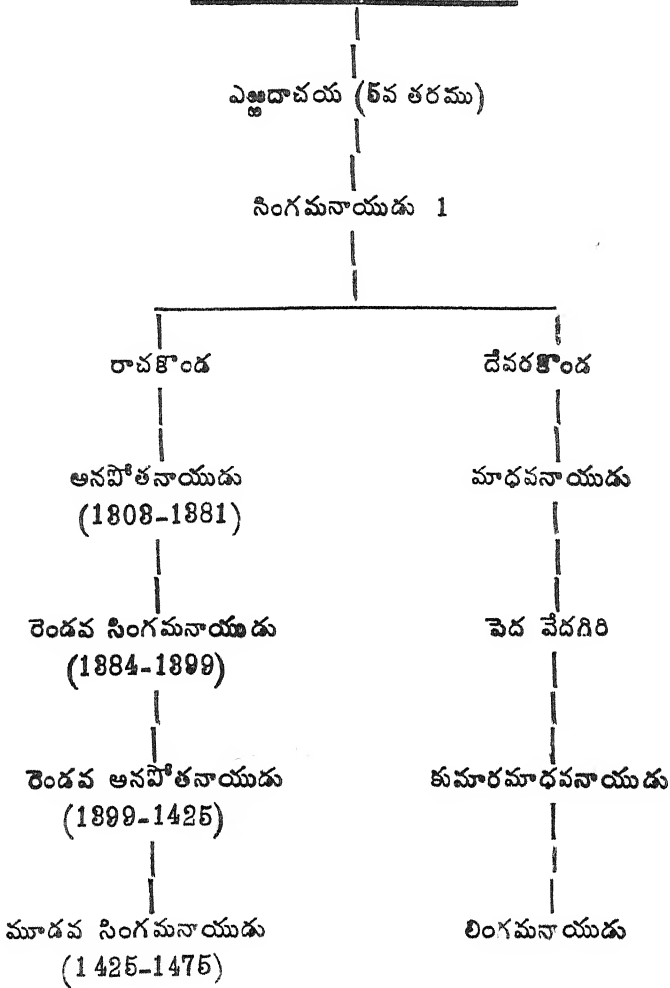
అనవేమారెడ్డి
(1264-1286)

కొండగిరిరెడ్డి
(1286-1402)

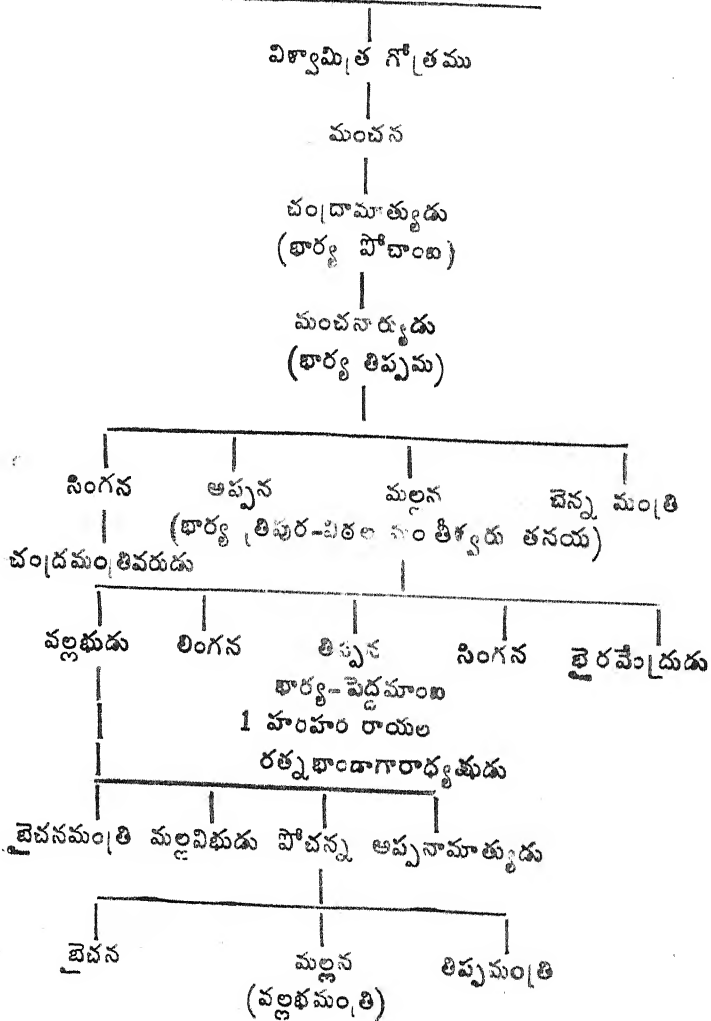
పెదకోమటి వేమారెడ్డి
(1402-1420)

రావవేమారెడ్డి
(1420-1424)

పద్మనాథక వంశవృక్షము

వల్లభరాయని వంశవృక్షము

వల్లభామాత్యుని కవితా వైభవమునుగూర్చి గుణగణముల గూర్చి, కృత్యవతారికలో తెలుపబడినది. ఇతఁడు చాటు కవితా రచనలో సమర్థుడని క్రీడాభిరామమున గల పద్యమువలన తెలియుచున్నది.

“హాటక గర్భవధూఢీ
వీడికర్పూరశకల విస్ఫుమర సౌర
భ్యాటోపచాటు కవితా
పాటవమరుదవని వల్లభన్నకు నమరున్”

వల్లభరాయుడు దాతృతాగుణము కలవాఁడు. ఇతఁడమాత్యుడుగా కృత్యవతారికలో బేర్కొనబడినాడు.

ఉపమించెద ధారాధర
తపనజైరెరాజరాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధర వాహుల
ద్రిపురాంతక వల్లభుని విత్తిర్ణప్రాధిన్.

వల్లభరాయుని వంశీయులందఱును తిపురాంతక శ్రేతమున వెలసిన తిపురాంతకేశ్వరుని భక్తులు. వల్లభరాయుడు విజయనగరాధీశ్వరులకడ మంత్రిత్యము నెఱపినవాడు. ఇతఁడు స్వయముగా కవి. చాటుకవిత చెప్పనేర్చినవాడు. ప్రేమాభిరామాది సంస్కృత గ్రంథములను అనుక్రితో జరించుటయే గాక శృంగార రసార్ణవమైన ప్రేమాభిరామము నాంధ్రీకరించుటకు బూనుకొనినవాఁడు. ప్రేమాభిరామము నాంధ్రీకరించి క్రీడాభిరామమును పేరిడుటలో వల్లభరాయుని ప్రతిభ గోచరించుచున్నది. ఆ కాలమునం దిట్టి గ్రంథములు జనబాహుళ్యమున విశేష ప్రచారమునందుండి యుండవచ్చును. అందును వినుకొండ వల్లభామాత్యుడు రసికుడై యుండుటవలనను, భాషాపాండిత్య వైభవమున

కవితావేశము కలిగి యౌవనావస్థలో నీ గ్రంథము ననువదించి యుండును.

శ్రీనాథుడు - వల్లభరాయుడు

శ్రీనాథుడు, వల్లభరాయుడు సమకాలికులైనను, క్రీడాభిరామమున కొన్ని పద్యములు శ్రీనాథుడు రచించిన పద్యములవలె నున్నను వల్లభరాయనికి శ్రీనాథ మహాకవితో పరిచయమున్నట్లు తోచదు. శ్రీనాథుడు రెడ్డిరాజుల ఆస్థానకవి. విద్వాదికారి. క్రీడాభిరామములోని పద్యములు కొన్ని శ్రీనాథుని పద్యములవలె నున్నవి. ఐనను శ్రీనాథు డాపద్యములను రచించి యుండలేదు. వల్లభరాయుడు శ్రీనాథుని గ్రంథముల జదివి పద్యముల ననుకరించి యుండవచ్చును. శ్రీనాథుని పద్యములవలె నున్న క్రీడాభిరామములోని పద్యములకు మాతృక ప్రేమాభిరామము కావలయును కదా ? శ్రీనాథుడే సందర్భానుసారముగ తన గ్రంథములందు ప్రేమాభిరామము లోని శ్లోకముల నాంధ్రీకరించి వ్రాసియుండవచ్చును గదా? శ్రీనాథమహాకవి రచించిన, శృంగార నైషధము, కాశీఖండ, భీమ ఖండాది కావ్యములు సంస్కృతానువాదములే కదా ?

వల్లభరాయుని క్రీడాభిరామము రావిసాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామమున కనువాదగ్రంథము. ప్రేమాభిరామమును యథాతథముగ, నాంధ్రీకరించుటయో లేక నచ్చటచ్చట స్వతంత్రముగ రచించుటయో జరిగియుండును.

వినుకొండ వల్లభరాయుడు విజయనగరా దీక్షులకడ, మంత్రియు మండలాధిపతివంటి స్థానమాక్రమించిన వాఁడును, రసీకుడును అగుట వలన ప్రేమాభిరామమువంటి గ్రంథములను పఠించి, ఉల్పాహముచే నాంధ్రీకరించి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథునికి వల్లభరాయనితో పరిచయ ముండినయెడల శ్రీనాథుడు విజయనగరాధీశుడగు ప్రౌఢదేవరాయల ఆస్థాన ప్రవేశమునకు కష్టపడి, విజయనగరమున పడిగాపులు గాయవలసిన పనియుండదు. కర్ణాట సామ్రాజ్యాధీశుని దర్శించుటకు శ్రీనాథమహాకవికి అవకాశము కలుగలేదు. రెడ్డిరాజుల ఆస్థానకవియగుటయే నందులకు కారణము. రాజ్యాస్థాన ప్రవేశమున కాలస్యమగుటవలన, ప్రవేశమున కనుజ్ఞ లభింపక పోవుట వలన శ్రీనాథుడు—

“కుల్లాయుంచితిః గోక చుట్టితి మహా కూర్మాసమున్
దొడితిన్

వెల్లులిం దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్తవడ్డింపగా
చల్లాయంబలి ద్రావితిన్ రుచులు డోపంబంచు

బోనాడితిన్

దల్లి ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి ! దయలేదా నేను

శ్రీనాథుడన్.

అని కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని దీనముగ ప్రార్థించినాడు. ఈ పద్యము వలన శ్రీనాథుని మనస్తత్వము తెలియుచున్నది. దీనదశయందున్నట్లును కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని వేడుకొనినట్లును వై పద్యమువలన తెలియుచున్నది.

ఒకవేళ శ్రీనాథ మహాకవికి, వినుకొండ వల్లభరాయనితో పరిచయ మున్నయెడల నిట్టి యవస్థకలుగదు. వల్లభరాయని తండ్రి రెండవ హరిహరరాయల రత్నభాండాగా రాధ్యతుడుగా నుండినవాడు. వల్లభరాయడమాత్యుడు. విజయనగరాధీశునికి ప్రీతిపాత్రుడు. అట్టి రాజ్యమున శ్రీనాథుడు వల్లభరాయనితో కలిసి వల్లభరాయని విడిదిగల్గవలసి మున పంచభక్ష్య పరమాన్నముల భుజించుచు సుఖముగా నుండినట్లు

రాయని మైత్రిని పురస్కరించుకొని రాజాస్థాన ప్రవేశము సులభముగా గావించి యుండును కాని కుల్లాయుంచి, కోకచుట్టి, మహా కూర్పాసమున్ దొడిగి, వెల్లుల్లి, తిలపిష్టము భుజించుచు విశ్వస్తవర్ధించిన భుజించు మరవస్థ కలిగియుండుడు. చల్ల, అంబలి ద్రావి, రాజాస్థాన ప్రవేశము లభింపమికి దిగులొంది కర్ణాట రాజ్యలక్ష్మిని దీనాతిదీనముగ ప్రార్థింప వలసిన అగత్య మేర్పడి యుండుటనుబట్టి వల్లభరాయని పరిచయము శ్రీనాథునికి లేదనియే భావించుట యుక్తము.

శ్రీనాథు డాంధ్రదేశాధీశు కొలువున నుండినవాడు. ఆంధ్ర దేశమున గల రాజాస్థానముల దర్శించి, ఆయా రాజులను తన కవితా వైభవమున మెప్పించి వారిచే, గౌరవాదర సత్కారములను పొందిన వాడు. కొండవీటి రాజ్య పతనానంతరము అనగా క్రీ. శ. 1424 తరువాత శ్రీనాథుడు విజయనగర మేతెంచినాడనుట సమంజసము. వినుకొండ వల్లభరాయనితో పరిచయము లేక శ్రీనాథుడు చాలకాలము వరకు రాజాస్థాన ప్రవేశము పొందలేడు. శ్రీనాథుడు తన అవసానదశ యందు జెప్పిన

“కాళికావిశ్వేశు గలిసె వీరారెడ్డి

రత్నాంబరంబు లే రాయడిచ్చు”

అను పద్యమునను శ్రీనాథుని చాటుపద్యములలోను వినుకొండ వల్లభరాయని ప్రసక్తి లేదు.

అప్పుడు తాను రచించిన గ్రంథమునకు, కర్తగా వ్యవహరింపబడుచున్న వల్లభరాయని నుండి శ్రీనాథుడు గొప్ప సహాయమే పొందియుండవచ్చును. పేరైనను బేర్కొనకపోవుటయు, తాను రచించిన ఇతర గ్రంథముల లోను వల్లభరాయని ప్రశంసంపకుండుటను బట్టియు, క్రీడాభిరామమున

వల్లభరాయడు, శ్రీనాథ మహాకవి గ్రంథరచనమున సహకరించి నాడనియో, లేక తాను శ్రీనాథునికి శిష్యుడననియో, చెప్పుకొనకపోవుటయు, కవి స్తుతియందును శ్రీనాథుని పేరెత్తకపోవుటయు, జూడ, శ్రీనాథుడు, వల్లభరాయడు సమకాలికులైనను పరిచయము కలవారు కారని చెప్పవచ్చును.

క్రీడాభిరామ గ్రంథావతారిక ననుసరించి, ఆశ్వాసాంత గద్యము ననుసరించి గ్రంథకర్త వినుకొండవల్లభరాయుడే యని తెలియుచున్నది. ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకభాండాగారము నుండి ఉద్ధరించి క్రీడాభిరామమును ప్రకటించిన బ్రహ్మశ్రీ వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు వల్లభరాయడు గ్రంథకర్త కాదనియు, శ్రీనాథుడే క్రీడాభిరామమును రచించినాడనియు శ్రీనాథుని యనుమతితో వల్లభరాయడు గ్రంథమును తనపేర ప్రకటించెననియు తెలిపినారు.

కొందరు విమర్శకులు పండితప్రకాండుల శ్రీప్రభాకరశాస్త్రి గారి వాదము సంగీకరింపక గ్రంథ రచయిత వల్లభామాత్యుడే యనియు, ఐనను కొన్ని పద్యములు శ్రీనాథకృతము లనిచెప్పుచు ఉదాహరణములఁ జూపినారు. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదము, విమర్శకుల వాద ప్రతివాదముల సారాంశ మిచ్చట తెలిపి, క్రీడాభిరామమును వల్లభరాయుడే రచించినాడని సాంపరాయని తెలుంగాధీశుని శాసనము ననుసరించి వ్రాయుట ఈ పీఠిక ముఖ్యోద్దేశ్యము.

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాద సారాంశము

1. క్రీడాభిరామ కృత్యవతారికలో కవిని గూర్చిన పొగడ్త విశేషముగ నున్నది. ఏ కవియైనను తన్ను తానిట్లు పొగడుకొనడు. కావున కవి ప్రశంస వినుకొండ వల్లభరాయుడు వ్రాసికొనియుండ దగుట స్పష్టము.
2. అప్పకవి, లింగమగుట కవ్వలవంటి రాక్షసులు తమ రాక్షస

గ్రంథములందు శ్రీనాథుని వీధీనాటకము లోనివిగా నుదహరించిన పద్యములు క్రిడాభిరామమున నున్నవి.

3. పద్యముల కై లి, శయ్యాపాకాదులు, గ్రంథము శ్రీనాథకృతమే యని చెప్పక చెప్పుచున్నవి.

4. క్రిడాభిరామమందలి వింతపదములు శ్రీనాథుని ఇతర గ్రంథము లందున్నవి, ఇందు ప్రయోగింపబడినవి. ఇందలి పద సంవిధానము, అన్వయక్రమము కారకప్రయోగ వైచిత్ర్య, పద్యోపక్రమ నిర్వాహములు, ప్రతిపదమును శ్రీనాథుని వేరుగ్గడించుచున్నవి.

1. సీసపద్యము

సీసపద్యము రచించుతీరు శ్రీనాథుని ప్రత్యేకతను స్పష్టపఱచును. సీసపద్యములో నాలుగు చరణములను క్రియాన్వితములుగా జెప్పి, యెత్తు గీతిని యత్తదర్శక శబ్దములతో సుపక్రమించి, పూర్వచరణములతో నన్వయము పొసంగించుట శ్రీనాథుని గడుసరి కూర్పు.

నీ॥ అఖిల ప్రపంచంబు నన్యధా కల్పించె

బటురోషరేఖ సాఫల్యమొంద

...

...

...

...

ఇట్లు తక్కిన మూడు పదములు సాగించి

“నెవ్వడాతండు సామాన్యముషియె తలఁప

దాట కా కాశరాత్రికి దాశరథికి

గాలి కంధర కోడండ ఖండనునకు

గార్దుకాచార్యవర్యుండు గాధి సుతుఁడు”

అని పూరించును. ఉదాహరణముగ విశేషణ విశేష్యముల కొకే విభక్తి నిలుపును. కవులు సర్వసాధారణముగ విశేషణముల ప్రథమాంతములుగా నుంచి 'అగు' క్రియాజన్య విశేషణములను జేర్చి విశేష్యములతో బొందింతురు. ఇందు

తాటకా కాశరాత్రికి

కాలకంధర కోదండ ఖండనునకు

అను విశేషణములు దాశరథికి, అను విశేష్యము వలెనే వ్యవస్థింతుములుగా నున్నవి.

పైన పేర్కొనబడిన గీతములో వలె

కాశీఖండమున - అగస్త్యుడు కొల్లాపురమున లక్ష్మిని స్తోత్రము జేయు సందర్భమున

అంబురుహనాథు దేవి కనాదిశక్తి

కిందిరకు లోకమాతకు నిగురుబోడి

కలరు విల్కాని తల్లికి బ్రాహ్మతార్థ

కల్పవల్లికి మ్రొక్కగంగంటి మంటి.

అని యున్నది.

II. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని రచన సర్వాంధ్రకవుల రచనల కంటె శయ్య సౌభాగ్యమున ఆసాధారణము. అట్టి శయ్యసౌభాగ్యము క్రిడాభిరామమున నున్నది.

III. క్రిడాభిరామమున ఇతరగ్రంథముల వలె భావ, శబ్ద, పద్య, పాద సామ్యము లున్నవి.

గార్గ్యసిద్ధాంత మతముషః కాలకలన
 కకునమూనుట యది బృహస్పతి మతమ్ము
 వ్యాసమతము మనః పృసాదాతిశయము
 విప్రజన వాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.
 ఇట్టిదే భీమఖండమున

గార్గ్యసిద్ధాంత మతముషః కాలకలన
 కకునమూనుట యది బృహస్పతి మతమ్ము
 విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
 సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమృతమగు.

2. క్రిడాభిరామమందు మధ్యాహ్నకాల పర్జనా సందర్శమున “వాలెన్
 దిక్కుల.....ప్రక్రీడ దర్శకపల జ్వాలాజాల జటాలజాంగల
 తటివాచాల కోయిష్టలై” వంటి సమాసము,

భీమఖండమున

“మాళింగోహళి సంఘటించిన క్రియన్.....”

అను పద్యమున “ప్రక్రీడ దర్శకపలజ్వాలా జాల జటాల
 జాంగలతటి వాచాలకోయిష్టలై—” అని యున్నది.

ఈపద సంవిధానమును శ్రీనాథుడు భట్టమురారి అనర్హరాఘవ
 నాటకము నుండి ఉద్ధరించినాడు.

3. శృంగారనైషధమున గల

“గన్నేరు పూజాయగనుపట్టు జిలుగై వ
 సలిల కాషాయ వస్త్రంబు గట్టి

అను పద్యము వంటి పద్యము క్రిడాభిరామమున

“గన్నేరు పూజాయ కరమొప్ప నీర్కావి

మడుగు ధోవతి పింజెవిడిచి కట్టి.....”

అని యున్నది.

4. కాశీఖండమున గల

గొజ్జంగి పూనీరు గులికి మేదించిన
కమ్మ కస్తురి మేనఁగలయ నలదు...వలె”

క్రీడాభిరామమున

గొజ్జంగి పూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి...”

అని యున్నది.

5. శృంగారనైషధమున గల

“కరిఘటాగై వేయ ఘంటి కాటంకారంబులం బొల్పి
సేయుచూ.....”వలె

క్రీడాభిరామమున

“కంఠగై వేయ ఘంటికాటంకారంబులు.....”

అని యున్నది.

పై నమాసము భట్టబాణుని రచనలో కనిపించుచున్నది.

శ్రీనాథుడు దాని ననుకరించెను.

6. “చంద్ర ఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు.....”

క్రీడాభిరామములో నున్నది. అట్టిదే భీమఖండమున

“సరివచ్చు ననవచ్చు శతమన్యు పీటికి.....”

అని కలదు.

ఇట్టి పలుకుబళ్ళు శ్రీనాథుని గ్రంథములందే యున్నవి. ఇతరుల గ్రంథములందు కనిపించుట లేదు.

7. జారచోర మహాధూర్త చక్రవర్తి | క్రిడాభిరామము
దేవవేళ్యాభుజంగుడు తెలుగుభర్త

జారచోరాది ధూర్త విహారభూమి | భీమఖండము
సంతతము దేవవేళ్యాభుజంగుడు

8. “ప్రన్నని పట్టతోరము ధరించి” - క్రిడాభిరామము.
“ప్రన్నని” అను విశేషణము శ్రీనాథుని గ్రంథము
లందే కనిపించుచున్నది.

9. “మధుకైట భారాతి మడుగుపాన్పు” - క్రిడాభిరామము
“ఏ యింటులకు పుట్టినిల్లు దుగ్గాంబోధి
మధుకైట భారాతి మడుగు పాన్పు” - కాశీఖండము

10. “బ్రాహ్మణకాంతలు తాలబోయగన్” - క్రిడాభిరామము
దళమైన కొప్పుతోఁ ధారబోసి” - హరవిలాసము
ఇవియును రెండుతావులందే కలవు.

11. “గోధూళి లగ్నమున పురము పరివేళింపవలయును -”

— భీమఖండము

“గోధూళి లగ్నమున అర్యవాటి పరివేళించి-” క్రిడాభిరామము

(a) వీధి విటంకము (b) కోకిలము పంచమశ్రుతి కొనరినట్లు
(c) కప్పురపు తోగివంటకము (d) ఓలగంధము (e) ఒసపరి
మన్నులు (f) పటితాళించు (g) కుసుమంబెట్టు ఇత్యాది

పదములు క్రిడాభిరామ గ్రంథములోను శ్రీనాథుని ఇతర గ్రంథములలోను కలవు.

శ్రీనాథుని శాలివాహన సప్తశతిలోని గాథల భావములు గల పద్యములు క్రిడాభిరామమున నున్నవి.

ఝజ్జౌవా ఉత్తణిప । మరరమ్మిరో ఊణణి

సహణి సణ్ణమ్ । దానేఇఅగ అవ ఇ అం ।

విజ్జాజ్జా ఓ జలహరణమ్”

గాథాసప్తశతిలోని గాథాభావము—

క్రిడాభిరామమున—

పటుర్పుంఝా పవనోత్పణాల.....

.....ధారాధర శ్రేణిన్”

అని పద్యముగా అనువదించి బడినది.

విమర్శకులు - వారి అభిప్రాయములు

బృహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు క్రిడాభిరామ గ్రంథమును మొట్టమొదట పఠించి ఆంధ్రదేశమునకు మహోపకారము గావించినారు. గ్రంథపీఠికలో వారు “మంచన విండివో వినవో” అను పద్యము శ్రీధరచృందమున వినుకొండవల్లభరాయని క్రిడాభిరామములోని పద్యముగా నుదహరింప బడినట్లు పేర్కొనినారు. ముద్దరాజురామన్న గణపవరపు వేంకటకవి మున్నగు లాక్షణికులు తమ లక్షణగ్రంథములందు వల్లభరాయని పద్యము లుదహరించినారు. అప్పకవి, కూచిమంచి తిమ్మకవి తమ గ్రంథములందు శ్రీనాథుని వీధినాటకము లోని పద్యము లుదహరించినారు. శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగంపంతులు గారు తమ కవుల చరిత్రలో క్రిడాభిరామము వల్లభరాయని కృతమే

యని తెల్పినారు. శ్రీతమ్మయ్యగారు, అప్పకవి తిమ్మకవికి పూర్వ్యుడగు పెదపాటి జగన్నాథకవి ప్రబంధరత్నాకరములోని పద్యములను వల్లభరాయని వీధీరూపకములోనివని ఉదాహరించిననీయు, శ్రీనాథ శ్రీధరులు సమకాలికులనియు, అప్పకవి తిమ్మకవ్యాదు లర్వాచీను లనియు, శ్రీధర చంద్రములో చెప్పబడిన విషయము సిద్ధుష్టమని ఎంచవచ్చునని చెప్పినారు.

గ్రంథాంతమున భరతవాక్యమునకు సంబంధించిన పద్యమున వల్లభరాయడు “కవీంద్రకాంక్షిత త్రిదశమహీరుహంబని” వర్ణింపబడుటచే శ్రీనాథుడు క్రిడాభిరామమును వల్లభరాయని పేర రచించెనన్న ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదమును ఖండించుచు తమ్మయ్యగారిట్లు వ్రాసినారు.

“హరవిలాస కృతిపతి” కవిసంఘ మనోరథకల్పదురూ’ అని సంబోధింపబడినాడు. వాంఛాపరిపూర్తి కట్టి కవికల్పములకు కృతిపతీత్వ మొసంగిన జాలును. క్రిడాభిరామము 800 పద్యములు గల ఏకాంక రూపము. ధనవ్యయము గావించి ఇట్టిస్వల్పకృతి కర్తృత్వారోపణమున వల్లభరాయడు సంతృప్తినందుట యసంభవము. కావున స్నేహసంబంధము వలననే శ్రీనాథుని తోడ్పాటుతో వల్లభరాయు డీగ్రంథమును రచించెనని” చెప్పుట సమంజసమనిరి.

శ్రీవిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు ప్రభాకరశాస్త్రిగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించిరి. శ్రీకళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు క్రిడాభిరామకర్త శ్రీనాథుడనియే తెలిపిరి.

శ్రీవిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు క్రిడాభిరామకర్త వల్లభరాయుడనియు అందుకొన్ని పద్యములు శ్రీనాథుని వనియు, గ్రంథమున

కృత్యవతారిక - ఆత్మాసాంత పద్యములు గ్రంథము మధ్యలోనున్న కొన్ని పద్యములు శ్రీనాథునివనియు, మిగిలిన గ్రంథము వల్లభరాయుని రచనయనియు, క్రిడాభిరామ గ్రంథ మందలి పద్యముల కైలి భావోచిత్యమును బట్టి నిర్ణయించిరి.

1. శ్రీనాథుడు విజయనగరాస్థాన ప్రవేశమునకు, సహాయ మర్పించు కాలమున వల్లభరాయుడే గ్రంథరచనము గావించుచుండెను.

2. వల్లభామాత్యుడు శ్రీనాథుని కృత్యాదిపద్యములు, ఆత్మాసాంత పద్యములు రచించుమని కోరియుండును. కృత్యాది తనకు గూర్చి తానే రచించుట కన్న ఇతరులచే వ్రాయించుట బెదిత్యముగా నుండును. వల్లభామాత్యుని తోరిక ననుసరించి ఆభాగములను శ్రీనాథుడు రచించియుండును. కృష్ణదేవరాయలు రచించిన ఆముక్తమాల్యద ప్రబంధమునకు మనుచరిత్రకారుడగు అల్లసాని పెద్దన పీఠిక రచించియుండునని పండితు లంగీకరించినారు. అట్లే శ్రీనాథుడు క్రిడాభిరామములోని కృత్యవతారిక ఆత్మాసాంతపద్యములు వ్రాసియుండును. తక్కిన గ్రంథమంతయు వల్లభరాయ కృతము. గ్రంథమధ్యమున శ్రీనాథుడు రచించిన ఐదు పద్యములు కనిపించుచున్నవి.

గ్రంథమున

“గణనకెక్కిన దశరూపకముల యందు”

పద్యము మొదలు 32 పద్యములను ప్రేమాభిరామ ప్రశంస యను వచనరచనము వరకు గల సంశాపతార వర్ణనాత్మక విషయము శ్రీనాథకృతము.

అట్లే గ్రంథమున గల 5 పద్యములు శ్రీనాథునిచే రచింపబడినవి. అవి ఈక్రింద నుదహరింప బడుచున్నవి.

(i) “కందుక కేళి సల్పెడి ప్రకారమునన్...”

(ii) “కుసుమంబిద్దిన చీరకొంగు...”

(iii) “శీతకాలంబు కడిమడ సేయ...”

(iv) పటు జంఝాపవనోత్తృజాలయములో...”

(v) “మాఘమాసంబు పులివలె.....”

భరతవాక్య మనదగిన

“ముదమున ముక్కినాటిపురమోహన కైల”

ఇత్యాది పద్యములు శ్రీనాథుని రచనలే. తక్కిన పద్యము లన్నియు వల్లభరాయుడు రచించినవి. గ్రంథమున మొత్తము శ్రీనాథుడు రచించిన పద్యములు నలుబది యున్నవి. తక్కినవన్నియు వల్లభామాత్యుడు రచించినవి.

శ్రీనాథుని యనుజ్ఞగొని వల్లభామాత్యుడు శ్రీనాథుని చాటుపద్యములను క్రిడాభిరామమున జేర్చియుండును. కవి యశోరోభముచే, వల్లభ మంత్రి శ్రీనాథునిచే గ్రంథము వ్రాయించి తనపేర వెలయించె ననుట అసమంజసము.

క్రిడాభిరామ గ్రంథములోని నలుబది పద్యములు వల్లభరాయుడు శ్రీనాథునిచే వ్రాయించినవి. తక్కినవి వల్లభరాయుడు స్వయముగా వ్రాసినవి. ఆ పద్యములందు, కైలి, భావపటిష్ఠత మృగ్యము. అట్టి పద్యములు శ్రీనాథమహాకవి రచించియుండదు. శ్రీనాథమహాకవి క్రిడాభిరామము రచింపలేదని చెప్పచు శ్రీచిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు మరికొన్ని ఉదాహరణము లొసంగినారు.

“అలకాపురంబున నంగారవర్మదన్” అను సీసపద్యము క్రిడాభి-
రామము లోనిది. ఇందెత్తుగీతి-

“పావనంబైన తమిలేటి పరిసరమున
వేంగికురవాటి కాదేళ విపిన భూమి
గోవులను పేరి చెంచుల కులమునందు
గడిమి కత్తుల యమ్మైనాఁగలుగఁగలదు”

అని యున్నది.

కురవాటి సీమ-

తమిలేటి పరిసరమున-

వేంగి మండలములో నున్నట్లు తెలుపబడినది. ఒకవేళ శ్రీనాథుఁడే
ఈ గ్రంథమును రచించిన యెడల కురవాటిసీమ వేంగిమండలము లోని
దిగా పేర్కొని యుండదు.

కురవాటిసీమ నేటి తూర్పుగోదావరిజిల్లా. కాకినాడ-రామచంద్రా-
పురము తాలూకాల ప్రాంతమునకు చెందినట్లు పేర్కొనబడినది.
(ముమ్మడిరెడ్డి శాసనము -కోరుకొండ రాజధానిగా ముమ్మడిరెడ్డి పాలిం-
చిన ప్రాంతమిది. ముమ్మడిరెడ్డి శ్రీనాథునికి కొంచెము పూర్వుఁడైన
అనవేమారెడ్డి కాలమువాడు.

శాసనరచయిత, రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నున్న
శ్రీనాథుడిట్లు అసంబద్ధముగా కురవాటిసీమను గూర్చి వ్రాయఁజాలఁడు.
క్రిడాభిరామము పల్లభరాయకృతము కావున పల్లభరాయునికి శాసన
పరిచయము సీమల పరిచయము లేకపోవుట వలన కురవాటి సీమను
గూర్చి నట్లు వ్రాసియుండవచ్చును.

శ్రీ వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని కృతముని చూపిన 'వ్రాలెం దిక్కుల భానుభావ్యతికర ప్రక్రీడ దర్శింపల' అను పద్యమున మొదటి రెండు పాదములలోగల శయ్య-చిహ్ని రెండు పాదములందు లేదు. శ్రీనాథుడైన నట్లు రచించియుండడు. శ్రీనాథుడు, శైలి సంస్కృత పదభూయిష్ట పదములతో బాటింపదలచినచో ఆచిరుండి పద్యాంతము వరకట్లే బాటించును. తెలుగును కారపు సరణి చేపట్టినచో మరియు నావిధముననే సాగును ఇది శ్రీనాథుని శైలి విశిష్టత కావున పై పద్యము శ్రీనాథునిది కాదని ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదమును చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు ఖండించినారు.

క్రి.శ. 1927 ఏప్రిలు భారతి సంచికతో శ్రీవేమూరి విశ్వనాథ శర్మగారు క్రీడాభిరామకర్త వల్లభరాయుడే యని నిరూపించినారు. వీరి ఆభిప్రాయముతో శ్రీచేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగా రేకీభవించినారు. వల్లభరాయుడు క్రీడాభిరామమున తన్నుదా పొగడుకొనుటను బట్టి, కవి ప్రశంస శ్రీనాథుడు చేసినాడని భావించుచు క్రీడాభిరామకర్త శ్రీనాథుడనట భావ్యము కాదు. వల్లభరాయుని కాలమున యోగానంద ప్రహసన కర్తయైన అరుణగిరినాథుడు తన్నుదా పొగడుకొనెను కదా! సంస్కృత నాటకకర్తలు సూత్రధారుని ద్వారా తమ్ముదా పొగడుకొనలేదా? వల్లభరాయుడు క్రీడాభిరామమును రచియింపని యెడల సూత్రధారుడు క్రీడాభిరామకర్తయగు వల్లభరాయుని కవితా స్వారస్యమును, భాషా పాండిత్యమును గూర్చి తెలుపుట అసందర్భముగనే యుండును. ప్రేక్షకులకు స్పష్టముగా వల్లభామాత్యుడు రచించినట్లు సూత్రధారుడు చెప్పుటను బట్టి గ్రంథమును వల్లభరాయుడే రచించినట్లు భావించుట యుక్తము.

శ్రీనాథుడు విజయనగర ఆస్థానమును దర్శించినకాలము ప్రౌఢ దేవరాయల కాలము. సామ్రాజ్యమున సుస్థిర శాంతిభద్రత లేరైయు

చేయుటకు క్రొత్తగా రాజ్యమునకు వచ్చిన రాజునకు సుమారు పది సంవత్సరముల కాలమైనను పట్టను. అనగా ప్రౌఢదేవరాయలు 1428లో సింహాసనాసీనుడైన విదప పది సంవత్సరములకు సామ్రాజ్యమున ప్రజలు సుఖసంతోషములతో జీవనము గడుపుచుండ, ప్రౌఢదేవరాయలు పండితగోష్ఠులు, కవిపండిత సన్మానములు చేయుట కవకాశము కల్గినది. అనగా 1485 ప్రాంతమున శ్రీనాథుడు విజయనగరాధీశుని దర్శించి యుండె ననవచ్చును. ప్రౌఢదేవరాయల పరిపాలనాకాలము క్రీ.శ. 1428-1448.

క్రీ.శ. 1402-1420 వరకు కొండవీటిని పాలించిన పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఆస్థానవిద్యాధికారిగను శాసన రచయితగను, పండితుడుగను, ఆస్థానకవిగను శ్రీనాథుడు వ్యవహరించెను. శ్రీనాథుడు పెదకోమటి వేమని ఆస్థానమున విద్యాధికారిగా జేరునప్పటికి ప్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకమున నుండెను “చిన్నారి పొన్నారి చిరుతకూకటివాడు” అను పద్యము వలన శ్రీనాథుడు నిండు జవ్వనమున హర్షనైషధ కావ్య మాంధీకరించెనని తెలియుచున్నది. అప్పటి కాలిని వయస్సు 25-30 మధ్య యుండవచ్చును. కావున శృంగార నైషధ రచనాకాలము 1410-1418 అగును.

శ్రీనాథుడు బెండహుడి అన్నమంత్రికి భీమేశ్వర పురాణ మంకితము గావించినను, భీమఖండమున రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజులగు వేమ వీరభద్రారెడ్డి రాజ్యవైభవమును, సాహసోదార్య గుణగణ ప్రశంస గావించినను క్రీ.శ. 1440వరకు రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల యాస్థాన ప్రవేశము లభింపలేదు. భీమఖండ రచనాకాలము క్రీ.శ. 1430. శ్రీనాథునికి పెదకోమటి వేమారెడ్డి మరణానంతరమో లేక కొండవీటిరెడ్డి రాజ్య పతనానంతరమో, రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజుల ప్రాపకము లభింపకుండు

టకు రెండు ముఖ్యకారణములు కనిపించుచున్నవి. (1) శ్రీనాథుడు రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల విరోధియైన వెదకోమటి వేమారెడ్డి ఆ స్థానకవియగుట. (2) రాజమహేంద్రవరమున గల ఉద్ధండపండితులకు శ్రీనాథునకును వైరస్థము లేర్పడుట.

కొండవీటిరెడ్డి రాజ్య పతనానంతరము శ్రీనాథు నాదరించి పోషించు ప్రభువులు లేనందున దేశపర్యటనము గావించెను.

బెందపూడి అన్నమంత్రి వెంట శ్రీనాథుడు, సింహాచలము, శ్రీశాకుళము, దాక్షారామము మున్నగు శ్మేతములను దర్శించి, అవటి వింతలు వినోదములు చూచుచువచ్చి, భీమేశ్వరపురాజమును రచించి, బెందపూడి అన్నమాత్యున కంకిత మొసంగెను. అటుపిమ్మట రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల యాస్థాన ప్రవేశము కలుగకుండుట వలన దేశాటనమునకు బయలుదేరెను. అచ్చటచ్చట గల రాజులను దర్శించి గౌరవాదర సత్కారములను బడసి విజయనగరము జేరెను.

శ్రీనాథుడు మొదట విజయనగరమున ముమ్మసుకవిని దర్శించినాడు.

“నిర్నిబంధ నిబంధమై నెగడు శవిత

తెలుగునను సంస్కృతంబున బలుకనేర్చు

ప్రాథదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని

సమ్ముఖంబున దయఁజూఁడు ముమ్మసుకవి”

“బిరుదులు నారివాగు కడ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముడన్”

అని శ్రీనాథుడు “అష్టదిగ్గజ పటహీకృత బిరుద దిండిమాడం బిరుదును కవిసార్వభౌముడును నగు దిండిమథట్టా రకునికి భరింపరానిదిగ నుండి స్పర్థ కలిగించవచ్చునని” చెప్పెను. —

ఎన్నాళ్ళకును ప్రౌఢదేవరాయల దర్శనము కాకపోవుట వలన శ్రీనాథుడు “తల్లి కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి దయలేదా నేను శ్రీనాథుడన్” అని దీనముగా కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని ప్రార్థించెను.

అటుపిమ్మట కిగిసి —

“దంటకపులకు బలువైన వింటి మగఁడ
గవుల వాదంబు విన వేడ్క గలిగెనేని
నన్ను బిలిపింపు మాస్థాన సన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర ప్రౌఢరాయఁడీతింద్ర”

అని ఒక లేఖవ్రాసి రాయలకంపెను. రాయలు ముత్యాలకాలలో విద్యత్సభ నేర్పాటు గావించి ‘చంద్రభూషణ క్రియాశక్తి’ పండితుని మధ్యవర్తిగా నుంచెను. వాగ్వివాదమునను తర్కవ్యాకరణాది శాస్త్ర చర్చలలోను డిండిము డోడినట్లు చంద్రభూషణ క్రియాశక్తిపండితుడు నిర్ణయించెను. శ్రీనాథుడు కర్ణాటకీతిపాల మౌక్తిక సభాగారాంతరాకల్పిత స్వర్ణస్నాన జగత్ప్రసిద్ధుడైనాడు.

విజయనగరము నుండి విజయోత్సాహమున బయలుదేరి శ్రీనాథుడు తెలుంగురాయని దర్శించెను. తెలుంగురాయుడు శ్రీనాథున కాతిథ్య మొసంగెను. ఈ తెలుంగు రాయడు కవిపండిత పోషకుడు. కర్ణాటాధీశ్వరుని సామంతుడు. శ్రీనాథుడు తన యవసానదశలో జెప్పిన

“కాళికా విశ్వేశు గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లే రాయడిచ్చు
రంభగూడె దెనుంగురాయ రాహత్తుండు
కస్తూరికే రాజు బ్రస్తుతింతు—”

అను పద్యమున తెలుంగురాయుని ప్రశంస యున్నది.

శ్రీనాథుడు సాంపరాయని కుమారుడగు తెలుంగురాయని దర్శించి
ఆశీర్వాదించి

“అక్షయ్యంబున సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కన్తూరికా
భిజాదానము సేయురా సుకవిరా డబ్బందారక శ్రేణికిన్
దాజారామ చక్రకృభీమవర గంధర్వాప్సరో భామిని
వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై వాసించు తద్వాసనల్”

అని చెప్పిన పద్యమును బట్టి శ్రీనాథుడు కన్తూరి నర్తించిన తెలుంగు
రాయడు విజయనగరాధీశుల సానుంతుడనియు, ప్రౌఢదేవరాయల కాలము
వాడనియు తెలియుచున్నది.

“స్వస్తిక వరుషంబులు 1850 గు నేట్టి
ప్లవంగ సంవత్సర పాల్గుణ కృష్ణ 7 మి
గురువారానను ! కనడ దేవమందుల
సంబురాయనికొడ్కు తెలుంగురాయండు
తనకు అభీష్టాతక సిద్ధిగాను శ్రీ న
రసింగనాతునికి నిత్యమును సనిదిని
వెలుంగను అఖండాదీపాలు 2 రెండు
సమర్పించెను ఇందుకై ఒడ్డాది దేవ
మందుల ప్రాంతవీటి గొల్లగార నరస
బోఇండు పల్ల పట్టబోఇండు ఇద్దఱుం
వసాననుమోదాలు నూలు 100 పెట్టి
రి పీరు ఇటుద్దను నెలకునెగ

పదెందుము తు 15 తెచ్చి ఆచ
 ంద్రా కకస్తాశిగాను పెట్టంగలారు
 వీరికూడు జీతానకును ఒడ్డది జొం
 న వారాన మామిండ సరియలో
 ను పుటందు శ్రేతం పెట్టిరి ఇధ
 మ్మొ శ్రీవైష్ణవరక్ష శ్రీ శ్రీ శ్రీ

S. I. I vol vi No. 905

పై కాసనము ననుసరించి సాంపరాయని తెలుంగాధీశుని కాలము
 శక సం 1850. అనగా క్రీ.శ. 1428. శ్రీనాథుడు విజయనగరాధీశుని
 దర్శించి, సన్మానములు బడసి క్రీ.శ. 1488 ప్రాంతమున తెలుంగాధీశుని
 దర్శించి యుండవచ్చును. అటుపిమ్మట రాదకొండ సర్వజ్ఞసింగభూపా
 లు యాస్థానమున తన పాండిత్యము ప్రదర్శించి, సింగభూపాలుని
 మెప్పించి యా షితిందుని వలన గౌరవాదరములు పొంది, 1440
 ప్రాంతమున కొండవీడు చేరెను. కొండవీటిలో సుపసించుచు, కాళిఖండ
 మను మహాప్రబంధము వ్రాయుచుండుట విని రాజమహేంద్రవర రాజు
 లైన వేమ వీరభద్రారెడ్డి శ్రీనాథుని తమ రాజధానికి రప్పించిరి.
 శ్రీనాథుడు కాళిఖండమును వీరభద్రారెడ్డి కంకితముగా రచించెను.
 రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజ్యము పతనమైపోవునంతవర కచటనే
 శ్రీనాథుడుండి అటు పిమ్మట నిరాశ్రయుడై దేశసంచార మొనర్చుచు,
 శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, చాటువులు పన్నాటి వీరచరిత్రమాదులు
 రచించెను.

వినుకొండ వల్లభరాయని తండ్రి తిప్పనమంత్రి. పెద తండ్రి
 లింగనమంత్రి. తిప్పనమంత్రి వినుకొండ డుర్గాధ్యక్షుడు. రాయం

ఖాండాగారాధ్యక్షుడు. తిప్పయామాత్యుని సోదరుడు లింగన మంత్రి హరిహరరాయలసేనాని. అమాత్యుడు. మొదటి బుక్కరాయల మంత్రి చంద్రామాత్యుడు. వల్లభరాయల వంశీయులందరును మంత్రిలే. వల్లభరాయని మరియొక పెద తండ్రియగు వల్లభుడును మంత్రియే. వల్లభరాయుడు తండ్రియున్న కాలముననే మోహరుపాలించెను. అనగా క్రీ. శ. 1390 ప్రాంతమున మోహరు పాలకుడైన వల్లభరాయుడు రెండవ బుక్కరాయల కాలమున ఆమాత్యపదవి జేపట్టి మొదటి దేవరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలు పాలించిన కాలములో విజయనగరాధీశులకు మంత్రియై యుండెననవచ్చును. మోహరు పాలించు నాటికి యౌవనుడై యుండి, క్రీ. శ. 1400 - 1405 ప్రాంతమున వల్లభరాయుడు ప్రేమాభిరామము నాంధ్రీకరించి క్రీడాభిరామముగా వెలయించి యుండును. శ్రీనాథుడు ప్రౌఢదేవరాయలను దర్శించునాటికి. వల్లభరాయుడు వృద్ధుడై యుండెననవచ్చును. శ్రీనాథునికి వల్లభరాయునితో పరిచయము లేకుండినట్లు భావించుటకు శ్రీనాథుని ఏ గ్రంథమందైనను, చాటు పద్యములందును వల్లభరాయుని ప్రశంస లేకుండుటయే తార్కాణము.

క్రీడాభిరామము — కథాసంగ్రహము

క్రీడాభిరామములోని

“నటులది దోరసముద్రము

విటులది యొగ్గల్లు శవిది వినుకొండమహా

పుటభేదన మీత్రితయగు

నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లరు మెచ్చన్” //

అను పద్యమువలన నటులది దోరసముద్రమనియు (ద్వారసముద్రము) విటులది ఓరుగల్లునగరమనియు కవియైన వినుకొండ వల్లభరాయునిది వినుకొండ యనియు తెలియుచున్నది.

క్రీడాభిరామము వీధీరూపకము. ఇందొకటి రెండు పాత్రలు మాత్రమే ముఖ్యమైనవి. ఓరుగంటి నివాసియు, కానరానాటి బ్రాహ్మణుడును అగు గోవిందమంచన శర్మ తన స్నేహితుడగు టిట్టిభస్మతో కలిసి ఉదయకాలమున ఓరుగల్లు నగరప్రవేశ మొనర్చిన సమయము నుండి, రూపకకథ ఆరంభ మగుచున్నది. మంచనశర్మ కామమంజరియను భోగపుస్త్రీకి అనువుకాడు. కామమంజరి ఓరుగల్లు నివాసిని. మంచన శర్మ కార్మాంతరమున దేశాంతరము వెడలి కొన్ని దివసములచట వసించి మిత్రుడైన టిట్టిభస్మతో గూడి, ఆంధ్రోర్వీకు నగరమున కరుదెంచెను. ఒకానొకనాటి ప్రాతఃకాలమున మిత్రులు ఓరుగల్లు నగరము ప్రవేశించి నగర వీధులలోని వింతలు, విశేషములు చూచుచు, వినోదించుచు రాత్రికి గమ్యస్థానమగు తమ ప్రేయరాండ్ర గృహముల కేగి వారిని గలియుదురు. వారు వెళ్ళుమార్గమున చూచిన విశేషములు క్రీడాభిరామమున వర్ణింపఁ బడినవి.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుడను కవి గీర్వాణభాషలో రచించిన ప్రేమాభిరామమును కృతికి క్రీడాభిరామ మనువాద గ్రంథము. త్రిపురాంతకుడు రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాడు. కావున కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు రాజధానియగు ఓరుగల్లు నగరము నున్నదున్నట్లు వర్ణించినాడు. వల్లభరాయుడు15 వ శతాబ్దివాడు కావున అప్పటికే ఓరుగల్లు నగరము తురుష్కుల వశమై కళాకాంతులను కోల్పోయి జీర్ణావస్థలో నుండెనని భావింపవచ్చును. ప్రేమాభిరామమున నున్న వర్ణనలనే క్రీడాభిరామకర్త అనువదించినాడు.

గోవింద మంచనశర్మ, టిట్టిభస్మ, ఇరువురు వేకువ జామున బయలుదేరి ఓరుగల్లు కోటకు వెలుపల నున్న గూడెమగు వెలిపాళెము ప్రవేశించిరి. అదట మేదరవాడ యుండెను. మేదరవాడ వర్ణనము

గావించి స్నానార్థమై వచ్చిన చందాలాంగనను చూచిరి. ఆమె అగడ్తలోని నీరు కొని పోవుచుండ ఆమెను వర్జించిరి. అటు విమ్మట మిత్రులరువురు హతమార్గమున (అంగడివీధి) పయనించిరి. ఉదయకాలము కావున అచట మైలసంత జరుగుచుండెను. అచట విక్రయింపఁజూచు వస్తువులను, విశేషములను చూచి ముందుకు నడచి వెళ్ళి పాశము మధ్యనున్న హాలికవాటి వర్జనము గావించి వీధి విటంకమున కర్జాట వేశ్యను చూచి ఆమె సోయగమును వర్జించుచు వెళ్ళగా నొకచో జూద మాడుచుండు జూదరుల గుంపు కానవచ్చెను కరణకాంత సంపెంగనూనె యమ్ముట కనిపించెను. అచట నుండి బయలుదేరి ఉత్తరముగా పయనించి మోహరివాడ జేరిరి.

మోహరివాడయన యుద్ధభటులుండు చోటు. అచట నొక కుట్రపు వాడు రవికలు కుట్టుట వీరికి గానవచ్చెను. విమ్మట ఉత్తరముగా పయనింప అచట కొన్ని గృహములును, అందు స్త్రీలు పసుపు నూరుటయు ఈరిచ్చుకొనుటయు కనిపించెను. ఇప్పటికి మిత్రులరువురు బాహ్యకటక వీధివిటంకముల దాటిరి. తొలై న పరిభ్రమింపుముట్టు ప్రాకారరేఖ జన బాహుళ్యము గల మలుపు ద్వారము, బంగారు తలుపులు గల పెద్ద గవని మున్నగునవి చూచి కోటలోనికి వెడలిరి. కోటలోపలికి వెళ్ళుమార్గము రద్దగజాశ్వశకటముతో కిక్కిరిసి ధూళిదూసరితమై వెళ్ళుశక్యము గాకున్న తరి మంచెన దీట్టిభులు రాజమార్గమున గాక 'క్రంతమార్గమున' పోవుచుండ, పల్నాటివీరుల ఆలయము కానవచ్చెను. పల్నాటివీరుల చరిత్ర పాడువారి చేష్టలు తత్కథా విధములు వర్ణించుచు పోవుచుండ ఏకవీరాదేవి ఆలయము గోచరించెను.

ఏకవీరాదేవి ఆలయము లేయే గ్రామము లందున్నచో అచట జరుగు తిరునాళ్ళలో గన్నట్టు వింతలు, విశేషములు వర్ణించుచు వెళ్ళుచుండ

జక్కులత్రీ, కామవల్లి మహాశక్తి వలపును పాడుచు కనిపించెను. ఆమెను వర్ణించుచు ముందుకు వెళ్ళి మైలారుభటులను చూచిరి. అచటినుండి చన చన, భైరవుని గుడి, చమదేశ్వరు మహాశక్తినిగద, వీరభద్రేశ్వరాగార మంటపము, భౌద్ధవిహారము, ముద్దరాలు ముసానమ్మ వసతి, కొమరసామి గుడి, తురకమశీదు, బంగారు శిఖరములతో నొప్పారు కేశవ స్వయంభూ దేవాలయములు వీరికి కానవచ్చెను. అంత మద్యాహ్నమయ్యెను. రాజ ప్రాసాదము మీది గడియారము పదునారు గంటలు మోగెను.

లక్ష్మణవరులను వానిచే నడవబడు పూటకూటింటికి వెళ్ళి వద్రసో పేటమైన భోజనము గావించి, బయలుదేరి కేశవీ పుష్పములమ్మ పుష్ప లావికను చూచి వర్ణించుచు, వేళ్ళవాటికి జేరిరి. అందు ప్రతాపరుద్ర ధరణిశోపాత్రగోష్ఠి ప్రతిష్ఠాపాఠిణయగు మాచర్లవి గృహమును గాంచి, ఆ గృహసౌఖ్యాగ్యాది వర్ణనము గావించి, ముందుకు జని మరియొక వేళ్ళ యింట ముకురదీక్షోత్సవమును జూచిరి. మదనరేఖ పుష్పలావికలు, సంపెంగనూనె సుసరభేత్తు మున్నగునవి విక్రయించు వారిని జూచిరి. మేదరవాండ్లు చాపలు, బుట్టలు, మున్నగునవి అల్లుటయు వర్ణింపబడినది. ముకురదీక్ష గైకొన్న వారకన్యకు మంచనశర్మ తండ్రి. మంచనశర్మ ముకురదీక్ష జరుపుచు, “శ్రీర్యర్థస్వమ్మ”ను మంత్రముజెప్పి బాలిక నాశీర్వాదించి, వైశాఖపున్నమినాడు జరుగు దవనోత్సవము నాటి శృంగార విహార విశేషములను చెప్పెను. ఈ యిరువురు మిత్రులు వేళ్ళవాటికలో పాములవాని నాగస్వరము పాట, పాములాట, గడేనిగంతులు, మేషయుద్ధము కుక్కుటయుద్ధము తిరికించి, ముందుకువెళ్ళి, మధుమావతి యను వేళ్ళ యిల్లు గాంచిరి. ఈ మధుమావతి మంచనశర్మతండ్రియగు మాధవశర్మకు ఆనువుగతై. మధుమావతి చెల్లెలు మదాలస. ఈమదాలసను మంచన శర్మ మేనమామయగు మీసాలఆప్పయ్య ద్వివేదుల కొడుకు శ్రీధరరాజు పరిగ్రహించెను. అచటి వింతల వర్ణనము గావించుచుండ సూర్యుడస్త

మించెను. అచటనే వారు జారధర్మాసన విశేషములను జూచిరి. విదప గోధూళి లగ్నమున ఆర్యవాటిక ప్రవేశించి ఒక తమ్ముడిసాని యింట విడిది చేసిరి. ఆ యింటి పూజారి విధవచేత మంచనశర్మ తన రాకను అనువుకతైయగు కామమంజురికి ఎఱిగించెను. శివనమస్కార ఫలనమున కామమంజురి బయలుదేరి వచ్చి మంచనశర్మను కలిసెను. వారిరువురు పున్నమచంద్రునికి గొజ్జుంగిపూనీట అర్ఘ్యమును, పచ్చకర్పూర హారతి నిచ్చి మ్రొక్కి శుభము వేడిరి. ఇంతటితో క్రిడాధిరామకథ ముగిసినది.

చారిత్రక - సాంఘిక స్థితిగతులు

ఈగ్రంథము ప్రేమాధిరామమున కనువాదము కావున ప్రేమాధిరామ రచనాకాలము నాటికి, ఓరుగల్లు గొప్పనగరముగా వర్ణిల్లినది. ఇందు నగర నిర్మాణ విధానము వర్ణింపబడినది. నగరప్రాకార రేఖ కును, పరిభ్రమకును నడుమ వెలిపాళె ముండెను. వెలిపాళెమన కోటకు వెలుపలనున్న గూడెము. ఇది పరిభ్రమ వెలుపలనుండి యుండెడిది.

ఆగడ్డ, కోటగోడలమధ్య నొక వాడ పెరుగునంతటి స్థలముండి యుండకపోవచ్చును. ఈప్రాంతమున మేదరవాండ్రు చండాలురు నివసించు చుండుటయేగాక, కోటచుట్టుగల, విశాలమైన పరిభ్రమ నీటితో నిండియుంటి, వెలిపాళెపు ప్రజల స్నానసానాదుల కుపయోగపడుచుండెను. అచట మైలసంతయుండెను. ఈ సంత జాము ప్రొద్దెక్కువరకు జరుగును. ఉన్నత వంశీయులకు మడిసంత, తక్కువ జాతి వారికి మైలసంత యుండెను. ఏకశిలానగరమందేకాక, విద్యానగరమందును మైలసంత యుండెనని తెలియుచున్నది. మైలసంతలో మత్స్య మాంసాదులతో బాటు పాక్షీర, దాదనచెక్క, వెల్లుల్లి, ఉల్లి మున్నగు ద్రవ్యములు విక్రయింపబడుచుండెనని యాహింస వచ్చును. తెలికంకులపు స్త్రీలు సంపెంగ

నూనె యమ్మెడివారు. నగరమున వీధుల ప్రక్క బట్టలుకుట్టు దర్జీవారుండిరి. కుట్టుమిషను లున్నట్టు తోచదు. కాని చేతికుట్టుతో రవికలు మున్నగు వస్త్రములు కుట్టచుండిరి.

పట్టణప్రాకార మాకస ముటుచున్నట్లుండెను, స్వర్ణవికారమైన తలుపులు గల పెద్దగవని యుండెను. అది కోటముఖద్వారము. రాజ మార్గము రథగజాశ్వ శకటములతో జనసంక్రీర్ణమై యుండెను. రాజ మార్గము ననుసరించి క్రంతమార్గములుండెను. క్రంతమార్గములు జనసంక్రీర్ణ ములుగా గాక సుఖవినోదముల కాలవాలమై యుండెను. నగరమున అక్కలవాడలను పూటకూడిండ్లుండెను. ఆహారవిహారములకా గృహములు అనువుగా నుండెను. ఒక్కరూక ఇచ్చిన సిద్ధమృష్టాన్న భోజనము లభించు చుండెను.

క్రీడాభిరామ గ్రంథము వలన ఆనాడు పెక్కుదేవత లున్నట్లు దేవతోత్సవములు జరుగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.

దేవతలు - దేవాలయములు

పలనాటి వీరుల ఆలయములు :- పలనాటి వీరులకు చిహ్నములుగా ఓరుగల్లునగరమున ఆలయములు వెలసినవి. ఆనాడు వీరపూజ యుండె ననుటకీయాలయములు తార్కాణము. పల్నాటివీరగాధ జరిగి కాక తీయుల కాలము నాటికి రెండువందల సంవత్సరము లైనది. పల్నాటి వీరుల కాలయ నిర్మాణము లుండుటనుబట్టి ఆనాడు తెలుగు దేశమున పల్నాటివీరుల కథకు గల ప్రాముఖ్యము విశదమగుచున్నది. కొందరు పల్నాటివీరుల కథను, చరిత్రగా పాటగా బాడుట వృత్తిగా కలిగి యుండిరి. దేవాలయములందు గచ్చువేసిన చిత్రములను రచించుచుండిరి.

ఏ క పీ రా దే వి

“కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకపీర” అని క్రీడాభిరామమున నున్నది. కాకతి దేవతతో పాటు ఏకపీరాదేవిని సైతము ముఖ్యదేవతగా నాడు ప్రజలు కొలుచుచుండిరి. నేడు ఏకపీరాదేవికి పూజలు జరుగుచున్నవి, సిద్ధేశ్వర చరిత్రవలన కాకతీయులు కందారపురము నుండి వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. నాందేడు జిల్లాలో నున్న కందహారు చరిత్ర ప్రసిద్ధి గన్న నగరము. నేడది గ్రామము. కాకతమ్మ కందహారులో పూర్వమునుండి యుండవచ్చును. కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకపీర అనుటనుబట్టి ఏకపీరాదేవి కందహారుకు దగ్గరలోనున్న బాసర్ గ్రామమున నేడును పూజింపబడుటను బట్టి, కాకతీయుల తొలి నివాసము కందహారు అనుట కవకాశము కలుచున్నది. అదిలాబాదు జిల్లా మథోలు తాలూకాలో నున్న బాసర్ గ్రామము నాందేడ్ జిల్లా సరిహద్దులోనున్న గ్రామము. ఇది గోదావరి యొడ్డున నున్న పుణ్యస్థలము. ప్రసిద్ధిపొందిన సరస్వతీదేవి ఆలయ మిచ్చట నుండుటయేగాక బాసర్ గ్రామమున ఏకపీరాదేవికి పూజలు జరుగుచుండుట విశేషము. ఏకపీరాదేవి కాకతమ్మకు సైదోడని క్రీడాభిరామమున నున్న విషయమునుబట్టి, కాకతీయులు వరంగల్లు ప్రాంతమున రాజ్యస్థాపనము గావించునాటికి కాకతి, ఏకపీర దేవతలను ప్రతిష్ఠించి యుందురు.

ఏకపీర-రేణుకాదేవి-పరశురాముని తల్లి. ఆకాలమున ప్రజలు మాహారమ్మను దేవతగా భావించి నర్పించుచు జాతరలు చేయుచుండిరి.

ఎరగొల్లలను వారు ఏకపీరాదేవి కథలను పాడుచుండిరిని తెలియుచున్నది.

పరశురామ విజయము
పరశురామ రామాయణము
మాహారమ్మ కథ.
ఏకపీరాదేవి కథ.

ఎరగొల్లలు పాడు
ద్విపద ప్రబంధము లిప్ప
టికిని వాడుకలో
నున్నవి.

తెంగాణమున నల్లగొండ మండలమున నున్న రామన్నపేట తాలూకాలో గల సుంకిశాల, కంచినేపల్లి మున్నగు గ్రామములందు గొల్లలు ఏకపీరాదేవి, మాహారమ్మకథలు పాటల రూపముగా చెప్పుదురు.

కా క త మ్మ

కాకతీయులు రాష్ట్రకూటులని ఇటీవల ప్రచురింపబడిన మైలాంబ బయ్యారం చెరువు శాసనము¹ వలన తెలియుచున్నది. నాందేడు జిల్లా లోని కందహారు తొలుత కాకతీయుల యావాస నగరము. కాకతీ దేవత కందహారులో నుండి యుండును. కాకతీయులతో పాటు కాకతీదేవతయు, ఏకపీరాదేవియు గోదావరి దక్షిణమునకు తరలి వచ్చినట్లు భావించవచ్చును. మధుర, నాసిక బౌద్ధశాసనములందు కాకతీయ, కాఖండి పేళ్ళున్నవి. కాకతీయులు తొలుత బౌద్ధులుగా నుండి కాకతీ దేవత నారాధించుచు, జైనులైన పిమ్మట జైన దేవతగా కాకతీ దేవతను స్వీకరించిరి, తైవులైన తరువాత దుర్గా దేవిగా, శక్తి స్వరూపిణిగా, కాకతీ దేవత కాకతీయులవే నారాధింపబడినది. అనితల్లి కలువచేరు శాసనమందు కాకతీదేవత శక్తి స్వరూపిణిగా, వర్ణింపబడినది. కాకతీ, ఏకపీర, మాహారమ్మ, భైరవుడు, మైలారదేవుడు కాకతీయుల ఆరాధ్య దైవములు. కాకతమ్మ కాకతీయుల ఇలవేల్పు. పెక్కు ఆలయములీ దేవతపేర వెలసినవి. కాకతీయు లోరు గంటిని పాలించుటయు, వారు కాకతీయు లనబరగుటయు ఈ దేవత వలననే.

కామవల్లి మహాదేవి

ఈమెను కామేశ్వరి యని పిలుతురు. ఈమె లక్ష్మీదేవి అంశమున వెలసిన దేవత. కామవల్లియంశమున రుక్మిణీదేవి జన్మించినట్లు చెప్పుదురు. ఏడుగురు అక్కచెల్లెండ్రలో ఈ కామేశ్వరి చిన్నది. బ్రాహ్మణాది

వర్ణములలో ననేకుల కీ కామేశ్వరి ఇలవేల్పుగా నున్నది. వీరి గృహము లందు వివాహాది శుభకార్యములు జరిగిన వెంటనే “అక్కలకొలుపు” జరుగును. నేటికిని ఈయాచార మనేకుల యిండ్లలో నున్నది. ఉదేక జనకమైన గానవణికిని, వీరవాద్యములతో కామేశ్వరీదేవి పాటలు పాడుదురు. ఏడుగురు ముత్యపుల కర్చన జరుగును. జక్కులవాండ్రీ కామ వల్లీ కథను కోవెలందు పాడి ప్రజావినోదము కల్పించుచుండిరి.

మైలారు దేవర

తైవుల దేవుడు. ఇతఁడు భైరవునికి జోడు. స్కాందపురాణమున మైలారు ఖండమున్నది. ప్రజలు వీరమూర్తిగా భావించి ఈదేవుని కొలుచుచుండిరి. ఏకశిలానగరమున ఈ దేవునికి ఆలయములు వెలిసినవి. ఆలయ చిహ్నము లిప్పటికిని ఓరుగల్లు కోటలో కనిపించుచున్నవి. ఆ కాలమున ఈ దేవర కుత్సవములు జరుపుచుండిరి.

“అకలంకస్థితి శీఘ్రపాన రుచులై యాసాదులుప్పొంగి యో
యకరోయమ్మ కరోయమక్క రొయదీయట్టట్కో”

యంచుఁబా

యక తప్పెట్లునుఁ దప్పెతాళములునింపై సొంపురంజిల్లఁగాఁ
జక జంజం జక జంజుజుమ్మ మనుచున్ సాగుంగడున్

వాద్యముల్”

ఇట్లు వాద్యములు కాగా పాడుచుండిరట.

మైలారథటులు చేయు కొన్ని సాహసకృత్యములుక్రీడాభిరామమునఁదిట్లు వర్ణింపబడినవి.

“అవఅవ మందు నెఱ్ఱని చంద్రమల్లెల

చోద్యంపు గుండాలు చొచ్చువారు

కరవాఁడి యలుఁగుల గనప పాఁతర్లలో
 నుట్టిచేరులు గోసి యుటుకువారు
 గాలంపుఁ గొంకిఁగం కాశచర్మముఁగుచ్చి
 యుడువీధి నుయ్యెల లూగువారు
 సందులును నారసంబులు సలుపువారు
 యెడమ కుడిచేత నారతు లిచ్చువారు
 సాహసము మూర్తి గైకొన్న సరణివారు
 ధీరహృదయులు మై లారవీర భటులు".

ఆ యుత్సవములలో గొరగ లనెడు శివార్చనాపరులగు దేశ
 ద్రిమ్మరి తెగవారు సాహసభరితములగు వింతల నొనర్చుచుండిరి.

ఓరుగల్లున నున్న ఆలయములలో ఖైరవునిగుడి చమడేశ్వరీ
 మహాశక్తిసగరు, వీరభద్రదేశ్వరాగారమంటపము, బౌద్ధవిహారము,
 ముద్దరాలు ముసానమ్మవసతి, కొమరసామిగుడి, పాండవులగుడి, తురకల
 ప్రార్థనకై మసీదు కలవు వీని నన్నిటిని మించి కేశవస్వయంభూదేవా
 లయములున్నవి. గోపురశిఖరములు సువర్ణమయముగా నున్న దేవా
 లయములీ స్వయంభూ ఆలయములు-

ఘటికా యంత్రము

నాడు రాజనగరి మొగసాలఁబీద ఘటికాయంత్ర మొకటి
 యమర్చబడి యుండెను, అది నేటి గడియారము వంటిదికాదు. ఘడియ
 ఘడియకు ఎంతోదూరము వినబడునట్లుగా గంటలు కొట్టుచుండిరి. ఒక
 పాత్రకు దగిన వివరమొనర్చి నీరుపొసి దానినుండి పడునీటిని మరియొక
 పాత్రలోనికి పట్టుచుండిరి. పాత్రనిండుటకు పట్టుకాల మొక ఘడియ.

మడియకాగానే గంటకొట్టచుండిరి. ఎన్ని మడియలైన అన్ని గంటలు కొట్టచుండిరి. ఆకాలమున తురకలకు మసీదుండెను. ప్రజలలో మహమ్మదీయులుండిరి. వారి ప్రార్థనాదికములకు మసీదు నిర్మింపబడియుండును. ఇది కాకతీయుల మతసహనమునకు నిదర్శనము. ప్రేమాభిరామ కథాకాలము నాటికి ఓరుగల్లు మహమ్మదీయుల కైవసము కాలేదు. కావున మహమ్మదీయులు ఓరుగల్లును జయించి మసీదును కట్టించినారనుట పొసగదు. అంధోర్విశ్రు మొగసాలపై గంటలు మోగుచుండు కాలమున తురక్కలు తమవిజయ చిహ్నముగ మసీదు నిర్మించుట జరుగనివని. కావున కాకతిరాజన్యలో, లేక మహమ్మదీయులో మసీదును కట్టించి యుండురు.

పూటకూటి ఇళ్లు

ఓరుగల్లు నగరమున పూటకూటిండ్లు విశేషముగ నుండెను. అవి ఆహంబహురాదుల కనుపై నవి. సాధోక్కరూక యిచ్చినచో పంచభక్త్యములతో గూడిన భోజనము లభించుచుండెను. రూకల వాడుక నాడును ఉండెను.

“కప్పర భోగివంటకము కమ్మని గోదుమపిండి వంటయున్ గుప్పెడు పంచదారయును గొత్తగఁ గాంచిన యాలనేయిపెన ర్పప్పును గొమ్మునల్ల నటిపండ్లును నాలుగునై దునంజాలున్ లప్పలతోడఁ గొంబెరుగు లక్ష్మణ వర్ణిలయింట రూకకున్”

వేశ్యవాటికలు

ఆనాడు వేశ్యవాటికలు ప్రత్యేకించియుండెను. గృహములు నుండ రములై భిత్తి కలయందు కామప్రేరకములగు వివిధవర్ణచిత్రములు అద్భు

తముగా రచింపబడుచుండెను. అందు మన్మథామ్నాయ విద్యోపాధ్యాయము, ప్రతాపరుద్ర ధరణిశోపాత్త గోష్ఠీపతిష్ఠాపారీణయునగు మావల్దేవి చిత్రకాల ముఖ్యమైనది. ప్రతాపరుద్రుని ఉంపుడుగత్తె యని యామె వర్ణింపబడలేదు. ఇందలి చిత్రములలో-దారుకావన శివలీలలు, గోపికాకృష్ణలీలలు, అహల్యాసంక్రందనులు, తారాచంద్రులు, మేనకావిశ్వామిత్రులు మున్నగు చిత్రము లున్నవి. వీని వలన రాజులారాగు చిత్రకళను పోషించుచుండిరి తెలియుచున్నది.

ముకురవీక్షోత్పవము

వారకన్యను వేశ్యగా జేయుటకు ముందీయత్పవము జరుగుచుండెనన క్రిదానిరామ గ్రంథమువలన తెలియుచున్నది.

“ముకురవీక్షా విధానంబు మొదలలెక
వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవియ
యాయజాకున కెట్లు చేయంగవచ్చు
నరణి సంగహ మొనరింపకథ్యరంబు?”

శ్రీకాకుళాండ్రనాయకుని ఉత్పవములు

శ్రీకాకుళము కృష్ణానదీ ముఖద్వారమున గల నగరము. ఆంధ్రవిష్ణు విచది ఆరాధ్యదైవము. దేవాలయశిథిలవిహ్వములు నేటికిని గలవు. నాగదేవభట్టారకుని యింట కాకరపాదులలో ఈస్వామి వెలసెను. పసిడికోరను, వేడిపాలారగించి విప్రకన్యను వివాహమాడినాడు. ఈ దేవునికి వైకాళిపూర్ణిమనాడు దవనోత్పవము జరుగును.

వినోదములు

నాగస్వరము పాటలు, పాములాటలు, గడేనిగంతులు, మేషకుక్కుట యుద్ధములు అనాటి ప్రజావినోదములు. విటులను మోసగించిన

వేళ్ళలను, వేళ్ళలను మోసగించిన విటులను శిక్షించుట కానాడు జార
ధర్మాసన ముండెనని క్రిడాభిరామము వలన తెలియుచున్నది.

మత పరిస్థితులు

ప్రజలలో నధికసంఖ్యాకులు శైవులు. రాజ్యమందు శివపూజలు
జరుగుచుండెను. ప్రజలకు దేవతలపై మిక్కిలి నమ్మకముండెడిది. నేవన
లకు జాతరలు, తిరునాళ్ళు జరుగుచుండెను. జాతరలందు వినోదములు
ప్రదర్శింపబడుచుండెను. జైన, బౌద్ధమతములు క్షీణదశ యందుండెను.
వర్ణాశ్రమధర్మములు సాగుచుండెను. బ్రాహ్మణులు త్రికాల సంధ్యావంద
నము లాచరించుచుండిరి. వేళ్ళలంపట్టులైన వారుకూడ తమ జపతప
హామాది క్రియలను యథావిధిగా నిర్వర్తించుచుండిరి.

“గన్నేరుఁ బూచాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుగు దోవతి పింజెవిడిచికట్టి

గొజ్జంగి పూసీరు గులికిమేదించిన
గంగ మట్టి లలాటకమునఁదీర్చి

వలచేత బంగారు జలపోసనముతోడఁ

బ్రన్నని పట్టుతోరము ధరించి

జటిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులలుంగ

యంటులు వాయంగ నరుతవైచి

తళుకు చెంగావి కోకయు వలుఁద శిఖయుఁ

జిగురు బొమ్మంచు పెదవులు చిన్నినగవు

నందమొందంగ వచ్చె గోవిందశర్మ

మాధవునిపట్టి యొసపరి మన్మథుండు”

ప్రజలు పల్నాటి వీరులను దైవములుగా కొల్చుచు పల్నాటి వీరుల చరితములను పాడుకొనుచుండిరి. అనాడు వీరపూజ జరుగుచుండె ననుటకు పల్నాటివీరులకు నిర్మించిన దేవాలయములు తార్కాణము.

ప్రజలకు శకునములందు నమ్మకముండెను. మంచన తన స్నేహితుడగు టిట్టిభునితో నగరములో దిరుగునపు డిట్లు శకునములను గూర్చి చెప్పినట్లు క్రిడాభిరామమున నున్నది.

“మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము
పూఁ గొమ్మున నుండి పక్షము ప్రకాశింపన్
లేఁగొదమ నెమలి పల్కెడుఁ
నేఁగోయని వైశ్యమనకు గెలుపగుఁజుమ్మి.

“కొనకొనంగోడి యేట్రంత కొంకనక్క
నెమలి యీ నాలిగిటి దర్శనంబులెన్న
వీని వలతీరు బలుకు నుర్వీ జనులకుఁ
గొంగు బంగారమండ్రు శాకునికవరులు”

క్రిడాభిరామ కవితాప్రశస్తి

వల్లభరాయుడు శ్రీనాథునిచే క్రిడాభిరామమును వ్రాయించి తన పేర వెలయించినాడను వాదము, శ్రీనాథుని అనుకరించుచు క్రిడాభిరామమును వ్రాసినాడను వాదములు ఆంధ్ర సాహితీశోకమున వ్యాపించినవి. రావిపాటి తిప్పరాంతకుడు రచించిన ప్రేమాభిరామమును వీధీరూపకము నాంధ్రీకరించి వినుకొండ వల్లభరాయుడు క్రిడాభిరామమును వెలయించినాడు. కావున ఈ గ్రంథము సంస్కృత గ్రంథమున కాంధ్రీకరణమే కాని శ్రీనాథుని పద్యముల ననుసరించి వ్రాసిన గ్రంథముకాదు. శ్రీనాథ

విరచిత మసలేకాదు. రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు ఏకశిలా నగరవాసి. కాకతీయుల పరిపాలనా కాలమువాఁడు. అంతియేగాక ఓరుగల్లునగరమును పూర్తిగా తెలిసినవాఁడు. కావున ప్రేమాభిరామమున నగరవర్ణనముతో బాటు అనాటి మత, సాంఘికాచార వ్యవహార వర్ణనము సమగ్రముగ గావించినాడు. వల్లభరాయఁడే ప్రేమాభిరామ గ్రంథమున కనువాద గ్రంథముగ క్రిడాభిరామమును తన యౌవన దశలో రచించియుండును. కృత్యవతారికలో బేర్కొనినట్లు సరస కవితాసనాథుడేగాక, వల్లభామాత్యుఁడు చాటుపద్యములను రచించుటలో గడు నేర్పరియని తెలియుచున్నది.

క్రిడాభిరామమందలి పద్యములు శ్రీనాథ కవికృత కాశీఖండ, భీమఖండ, హరవిలాస గ్రంథములందున్నవను వాదమునకు చక్కని సమాధాన మొసంగవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు కవిసార్వభౌముఁడు. సంస్కృత ప్రాకృతాంధ్ర భాషలలో నిష్ణాతుఁడు. సంస్కృత ప్రాకృత గ్రంథముల నాంధ్రీకరించినవాడు. కావున ప్రేమాభిరామమున గల సరస సౌభాగ్య పద విలసిల పద్యముల నాంధ్రీకరించి అన గ్రంథములందు చొప్పించినాడనుటలో సందియములేదు. ప్రేమాభిరామమునకు క్రిడాభిరామ మనువాద గ్రంథము కావున అచ్చటచ్చట శ్రీనాథుని పద్యముల వంటి పద్యములు క్రిడాభిరామమున నుండుట తటస్థించినది.

శ్రీనాథుని శృంగారనైషధ ప్రబంధము సంస్కృతనైషధ కావ్యమున కాంధ్రానువాదము. అట్లే. కాలిదాసాన సప్తశతి, కాశీఖండము భీమఖండము, హరవిలాసము, ఇత్యాది గ్రంథములును అనువాదములే.

శ్రీనాథుఁడు పద్యమునంత నొకే స్థాయిలో నడుపును. వ్యస్తపదములతో పద్యమారంభించిన పద్యమంతయు నట్లే సాగించును. సంస్కృత పదభూయిష్టమగు రీతి నెత్తుకొన్న నొక భావ మంతమగువఱకుట్లే నడి

పించును. శ్రీనాథుని పద్యముల శైలివంటి శైలిగలపద్యములు క్రీడాభిరామ మందున్నను అవి శ్రీనాథుని రచనలే యని చెప్పట కాధారములు లేవు. గ్రంథమంతయు ఒకేవిధముగా సాగలేదు. వల్లభరాయుని పద్యశైలి శ్రీనాథుని పద్యశైలివలె సాగినది. కవిత దారాశమై రసపుష్టి కలిగి యున్నది. ఇందు పచ్చి శృంగార వర్ణనమున్నది. జాగుప్స కలిగించు పద్యము లున్నను విశిష్ట కవితాగుణము కలవి. ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రపంచ మున స్థాన మాక్రమించినవి. ఈ గ్రంథమున ప్రయోగింపబడిన జాతీయ ములు పలుకుబళ్లు, వింత ప్రయోగములు ఆంధ్ర భాషాయొషకమూల్యా లంకారములుగా భాసిల్లుచున్నవి.

కొన్ని ప్రయోగములు

క్రీడాభిరామమున కొన్ని అసాధారణ ప్రయోగములున్నవి. అవి నిమంటువులలోని కెక్కలేదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, క్రీడాభిరామములోని పద్యము ననుకరించుచు ఆముక్తమాల్యదలో వ్రాసినాడు.

“జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెనుఁగులెన్న
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాఁడు బిడ్డ మేలుగాదె.”

1. జలపోసనము:--

మొలాముచేయుట - నీరూరుట
“వలచేత బంగారు జలపోసనముతోడ
బ్రన్నని వట్టుతోర.....”

2. గొజ్జంగి పూనీరు - పన్నీరు.

“గొజ్జంగి పూనీరు గులికి మేదించిన.....”

3. కడిమాడ సేయగుడుచు.

“శీతాకాలంబు కడిమాడ సేయగుడుచు
భాగ్యవంతుడు తేపాడి వల్లెపట్ల.....”

4. గుమ్మడిమూట-గుమ్మడిపండు యాకృతిని గట్టినమూట.

“ప్రక్కలు వంచివంచి.....యిరుచంబడ
గుమ్మడి మూటగట్టి, వీచెక్కి.....బెట్టువేకువన్”

5. ధర్మదార - ధర్మదారపట్టుట - యుద్ధమున గెలిచిన
వారు యుద్ధ సమాప్తమున నూదుబాకా. ఇది
యూదిన తరువాత యుద్ధము చేయరాదు.

“మంచినవింటివో.....కంఠచాపముల్”

ఇందు ధర్మదారపట్టుట - గెలిచినవారు పట్టునట్లుగా గాక మధ్య
స్థుడగు మన్మథుడు పట్టినట్లున్నది. శ్రీనాథుని ప్రయోగమేయైన నిట్లుండదు.

ఈప్రయోగమే, ఆముక్తమాల్యద, రఘునాథాభ్యుదయము, సౌగం
ధికావహరణ గ్రంథములందున్నది.

6. సుసరభేత్తు - పచ్చి ప్రయోగము, సుసరిభిత్తు అనిన బాగుండెడిది.
వ్యాకరణశాస్త్ర పారంగతుడైన కవిసార్వభౌముడు సుసర
భేత్తుని ప్రయోగింపడు.

7. మోహరివాడ - సైనికులు నివసించువాడ.

8. అక్కరివాడ - వంటంక్కలుండువాడ. లేక కామవల్లీదేవి ఆమె
అక్కరికు నిర్మించిన దేవాలయములున్నవాడ కావచ్చును.

9. ముద్దు లేక చుంబనమునకు బదులుగా “జిసిధాత్వర్థమను”
ప్రయోగమున్నది.

“కెంజికురాకుమోవి జిసి ధాత్వర్థం బనుష్ఠింతునో”
ఇది వింతపదము.

10. కానక కన్న “శ్రీనాథుని శృంగార నైషధమున
“కానక కన్న సంతానంబు శిశువులు” అను హంస
పలుకులవలె నీ ప్రయోగమున్నది.

11. చారుతరక్తిర్తి బవనీల చక్రవర్తి
ఈ పద్యమువలె మంచన కేయూర బాహుచరిత్రమున “చారుతర
క్తిర్తి మండూక చక్రవర్తి” అను ప్రయోగమున్నది.

12. యోగంధము - స్నానసమయమున పూయు పసుపు పూత.
ఈ పదము శ్రీనాథుని గ్రంథములందున్నది.

13. నెట్టిక శీల - అడ్డిగశీలగా తరువాత కవులు ప్రయోగించినారు.

14. తాలిబోయుట - తాలింపు బెట్టుట

15. తాడు - వెదకు.

16. బాడు - బ్రాహ్మణుడు.

17. అడియాలము - గుర్తు.

18. పుల్లసిల్ల - కందుట.

19. కోడెవిధవలు - పడుచువిధవలు.

20. మేంతరాజు - గొత్తజేడు.

21. అపివెట్టు - తాకట్టుపెట్టు.

22. విడిముడి - భాగ్యము.

23. పుటకాసన పుంగవుడు - శాస్త్రవర్మకుడు.

క. ముంతెపదనైన శంఖర
భంజనుగేహములు గలుగు బాహ్మణవిధవా
పుంజములుండగ నూరక
లంఠియ లేమిటికిఁ గాకుళయ తిరునాళ్ళన్. 211

సీ. జవరాలి బొడగన్నసన్నాస్త్రివై నేయుఁ
దులసిలేజిగురాకుఁదూపుమరుఁడు
వేదవిప్రునిగన్నవిధవవై యుళిపించు
దర్భపల్లవహేతి దర్పకుండు
కటకారకులకన్యఁ గనిన హాళికుమీఁదఁ
బొడుచుఁ బూమునికోలఁ బుష్పశరుఁడు
నాడింధమునిఁ గన్ననాతివై నేయును
నలరుఁజిచ్చఱికోల నఁగభవుఁడు

తే. బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మ
పులిసతలముల నాయాయి కొలము లెఱిగి
తాల్చు శస్త్రాస్త్రములు జారదంపతులకు
నసమబాణుండు తిరునాళ్ళ నన్నినాళ్ళ. 212

వ. అని యనంతరంబి యాముందటం జనుదెంచు విలంతుసమూహముం
గని యాశీర్వదింపవలయు నని. 213

— వి త ం తు పు లు —

సీ. చెలఁగిచెలఁగి పొత్తిచీరను గట్టెడు
మాసకమ్మకు దీర్ఘ మాయురస్తు
సారెసారెకు దేవసదనంబునకు నేఁగు
చెడిపెకు సంకల్పసిద్ధి రస్తు

ఈ పద్యము చలికాలపు టనుభవమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది.

మహాకవి కాళిదాసు మేఘసందేశమున యక్షుడు మేఘముతో తన సఖినిదించు సమయమున గర్జనలచే మేల్కొల్పవలదని చెప్పిన భావము గల ఛాయలు క్రితాభిరామములోని ఈ క్రింది పద్యమున నున్నవి.

“పటు ఝంఝూ పవనోత్త్రణాలయములో భద్రంబు
నంబిట్టైకం

కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియోగగ్లాని శ్లోషించియె
క్కటి నిదించుచునున్న వాంధుడనితన్ గర్జావహో
ప్రాడిమన్”

దటిదుద్ద్యోతము చూపునట్లనడురే ధారాధర శ్రేణికిన్”
పల్నాటి పీఠుల చరిత పాడువారి వర్ణనమున వర్ణించిన పద్యమిది
సహజముగా నుండి వారి రూపములు స్ఫురింప జేయుచున్నది.

“పచ్చని పిండి గంధమును బాలముసేసయు

నెట్టరూపులున్
గ్రుచ్చిన కంఠమాల్యములు గొప్పగ వల్లిన
వేణిబంధముల్

కుచ్చుల వీరసంబెటయుఁ గ్రొత్త మణుంగగు

కానెపుట్టమున్
ఱుచ్చలకెక్కినట్టి రవణంబులు వీరకుమారకోటికిన్”

ఈ గ్రంథమున శృంగార రసముతోబాటు హాస్య రసము వర్ణిం
పఁబడినది. జారధర్మాసన వర్ణనా సందర్భమున మంచనశర్మ వేశ్య
మాతకు విధించదగు శిక్ష వర్ణించునపుడు.

“కందర్ప శాస్త్రవేదులు

నిందుకుపాణ్యాసచింత యేలా నెఱవన్

సందేహింపక గొటిగిం

వందగు నీజఱుఖి జాట్టుబట్టి రయమునన్”

“ముక్కుసోణంబు దాఁకను జెక్కుటొకటి
బోసినోరుగఁ బండ్లుాడఁ బొడుచుటొకటి
గూబలఁటంగ జెవినోయగోయు టొకటి
లంజెతల్లి యొనర్చు కల్లలకు శిక్ష”

అని తనకు దోచిన దర్మము చెప్పినాఁడు.

ఏ నాటకమందైనను అంతమున, భరతవాక్యమున కృతిభర్తను గురించి వ్రాయుట శాస్త్ర సమ్మతముగాని, సంప్రదాయ సిద్ధము కాని కాదు. ఇట్టి అశాస్త్రీయ, సంప్రదాయ విరుద్ధమైన పనిని వల్లభరాయుడు కాక శ్రీనాథ మహాకవి గావించె ననుట అసమంజసము. క్రిడాభిరామమున గల వచనభాగములు శ్రీనాథుని వచన రచనలవలె లేవు. ఈ గ్రంథమున శృంగారము మితిమీరినను చారిత్రక, సాంఘిక విషయముల నెన్నింటినో దెల్పుచుండుట వలన చిన్న గ్రంథమైనను, ఆంధ్ర సాహిత్యలోకమున స్థానమాక్రమించినది.

కాకతీయుల కాలపు ఆంధ్రుల జీవితమును ప్రతిబింబింపజేయు గ్రంథములలో వినుకొండ వల్లభరాయకృత క్రిడాభిరామము ముఖ్యమైనది.

ఈ గ్రంథము శ్రీనాథమహాకవి రచించినదే యను వాదము ఆంధ్రదేశమున వ్యాప్తిలో నున్నది. వల్లభరాయ విరచితమని గ్రంథారంభమునను, గ్రంథాంతమునను ఉన్నను, రచనా విధానమును, శైలి, పద్యముల ననుసరించి శ్రీనాథుని రచనగా పండితలోకమున వ్యాప్తిలో నున్న విషయము. క్రిడాభిరామము వల్లభరాయ కృతమే యని, శ్రీనాథ, వల్లభులకు పరిచయములేదని నా భావము. వల్లభరాయనికి సంబంధించిన శాసనములు లభించిన గ్రంథకర్తృత్వ విషయమునగల సంశయములు దీరిపోవునని ఆశించ వచ్చును.

నారాయణగూడ, |
ప్రొద్దరాజు. | 5-1-1977

బి. ఎన్. శాస్త్రి.

శ్రీ

శ్రీ దా ఖ రా మ ము

—: కృత్యవతరణిక :—

తే. గణనకెక్కిన దశరూపకముల యందు
వివిధ రసభావభావన వీధి లెస్స
యే కపింద్రుడు రచించె నీప్రబంధ
మనుచు మీరానతిచ్చెద రైన వినుడు.

కృతికర్త వంశవర్ణన

సీ. అఖిలప్రపంచంబు నన్యధాకల్పించె
బటురోషరేఖ సాఫల్యమొందఁ
దైశంకవంబైన తారకామండలం
బాకాశమార్గంబునందు నిలిపె
మాలినితీరనిర్మలపై కతములలో
మేనకాప్సరసతో మేలమాడె
నామ్నాయమాత గాయత్రీమహాదేవిఁ
బ్రణుతించి బ్రహ్మార్షిపదముగాంచె
తే. నెవ్వఁ డాతండు సామాన్యముషియె తలఁపఁ
దాటకాకాశరాత్రికి దాశరథికిఁ
గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్ముకాచార్యవర్యుండు గాఢిసుతుఁడు.

ప్ర. ఆ విశ్వామిత్రుగోత్రం బనుజలనిధి
 యాహ్లాదముం బొందుచుండఁ
 భూవిఖ్యాతప్రభావాభ్యుదయుఁ డు
 దయముం బొందె ¹మంచన్నకీర్తుల్.
 ద్యావాపృథ్వ్యంతరాకాంతరముల
 నతినిన్నంద్రచంద్రాతపశ్రీ
 ధావళ్యస్ఫుర్తి లక్ష్మీతరళతరకళా
 ధాశధళ్యంబు సూచన్.

8

శా. ఆమంత్రీశ్వరుకూర్మినందనుఁడు చంద్రామాత్యుఁ
 డంభోజభూ
 భామారత్నపయోధరద్వయతట | పాలంబనై పథ్యము
 క్తామాణికళనిఖాభిరూప్యవదనాకళ | పౌఢసాహిత్యవి
 ద్యామాహాత్మ్యైలాససమృద్ధితద్వస్మాననుం డిద్ధరన్. 4

శా. కర్ణాటక్షితిరాఘండై న పెదబుక్కజ్జావదేవేందు న
 భ్యర్ణామాత్యుని దానభేచరునిఁ జంద్రాధీశు బంధుప్రియుఁ
 వర్ణించుఁ గవికోటి శంకరజటావాదీతటాంతర్నదత్
 స్వర్ణ ద్యంబు తరంగరింగణలసత్సాహిత్యసౌహిత్యయై. 5

క. ఆచంద్రమంత్రముణికిని,
 బోచాంబారత్నమునకుఁ బుట్టెను బుధర
 షాచణుఁడు మంచనార్యుఁడు
 వాచస్పతిసదృశబుద్ధివై భవుఁడగుచున్.

6

గీ. మంచనార్యుతిప్పమకును సుపుత్రులు
నలుపు చెన్న సింగనయును దిప్ప
నయును మల్లనయును నయనీతిసత్కళా
న్వితుఁడు చెన్నమంత్రివిభుడు ననఁగ.

7

గీ. సింగనామాత్యసుతుఁడు సుస్థిరగుణుండు
మానినీమనస్థకుఁడు చంద్రమంత్రివరుఁడు
వెలసె వైభవముల దేవవిభుని బోలి
సకలబుధతతి యెల్లను సంస్తుతింప.

7

క. మిరుతూరివిట్టమంత్రి
శ్వరుతనయ వరించె మల్ల సచివాగడి శం
కరు డదిరాజనందనఁ,
బరిణయ మగుభంగి నధికభాగ్యోన్నతుఁడై

9

ఉ. మల్లనమంత్రికిం ద్రిపుర మాతరకాక్షికిఁ గాంతిరోహిణీ
వల్లభు లాత్మసంభవులు వల్లభలింగనతిప్పనక్షమా
వల్లభమంత్రిశేఖరులు వారవధూజనపుష్పభల్లులు
త్ఫల్లయశోవిభాసితులు పుణ్యులు సింగన
భైరవేంద్రులున్

10

వ. అందు

11

సీ తారకామందారతారాచలంబుల
తో రాయు నెవ్వని చారుక్తి
భావసంభవభద్రదేవేంద్రసూనుల
మఱపించు నెవ్వని మహితమూర్తి

జీమూతవాహన శిబి సూర్యతనయుల
 ధట్టించు నెవ్వని దానశక్తి
 భార్గవగార్గ్యగీష్పతిమతిప్రాధిమ
 నిరసించు నెవ్వని నిశితబుద్ధి

తే. యతఁడు రిపురాజరాజ్యసప్తాంగహరణ
 కరణపరిణతయు క్తిప్రకాశమానుఁ
 డతులితాచారవిజితగంగాతృజుండు
 మర్త్యమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుడు.

12

సీ. వాచాలసురధునీ వీచికాగంభీర
 వాచావిలాసుఁడు బై చనుఁగితి
 పల్లవోష్ఠీమానసోల్లాసకృతిపుష్ప
 భల్లావతారుండు మల్లవిభుఁడు
 పన్నగాలంకారపన్నీరజధ్యాన
 సన్నతాత్ముండు పోచన్నశౌరి
 ప్రత్యగ్రసహజసాహిత్యవిద్యాకళా
 న్నత్యుండు తిప్పనామాత్యఘనుఁడు

తే. నందనులు చంద్రమందార కుంద కుముద
 గంధకీ గంధసార సౌగంధ్యబంధు
 బంధురోదారకీర్తి సౌభాగ్యనిధికి
 మల్లికార్జును పుత్రుండు వల్లభునకు.

13

మ. కనకాద్రిప్రతిమానదై ర్యనిధి లింగక్షాపమంశీంద్రుతో
 ననతారాతినృపాలమంతి జనతా హంకారతారాహిమా
 ద్గునితో రూపరశీంద్రుతో హరిహర ఊజీంద్ర
 సామ్రాజ్యవ
 ర్ధనుతో సాటి సమానమీడు గలరా రాజన్యనైన్యా
 ధిపుత్. 14

గీ. తిప్పమంతి జగదుదీర్ఘ విశీర్ణుడు
 ద్వాహమయ్యె నధికవై భవమున
 హరితగోత్రజలధిహరిణాంకుడగు తిప్ప
 నార్యతనయఁబెద్దమాంబ నెలమి. 15

ప్ర. అమల్లామాత్య¹పుత్రుండయుగనయనపూజానుసంధానసంధా
 సామగ్రీపుండరీకేక్షుడు వెలసె నై శ్వర్యసంపత్సమృద్ధిన్
 సీమాదంతావళాభ్యుచ్చితకరటతట క్షేత్రనిర్వన్మదాంభన్
 స్తోమవ్యాలోలభృంగస్తుతవిమలతర స్ఫూర్తిసత్కిర్తి
 లక్ష్మిన్. 16

నీ. సత్యవ్రతాచారసత్కిర్తిగరిమలఁ
 జంద్రుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ
 నభిమానవిస్ఫూర్తి నై శ్వర్యమహిమల
 రారాజుతోడ రై రాజుతోడ
 సౌభాగ్యవై భవజ్ఞానసంపన్నత
 మారుతోడ సనత్కుమారుతోడ
 లాలిత్యనిరుపమశ్లాఘావిభూతుల
 భద్రుతోడను రామభద్రుతోడ

తే. పాటియనదగు ధారుణీపాలసభల
వీరహరిహరరాయస్పృధ్వీ కళత్ర
రత్నభండారసాధికార ప్రగల్భ
మల్లికార్జునుత్రిపురారి మంత్రవరుని.

17

మ. కపటాచారవిరోధిరాజసచివగ్రావోగ్రదంభోభికిం
న్మపనీతివ్యవహారకార్యఘటనానిర్ధారణాశాఖిన్
దపనీయాచలరాజధైర్యనిధికిం ధర్మైకపాథోధికిం
దిపురారాతిమహాప్రధానునకు నే రీ యుద్ధ

లిద్దారుణిన్. 18

మ. అటవీసూకర మేలయేల ఫణియేలా కొండ లేలా దిశా
తటవేదండము లేల కూటకమరాధ్యతుండు సప్తాబ్దిసం
ఘటనాలంకృతమధ్యమైన నిఖిలజ్ఞాచక్రవాళంబు నె
క్కటి చాల్పం దిపురారివల్లభుభుజాకాండద్వయం

బుండంగన్. 19

ఉ. గంధవతీప్రతీరపుర ఘస్మరపాదబిసప్రసూనపు
ష్పంధయచక్రవర్తి శుతపర్వతదుర్గమహాప్రధాన రా
ద్గంధగజంబు తిప్పన యఖండిత ధీనిధి కాంచె బుతులన్
శాంధవకల్పవృక్షముల బైచన మల్లన తిప్ప
మంతులన్. 20

వ. అందు

:-కృతికర్త ప్రశంస:-

నీ. మూడు గ్రామగ్రాసములతోడ గూడంగ
మోహురు పాలించె ముల్కినాట

నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ

బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వత శ్రీ వరించెఁ

గామకాయనసవిశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కి

శే. వెవ్వడాత్రిపురాంతకాధీశ్వరునకు
రాయ నవరత్నభండార రక్షకునకుఁ
బ్రయతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

22

శ. అహరవధినమయనృత్య
త్తుహినాంశుధరప్రచారధూతాభధునీ
లహరీభ్రమఘుమఘుమములు
వహిదిప్పయవల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

28

శ. హాటకగర్భవధూదీ,
పిఠీ కర్పూరశకల విస్మయరసార
భ్యాటోపచాటుకవితా
పాటవ మరుదవని వల్లభన్నకు నమరున్.

24

శ. హల్లి సకనటనోద్భట
వల్లవ హరికృష్ణ కంఠ వనమాల్య మిశ
ద్వల్గత్ సురభులు తిప్పయ
వల్లభరాజప్రధానవాగ్వైభవముల్.

25

- క. అమృతరసమథనసంభవ
ఘుమఘుమితవయఃవయోధికోలాహలమున్
|భమియించుఁ దిప్పనచివో
త్తమువల్లభవిభుని చాటుధారాఫణితుల్. 26
- క. భిల్లావతారమధుభి,
దృల్లిభుజాస్ఫూల్యమానపటుచాపజ్యో
వల్లిమతల్లి చెల్లెలు
వల్లభరాయప్రధానవాగ్వైభవముల్. 27
- క. నెల్లూరితూము కాలువ
హల్లకములకమ్మఁదావి నవలాపించున్
సల్లలితలీలఁ దిప్పయ,
వల్లభరాయ ప్రధానవాగ్దంబరముల్. 28
- క. ఉపమించెద ధారాధర,
తపనజరై రాజ రాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధరవాహులఁ
ద్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిపౌధిన్. 29
- క. సరివత్తు రీవి నిర్జర
పరివృథమణి ధనద జలద బలి ఖచర నిశా
కర సురతరు సురధేనువు,
లరుదై |తిపురారివల్లభామాత్యునకున్. 30
- కా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్ సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునం బ్రతాపగరిమన్ దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం దిప్పనమంత్రి వల్లభునమాత్యగ్రామణిం బోల్పగా
వేరిమంత్రులు సింధువేష్టితమహోర్విచక్ర
వాళంబునన్. 31

సీ. మందారవారుణీమదఘ్నూర్ణితాత్మచే
వెడదకన్నుల చిన్ని వడుపు చేత
డమరుఖట్వాంగదండక పాలపాణిచే
ధూర్తబాలకచక్రవర్తిచేత
గుక్కురపరివారకోటి సేవితునిచే
వెలదికోటలమోము వేల్పుచేత

... ..

తే. విశ్వవిశ్వంబుపాలించువిభునిచేత
బార్వతీదేవిగారాపుబట్టిచేత
నీప్సితముగాంచు దిప్పమంత్రీంద్రతనయుఁ
1డార్వమణివల్లభామాత్యుఁ డహరహంబు.

82

∴ ప్రేమాభిరామ ప్రశంస :-

వ. ఆ మంత్రీశేఖరుండు రావిపాటిత్రిపురాంతకదేవుం డను కవీశ్వ
రుండొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి క్రితాభిరా
మంబును రూపకంబు తెనుంగుబాస రచించినవాఁడు.

83

గీ. అతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీధి యనురూపకము మది వెఱుపులేక
తిప్పవిభువల్లభుం డెట్లు తెనుంగుఁడేసె.

84

వ. అని యానతివైదరేని

85

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవి నాయకు లన్న హుళక్కిభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడిఁ యమరాధిపుఁడన్నను సత్కపిశ్వరుల్
వెన్నదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడ తగునా యిటు దోసపుమాట
లాడఁగన్. 86

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెనుఁగులెన్న
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాడుబిడ్డ మేలుగాదె. 87

వ. నేపథ్యమున 88

—: కథా ప్రస్తావన :-

చ. గతిరసికుండ! పట్టరణ! గానకళాకమనీయ! యోమధు
వ్రత! వికచారవిందవనవాటిక నేమిటికిం బరిత్యజిం
చితి వటవీప్రదేశమునఁ ¹జెట్టులుఁ జేమలనేమి గల్గినన్
బతిచెడి సంచరించెదవు ప్రాబడిపోయెనె నీ
వివేకమున్. 89

గీ. చేర వచ్చివచ్చి దూరంబుగాఁ బోదు
డాయవత్తు దవ్వు పోయిపోయి
మాట లింకనేలి మాపాలిటికి నీవు
మాయలేడి వైతి మంచిరాజ! 40

వ. అక్షింతి సూత్రధారుడు హా! యే నెఱింగితి నేకశిలానగరంబునం
దార్యవాటంబునం గామమంజరి యను పునర్పునందు బద్ధానురా

1. జెట్టులు సేమలునేమి గల్గినన్ బతిచెడి.

రాయడు ప్రొథదేవరాయల కాలమున నున్నవాడు. ఈతని కాసన మొకటి శక సంవత్సరము 1850 నాటిది. S. i. i. vol. VI No. 905 గా ప్రకటింప బడినది. ఇతడు కన్నడ దేశమున నున్న వాడు.

క్రిడాభిరామకర్త వంశావళి - గుణగణములు

క్రిడాభిరామ గ్రంథావతారికలో చెప్పబడిన వల్లభరాయడు వినుకొండ నివాసి. వినుకొండ నేటి నెల్లూరు మండలమున నున్న గ్రామము. పూర్వమీ వినుకొండ గల ప్రాంతము పొకనాడుగా బ్రసిద్ధిబడసినది. వినుకొండ గ్రామము ననుసరించి వల్లభరాయల వంశమువారు 'వినుకొండవారుగా' ప్రసిద్ధిజెందినారు. క్రిడాభిరామములోని ఈ క్రింది పద్యము వలన వల్లభరాయని నివాసస్థలము తెలియుచున్నది.

“నటులది దోర సముద్రము

నిటులది యోగ్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా

పుట భేదన మీత్రితయము

నిట గూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లరు మెచ్చన్”

వినుకొండ వల్లభరాయడు నియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఇతని తల్లి చందమాంబ. తండ్రి తిప్పయామాత్యుడు. ఆశ్వలాయనస, కామకాయనస, విశ్వామిత్ర గోత్రుడు. తిప్పయామాత్యుడు ములికినాటిలోని మోహరి పాలకుడు. ఇతడు విజయనగరాధీశుడగు రెండవ హరిహర రాయల యొద్ద రత్నభాండాగారాధ్యక్షుడుగా నుండెనని తెలియుచున్నది. హరిహరరాయల పరిపాలనాకాలము క్రీ.శ. 1377-1404. వల్లభామాత్యుడు శ్రీనాథుని సమకాలికుడని తెలియుచున్నను క్రిడాభిరామకర్త శ్రీనాథుడు కాదనుట కెన్నియో నిదర్శనము లున్నవి.

- వ. తూర్పుఁ గనుంగొని బిట్టిభునిం జూచి, వయస్యః సుప్రభాతంబు
సుఖనిద్ర యయ్యెనే? శీతంబుపద్రవంబు వాయదుగదా యీపుష్క
మాఘంబులందు.

44

-: చలి :-

- ఉ ప్రక్కలు ¹వంచివంచి ముని వండ్లును బండ్లును ²రాచి
రాచి తొ
మృక్కిలఁ ³జేసి చేసి తల యల్లన గాళుల ⁴నందియంది లో
చక్కికి ⁵నొక్కినొక్కి యిరుచంబడఁ గుమ్మడిమూటగట్టి నీ
పెక్కి దువాళిచేసి చలి యిక్కడనక్కడఁ బెట్టువేకువన్. 45
- ఉ. కుమ్మలు హవ్యవాహములు గుత్తపుసుగ్గడితంపుఁ
దోపు రెం
టమ్మలు దట్టుపున్గు మృగనాభియుఁ జూడును నోడె
నద్దిరా
యమ్మకచెల్ల ! యింక నవయౌవనదర్శనఖంపచంబులొ
కొమ్మలచన్నులన్ సరకు ⁶గోనటు లున్నవి వో
తుషారముల్. 46

- శా. స్థూలద్విత్రి పటావకుంతనముఁ గస్తూరీరజఃపాలికా
కాలాగుర్వనులేపనంబులను నుద్ఘాటించి ధాటిగర్జిత
బ్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయభ్రాంతంబులై
యాష్టముల్
వాలాయంబుగఁ బ్రాకె నంద్రవనితా వక్షోజ
లై లాగముల్. 47

1. వంచు, 2. రాయు, 3. జేయు, 4. నంచు, 5. నొక్కు, 6. గొన్నటు

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంతనములుఁ ధూపోపచారంబులుం
గాలా గుర్వను లేపనంబులు వధూగాఢోపగూహంబులుం
గేలిగర్భనికేతనంబులును గల్గెంగాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మెవ్విధంబున భరింపఁ వచ్చురా
టిట్టిభా ! 48

వ. శీతోపద్రవంబు లేక సుఖనిద్ర యయ్యెనే యని యడిగి వేకువ
యగుచున్నయది గావున నదియ మనకుఁ ప్రస్థానకాలంబని నిమి
త్తం బనుసంధించి. 49

- : శకునములు :-

ఉ. చుక్క యొకింత నిక్కిబలి సూదనుదిక్కున
రాయుచుండుటఁ
జక్కఁగ వేగ దిప్పుడు నిశానమయం బిది ప్రస్ఫుటంబుగా
ఘుక్కని మాటిమాటికిని గోటఁడువల్కెడు వామదిక్కునం
జొక్కటమై ఫలించు మనశోభనకార్యములెల్లఁ డిట్టిభా ! 50

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము,
పూఁగొమ్ముననుండి పక్షము ప్రకాశింపఁ
లేఁగొదమనెమలి పల్కెడుఁ,
గేఁగోయని వై శ్యమనకు గెలుపగుఁ జుమ్మి. 51

గీ. కొనకొనం గోడి యేట్రంత కొంకనక్క-
నమలి యీ నాలుగిటి దర్శనంబులెన్న
వీనివలతీరుఁ బలుకు నుర్విజనులకుఁ
గొంగుబంగార మండ్రు శాకునికవరులు. 52

-: కోడికూత :-

వ. అనిన నాకర్థించి బిట్టికుండు 53

ఉ. మంచన వింటివో వినవో మన్మథుఁ డేకశిలాపురంబులో
జంచలనేత్రలం బతుల శయ్యలపై రతికేశి రాత్రివో
రించి ప్రభాతకాలము పరిస్ఫుట మైనను ¹ధమ్మదార వ
ట్టించుచునున్నవాడదె కుటిగత కుక్కుటకంఠ

2కావ్యాశీఁ. 54

వ. అని యటవోయి ముందట. 55

గీ. శీతకాలంబు కడిమాడసేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు తేపాడి వల్లెపట్లఁ
గ్రొత్తయోరెంబు నిగురావకూరతోడఁ
బిచ్చిలంబైన నేతితోఁ బెరుగుతోడ. 56

- : ఒకముచ్చట :-

వ. బిట్టిక : తలంపునం బాతె నొక్కనాఁ డేనుచుం గామమంజరియును
బ్రేకుంబెల్లర్చంగలసిమెలసి కూడిమాడి పొందిపొసఁగి యనఁగి
పెనఁగి చొక్కి తక్కియుండ దై వవశంబున గోత్రస్థలనంబు
కారణంబుగా నక్కాంతారత్నం బలిగిన. 57

గీ. ఎట్టకేలకు నలుక రే యెల్లఁదీర్చి
యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్ననాకు
బానవిఘ్నంబుగా మ్రోసెఁ బాపజాతి
జాతిచండాల మైన వేసడవుగోడి. 58

1. ధమ్మ : ధర్మ. 2. నాశముల్

3. గొల్ల.

వ. దీర్ఘ : యమ్మదనపట్టాభిషేక మతైభరాజగమన నట్టనడుమ సుర
కాలంబున ననంతనమయంబున బాసి మల్లికార్జునమహాకాల
మూర్తియగు తపస్తనమయంబు లంపించి లాంగలీకుసుమ కేసర
పరాగ రేణువిసరపిశంకితదశదిశాహట్టం బగు వర్షానమయం
బెట్టకేలకుం గడపితి బ్రావృట్కాల ప్రవాసంబును మరణంబును
రమణీ రమణులకు నొక్కసమంబు యది యెట్టి దనిన. 58

మం, వటుజంఝాపవనోత్త్రణాలయములో భద్రంబునం బట్టెకం
కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషించి యె
క్కటినిద్రించుచునున్న పాంథ వనిత గర్జావచః

ప్రౌఢిమః

దటిదుద్ధ్యోతము చూపు నట్టనడురే ధారాధరశ్రేణికి. 60

వ. అని మంచన మఱియును బ్రాగ్నిశాంతంబు వీక్షించి. 61

:- అరుణోదయము :-

గీ. దాసనపుబువ్వుచాయతోఁ ద్రస్తరించు
చుదయ మయ్యెడు నదె చూడు మొదలిసంజ
సొబగుపీడినగట్టెట సోకినట్టి
కామమంజరి నెమ్మొముకాంతివోలె. 62

:- సూర్యోదయము :-

మ. అదె మాణిక్యపు బూర్ణ కుంభము వయస్యా ! కార్యసం

సిద్ధికై

మొదలం దోచినయట్టి మంచితకునంబుం గా విచారింపరా
యుదయం బయ్యెడుభానుబింబము దిశావ్యోమావకాశంబులం
బదియార్వన్నెపసిండి తీగలగతిఁ బ్రాశం

బ్రభాజాలముల్. 63

శా. ఓరుంగంటిపురంబు సౌధములవై నొప్పారెడిఁ జూచితే
యీరెండల్ మణిహేమకుంభములతో ¹నేకాంతముల్
సేయుచున్

స్వారాజప్రమదామనస్తనభరస్థానంబులం జూసి కా
శ్రీరఙ్గోదము ప్రాణవల్లభదృఢాశ్లేషంబులఁ రాలెనాఁ.

64

వ. అనుదిత నియమవ్రతంబు గావున నిట క్రితంబు సంద్యాగ్నిహోత్ర
క్రియాకలాపంబులు నిర్వర్తింపబడియె నీవు ముఖమజ్జనంబు సేసి
యిష్టదేవతాభి వందనంబు గావించితివిగదా గోధూళిలగ్నంబునం
బురంబు ప్రవేశింప వలయు విశేషించి యుషఃకాలంబు సర్వ
ప్రయోజనారంభంబుఁ కుఁ బ్రశస్తంబు.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతికయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

66

వ. అని పరిక్రమించి వెలిసాశెంబు కట్టకడపటఁ గటకార కుటీర వాటికఁ
బ్రవేశించి.

67

—మేదరవాడ—

సీ. ఎకసక్కెముగ నాడు నేదైన నొకమాట
పాడు నొయ్యన పాట పాటపాట
యలఁతియద్దపుబిళ్ల యలవోక వీక్షించుఁ
గొనగోరఁ బదనిచ్చి కురులు దీర్చు

బయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
 దిస్సువాఱగ నవ్వుదేగనవ్వు
 ధవళతాళపలాళ ¹తాటంకములు త్రిప్పు
 గల్లికిమాపులఁ జూపుగర్వరేఖ

తే. కటకుటీర్ద్యార ²వై ణవకాష్ట పీఠ
 మధ్యభాగనెవణ్ణయై మదము మిగిలి
 వీటి పామరఁబిటుల తంగేటిజున్న
 కాముబరిగోల మేదరకరణవేశ్య.

68

క. పుటభేదనబహిరంగణ
 కటకశ్రీ కారకూటకటకం బగునీ
 కటకారకులవధూఁదీ
 కుటికాగారంబు గరడి కుసుమాస్రనకున్.

69

క. కిసినవెదురుసలాళల
 నేసిన యిరుడల శిఖండి నిడుమంచమునం
 దోసరిలి కటకుటీరవి
 లాసిని రమియించు మిండలసహస్రములన్.

70

ఉ. పల్లవతస్కరుం దొకఁడు ప్రాకృతముపార్జితతారపంక్తితో
 వల్లువ మెత్తికొంచుఁ బెడ నాకిట వెళ్ళిన నాటనుండి పా
 టిల్లివళంక నీకటకుటీరవిలాసిని యవ్వాహా! పటి
 పల్లవకోణముల్ బిగియఁ బట్టి రమించును మిండగీలతోన్. 71

1. తాటకంబులు. 2. వేణుకా.

3. కిసిన.

వ. ఆచేడియం జూచి యట పోవంతోవ ముందట.

72

-- చండాలాంగన :-

శా. గండాభోగముపజ్జ లేనగవు శృగారింపఁ గ్రేగన్నులఁ
మెండై మించుమెఱుంగుఁజూపుగమి క్రొమ్మించుల్ పిసా
శింపఁగాఁ
జండాలాంగన వచ్చె నొక్కతె ఋతుస్నానార్థమై
యితుఁడో
దండుం దేర్చినబాణమో యనఁగ సౌందర్యంబు నిండా
రగఁ. 73

వ. అట్లు పోవం బోవ ముందట.

74

--: క ర్ణా టి :-

మ. కటిభారంబును జన్నుదోయిభరముఁ గల్పించె వా
బ్రహ్మ పి
న్నటి కాఁదీగకు మున్న యిప్పు విమలార్ద్రఃపూర్ణమై
యున్నయీ
ఘటిభారం బొకఁ డెక్కుడయ్యె ననినఁ గర్ణాటి క్రాంతి
న్నులన్
జటితాళింపుచు నవ్వె నీలకబరి భారంబు కంపింపఁగాన్. 75

వ. అనుచు గోవిందమంచినశర్మ నర్మసఖుండగు బిడ్డిభుండును దానును
హట్ట మార్గంబునం జనునప్పుడు.

76

శీ. జిగురుటుండలు నించి డాచేతియందుఁ
బెద్దయెనుఁగుదంతము పెట్టెఁబెట్టి
యింతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన
సుసరభేత్తని హోపించె జోటి యోర్తు.

77

చ. ఇది యేమి ఘోషించుచున్నయది కిరాటకుల రత్నంబి! నీవు లేటపడ నేరింగి మాకు నెరింగింపు మనుచు మంచనశర్మ యడిగిన. 73

చ. ముసిముసినప్పుతో నతనిమోముగనుంగొనివై క్యుడిట్లనున్
రసికకులావతంసుడవు బ్రాహ్మణ! యింకుతమున్నెఱుం
గవే?

యసమశరాలయంబునను హత్తినవెండ్రుకకప్పు వోవగా
విసరుసమీరణం బయిన వేడుకమం దిది గొందు రంగనల్. 74

శీ. కమతావతారంబుఁ గైకొన్నదై త్యాగి
కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
జిననాథదేవునిశిరసువోలె
గసటువోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగఁ
బెట్టినతామ్రంపుబిందెవోలె
గంగమట్టియతోడసాంగత్య మెడలిన
నునుపారుమునిమిట్టనుదురువోలె

తే. జిరుత ప్రాయంపునాటిసజ్జిఃపుఞాయ
తొలుసమ ర్తయకాలంపుచిలసవమునఁ
దరుణులకుఁ బంచతాణమందిరము లమరు
సుసరభేత్తనునీమందు సోకినపుడు. 80

ప. ఇది నిరా సమయంబును సరభేదన సమర్థంబును నగుటంజేసి సుసర
భేత్తను నామంబు దీనికిం గలిగెఁ గామసిలయామాట రోమాటపి
సముత్పాన పరిపాటికై పాటలగంధులు దీనిం బాదెంతు రనుచు
నెఱింగించి యట పోవంబోవ ముంసట వెలిపాకెంబుదృష్టప్రదేశం
బున హాలికవాటియందు నొక్క చక్కని జవరాలు కదైట్టుతోగడుం
గట్టుబు గలయెట్టుయొల్లియ నిశంభారంబున నమర్చి జాలొక్కరిరణ

సంపర్కంబునఁ జూపేయ కుసుమచ్చదద్దాయాదాయాదంబులైన
యవయవంబులు మినమిన మెఱవం గుక్కుటాసనంబునం
గూర్చుండి. 81.

--: పా మ ర భా మ :--

ఉ. కండుక కేళినల్పైడు ప్రకారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవరేఖ చూపెడువిధంబునఁ బామరభామ లేతయీ
రెండప్రభాతవేళ రచియించె నితంబభరంబుఁజన్నులున్
గుండలముల్ గురు లక్ష్మదల గోమయసిండము లింటిముం
గిటన్. 82

చ. ఆప్సామరభామారత్నంబు నుద్దేశించి. 83.

గీ. పొలపములు లేవు కఱవంకబొమలయందుఁ
జిన్నినగవులు లేవు లేఁజెక్కులందుఁ
గలికితనములు లేవు క్రాల్గన్నులందుఁ
గాఁపుటిల్లాండ కిట్టిమౌగ్యముల యొప్పు. 84

చ. ఆట చని వీధివిటంకంబునఁ డిద్దిభుండువిటపేటికాప్రకామరఘదీతకృ
పాటికానికట(?)చేటికానుయాత యగు కర్ణాటాంగనం గనుంగొని 85.

--: క ర్ణా టాం గ న :--

మ. కుసుమం బెట్టినచీరకొంగు మోలయం గ్రొవ్వారుపాలిండ్లపైఁ
ద్రినరంబుల్ పొలుపార వేడి యవటూద్యేళంబుతో రాయ న
ప్పన మెవ్వఁడో యొకండు రాత్రి సురత ప్రౌఢిం దనుం
చేల్చినన్

వసివాళ్ వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగ
నం జూచితే. 86

గీ. వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొడమయునుబోలి రతికేళిమదము డిగ్గి
యలినభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య కంటె. 87

ఉ. ఈమరి యింకనొక్కమరి యింకొకమా టింకనొక్క
మాటు నా
నోములపంటగా యనుచు నోవుల¹ బెట్టుచు రే
యొకండునా
జ్ఞాములు దీనితోఁ గునుమసాయకతంత్రము సల్పఁబోలు లే
దా మృగశాఖనేత్ర యఖిలాంగములున్ వసివాళ్ళు
వాడునే? 88

వ. అనిన మందస్మితంబుతో గోవిందమంచనకర్మ నర్మ గర్భంబుగా
దర్పాంతురాలింకృతంబులగు తనకరపంకజంబులం గర్జపటంబులు
ముట్టకొని పూతిమాషగోత్రంబుచు మంచన నామధేయంబునుం
జిప్పి నమస్కరించి యిట్టసియె. 89

శా. పంచారించిన నీ పయోధరము లాస్ఫాలింతునో;
లేతబా
మృంచున్ గెంజిగురాకు మోవి ణిసిధాత్వర్థం
బనుష్ఠింతునో;
పంచాస్త్రీవనిషదహస్య పరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీ దామవదంబు ముట్టుదునో, యో
కర్ణాటతాటంకినీ! 90

- క. వాలని నీచన్నులతో,
వాలెడుజక్కవలు సరియె? వలలం బెట్టం
జాలెడు నీకన్నులతో
జాలకి నదృశములె! వలలబడుమత్స్యంబుల్. 91
- కా. చాటుపొడిఁ బిసాళ మాడెదవు కాసల్నాటిపాఁపండవో
కాటిహోటకనిష్కముల్ వెలిగ జంఝూటంబు చాలించుక
ర్ణాటస్త్రీలు కటారి కత్తియలచే రాపాడగాఁ బట్టఁగాఁ
డాటా లీడ గుణింపరాదు పెఱచోటం బోలె
బై పాటునన్. 92
- గీ. దెట్టపాఁపండు నడువీథిఁదెగడిపలికె
గూట మీఁపఁదెమ్మ కిరాట నేఁడు
పన్నిదము పిని మెడనున్న జన్నిదములు
నవరగా గ్రుత్తుఁగ్రొత్తపుంజాలదండ. 93
- వ. అనుటయు విఘ్నఁడిట్లనియె. 94
- నీ. ముసుగు వెట్టిన నేమి ముత్యాలకమ్మల
క్రొమ్మించులీలలు గులుకరించె
మోము వంచిన నేమి మొలకనవ్వులకాంతి
చెక్కుటద్దములవైఁ జీరువాతె
జూడకుండిన నేమి సొబగుతెప్పల మించి
తేటవారెఱుగులు దిచ్చరించె
జాటుచేసిన నేమి చక్రవాకులఁ బోలు
పాలిండ్ల మెఱుగులు బయలుపడియె

తే. సిగు నటియించి మా వేడ్కచిన్నబుచ్చి
యేల యిటు పిసాశ్శించె దిం దేమిసిద్ధి
కాముసామ్రాజ్యపట్టంబు గట్టి నన్ను
గొగ్గిలింపంగగదవె యోకరణకాంత.

95

వ. అని చిఱు నవ్వు నవ్వుచు గోవిందమందనకర్మ నర్మసఖుడును
దానును నటపోవఁజోప ముందట.

—జూదము---

మ. పరివేష్టించి వజ్రాకదంబకము వై వై వ్రాలి వీక్షింపఁగాఁ
బరహస్తంబున నొత్తుకాండ్రు నవలాపప్రాధి బోధింపఁ తా
మరులై పన్నిదమాడి యోడి మఱి దుర్మానంబుతో
నాటగొ

ల్పిరి వేళ్యావలయాభిసంపశిత మువ్విళ్ళూర్చె
గోవిందునిన్. 97

శా. సంగాసంగ జయాజయంబు పరిహాసప్రస్ఫుటాశ్లేలభా
షాంగం జాకలితాంతరావలయకత్యాభాగముదాలస
దృంగీనిష్ఠితకాష్టశంకుకము సాపద్యూత మీవన్నిదం
బంగీకారమునేయువారిమొలలం బ్రాపించుఁ
గొపినముల్. 98

గీ. నీకు నా నీకు నా నంచు నెమకి నెమకి
ముగుద లగువారి భ్రమియించి మోసపుచ్చుఁ
బశ్యతోహరుఁ డత్యంతసాపబుద్ధి
పట్టణములోఁ దగుల్పరిపందెగాఁడు. 99

వ. అనుచు నట ముందట శతానందగోపానీకరహస్రప్రహాళిభరము
భర వీణాక్వాణ పాణింధమంబై న మధురస్వరంబున. 100

-: క రణ కాం త :-

సీ. విజ్ఞోడు పడ నిడ్డ వెండ్రుకజందెంబు
వలిగుబ్బపాలిండ్ల కెలఁగు లొరయఁ
గరమూలమున వెండి మొరహాకకడియంబు
మూఁడుమూలలింగముద్రలొత్త
జంగాళముగఁ బింజె సవరించికట్టిన
మడుఁ గొంటిపొరను లోదొడలు మెఱయ
బలితంపువిచ్చుటాకులదుద్దుఁగమ్మలు
నిద్దంపుఁజెక్కులనీడఁ జూడ

తే. నోరుఁగంటిపురంబులో నోరగ్రంతఁ,
బెద్దయెలుఁగున నమ్మె సంపెంగనూనె
కోకిలము పంచమక్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమయవ్యలిదేశంబు కరణకాంత.

-: గా ను ల క న్నె :-

గీ. పలికినప్పుడు తేనియ లొలికిపడెడు
జుశకుఁజూపులఁ గ్రొమ్మించు లులుకుపడెడు
ములికినాటిది కాఁబోలుఁ జెలికిరాట
కలికి చిలుకలకొలికి యీ తెలికిబోటి.

102

ఉ. ఈనశినాక్షి దాఁ దిరుపులెద్దు ప్రతోదము మోపి

రొప్పుచున్

గానుగపట్టెవై దిరుగ గట్టి టిట్టిభ! మందరాదిమం
థానక మథ్యమాసతిమిథామజలభ్రమిమండలం బధి
షానముగా భ్రమించునల సంపదచేడియఁ బోలకుండునే. 108

ఉ. మీనవిలోచనంబులును మీటిన ఖంగనుగుబ్బ చన్నులిం
వై నవచోమృతంబు సొగసై నమదాలసమందయానముం
గా నొనరించి దీని గణికామజీజేయక నిర్గయాత్ముడై
గానులదానిఁ జేసిన వికారవిధిం దలమొత్తఁ గాఁదగున్. 104

వ. అట యుత్తరంబునం గత్రరనొత్తి పెక్కువన్నెల పొత్తుల బహు
విధ నర్తనల హత్తించి యెత్తి కట్టిన పూగొత్తులు మత్తకోకిల కల
హంస దాత్యూహ పూహంబులుం గలిగిన మోహరివాడయందు. 105

∴ కుట్ర పు వాఁడు :-

చ. కొలుచును జేనవెట్టి కుచకుంభయుగం బెగడిగ్గఁ గన్నుగ్గే
వలఁ బరికించుఁ గడుముల వైచును దృష్టులు మాటిమాటికిం
గలికితనంబునం దఱచుగా నగు సౌచిక పల్లవుండు గం
చెల వెనఁ గుట్టియీఁడు వెల చేడియకున్ విషయాభి
లాషియై. 106

వ. అనుచు నవ్వాడ గడచి అట యుత్తరంబు సనునప్పుడు ముందట
నొక యింటిమరుంగున మచ్చెకంటిం బొడగని.

∴ ఈ రీ రుపుట :-

ఉ. సారెకు సారె కేమిటికిఁ జంపెడు గోరటయెట్టులై న వా
లారు నఖాంకురంబుల నయస్యకచంబునఁ జాటపాట యీ
రిరిచి సీత్కృతుల్ చెవుల కింపొనరింపఁ జకోరనేత్ర! నీ
చారుకుచద్వయంబు మముఁ జంపెడుదోసము నీకుఁ
జాలదే? 108

వ. అనుచు నయ్యింటిముందట.

-: ప సు పు నూ యు ట :-

మహాస్రగ్ధర. పరిపాటిభర్వభర్జపరతినమయసంభ్రాంతసంభోగ

భంగిన్

దరుజీరత్నంబు హేలాతరళగతి హరి ద్రావణః

కర్దమంబుం

గురులత్నాడంగ వీగుంగుచములు గదలం గొంతు

గూర్పుండి నూతెన్

గరవల్లి కాచతూషాకలమధురఝుణాత్కారముల్

తోరముల్ గాన్. 110

వ. అని యచ్చోట వాసి బాహ్యతటకపీఠీనిటంకంబు లతిక్రమించి. 111

-: ఓ రు గ ల్లు :-

సీ. సప్తపాతాళవిష్టసమహోవస్థాన

మంటాపథంబై న గనపసరిఖ

తారకామండలస్తబకావతంసమై

కనుచూపు గొనని ప్రాకారరేఖ

పుంజీభవించినభువనగోళముభంగి

సంకులాంగణమై న వంకదార

మెఱుగుతెక్కలతోడిమేరుకైలముఁ బోలు

పెనుపై డితలుపుల పెద్దగవని.

తే. చూచెఁ జేరెఁ బ్రవేశించెఁ; జొచ్చెఁ బ్రీతి

సఖుఁడు దానును రథమోటశకటకరటి

యాథసంబాధముల కొయ్య నోసరిలుచు

మందగతి నోరుగల్లు గోవిందశర్మ.

వ. ప్రవేశించి దిట్టిభనామధేయుడైన కోమటిసెట్టిగారితో నాతఁ
డిటనియె 113

సీ. రాజమార్గంబు వారణఘటాఘోటక
శకటికాభటకోటిసంకులంబు
ధరణిస్తలీరజస్త్రసరేణుబహుళంబు
గావున మన మందుఁ బోవవలదు
క్రంత్రతోవల నొండుగలకలంబులు లేవు
తఱచుగా సుఖవినోదములు గలవు
మఱియు విశేషించి మనస్థకూటమో
వేశవాటిక మధ్యపీఠఁ దఱసి

తే. చిత్తమున కెక్కినట్టి లంజియలతోడ
సరససల్లాపసౌఖ్యంబు సలువవచ్చు
నంత మధ్యాహ్న సమయమో నపుడుగాని
వేడుకై యుండ దక్కలవాడ సొరగ. 114

గీ. అనినఁ డిట్టిభుఁ డౌనంచు ననుచరింప
నాలువరి క్రిందితోవగా నరిగి యరిగి
విప్రుఁ డీక్షించెఁ బలినాటివీరపురుష.
పరమదై వతశివలింగభవనవాటి. 115

—: ప ల్నా టి వీ రు ల క థ :-

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితకధుంధుంధుంకిటాత్కారసం
గతి వాయించుచు నాంతరాళికయతి గ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపదప్రబంధమున వీరానీకముం బాడె నొ
క్కత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఫిట్కారంబునం
దూలగన్ 116

- సీ. గర్జించి యరసి జంఘాకాండయుగళంబు
 వీరసంబెటకోల వ్రేయు నొకడు
 అశ్రీధపాదవిన్యాస మొప్పగ వ్రాలి
 కుంతాభినయముఁ గైకొను నొకండు
 విగువుఁ గన్నుల నుబ్బుబెదరుఁజూపులతోడ
 ఖిట్కారమొనరించుఁ బెనుచ నొకడు
 పటుభుజావష్టంభవరిపాటి ఘటియిల్ల
 ధరణి యాస్థానాటించి దాటు నొకడు
- తే. ఉద్దిప్రకటింప నొక్కరుం డోలవాఁడు
 బయలు గుఱ్ఱంబు ¹భంజశ్శః బఱపు నొకఁడు
 కొడుము దాటింపుచును బెద్దగొలువులోనఁ
 బడఁచి పల్నాటివీరులఁ బాడునపుడు. 117
- గీ. కులముదైవతంబు గురిజాలగంగాంబ
 కలనిపోతులయ్య చెలిమి కాఁడు
 పిఱికికండలేని యఱువది యేగురు
 పల్లెనాటివీర భాంధవులకు. 118
- గీ. ఆరువల్లి నాయురాలి దుర్మంతంబు
 కోడిపోరు చాపకూటికడుపు
 ప్రథమకారణములు పల్నాటియేకాంగ
 వీరపురుషసంప్రహారమునకు. 119
- ఉ. పచ్చనిపిండిగండమును బాలముసేనయు నెఱ్ఱెఱ్ఱాపులన్
 గ్రుచ్చినకంతమాల్యములు గొప్పనగల్గినవేణిబంధముల్
 కుచ్చులవీరసంబెటయుఁ గ్రొత్తమణుంగగుకానెపుట్టమున్
 అచ్చలకెక్కినట్టి రవణంబులు వీరకుమారకోటికిన్. 120

క. నల్లంగొండయు నాగరి
కల్లును ధరణీస్థలిం బ్రగల్భస్థలముల్
పల్లెరు నాగులేరును,
బల్లెఱ్ఱాకాంత యెల్ల ప్రారంభంబుల్ .

121

సీ. ఇచ్చోట భుజయించి రేకకార్యస్తులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నశినాశి యార్వెల్లి నాయురాలు
నిజ మనుకుదికై నిప్పులయేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట వీలసాని
ఇచ్చోట బోరిరి యిల వణంబుగ గొల్ల
నవతిత్తురబిడ్డ లవనిపతులు

తే. భీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁ బడిరి
యనుచుఁ జెప్పదు రైతిహ్య మచటనచట
జనప పెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

122

ఉ. చిత్తముగూర్చి మాచెరల చెన్నుఁడు శ్రీగిరిలింగముం
గృహ
యత్త తఱుఁడఁ బల్లెవిషయంబున కామహిమంబు చెల్లెఁగా
కుత్త రలోన మింట జలముట్టినమాత్రన నాపతాలలో
విత్తి నయావనాశ మభివృద్ధి ఫలించుటయెట్లు చెప్పుమా?

123

- మ. మగసింగంబులు సంగరాంగణములన్ మత్తిల్లి రువ్వత్తులై
జగదేకస్తుతు లంచు నేమిటికి సంక్లాపింప! నాభూమిలోఁ
జిగురుంబోడులఁ గాఁపుగుబ్బెతల నక్షిణప్రభావంబునన్
మగసింగంబులఁగా నెఱుంగుదురు పుంభావప్రసంగంబులన్.

124

- గీ. కోలదాపునఁ ద్రిక్కటిఁ గూడియున్న
గచ్చు చేసిన చిత్రంపుగద్దెపలక
వ్రాసినా రదె చూడరా వై శృరాజు
శీల బ్రహ్మాదివీరనాసీరచరిత !

125

- వ. ఈ వీరపురుషులు మనకుం గార్మసిద్ధిసేయుదురు గాక పదపద
మనుచుం గతిపయపదంబు లరిగి నింబపల్లవ నికురుంబసందానిక
వందనమాలికాంకృతద్వారం బగు నేకవీరాఁగోష్ఠంబు
గనంగొని.

126

-: ఏ క వీ ర :-

- సీ. వందనం బిందిరావరు కన్నతల్లికి
దండంబు ఫణిరాజమండనకును
నంజలిసోమసూర్యానలనేత్రకు
నభివందనము జగదంబికకును
మొగుఁపుజేతులు దేవమునిసిద్ధసేవ్యకు
జనుదగ్గి గారాపుసతికి శరణు
జోహారు రమణీయశోభనాకారకు
నమితంబు గిరిరాజనందనకును

తే. నిత్యకల్యాణి కలికులనీలవేణి
కాదిశక్తికి వేదవేదాంతసార
కేకపీరకుఁ బూర్ణ రాకేందుముఖికి
నఖిలజననికి సాష్టాంగ మనుదినంబు.

127

సీ. పద్మలోచన భృగుబ్రహ్మసుయమివంశ
పరిపాటి కభినవాభరణ మయ్యె
రమణి త్రేతాద్వాపరములసంధ్యావేళ
మగనితోఁ బెక్కిండ్లు మనువు మనియె
నెలఁత కానకకన్న వెయ్యంపుఁగొడుకుచేఁ
జంపించె ముయ్యెడుసారె నృపుని
తరుణి ప్రాహయరాజదంతాస్థిపటలంబు
గవడపేరుగఁ జేసి కట్టెనఱుత

తే. మండపాకను బెరుఁబాక మాహురమునఁ,
నాగవరమున బోలాస ననిచె నింతి
యోరుఁగంట వనించె నీలోత్పలాక్షి
కాకతమ్మకు సైదోడ యేకపీర.

128

సీ. అలిగి యెంతటిరాజనాండ్రనై నను బట్టి
పుట్టుఁబాపలఁ జేయురట్టుకత్తె
మనుడైన జమనగ్నిమునినాథుకూరిమి
వెలయించు పెనుఁబాక వేడ్కకత్తె
సుక్షుత్రియకులంబు నిక్షుత్తముగఁజేయు
కొడకుఁ గాంచినయట్టి కోపకత్తె
బవనీలజవనీకపాటల నిల్లాండ్ర
రమణఁ ద్రుళ్ళాడించు రంతుకత్తె

తే. యోలిమి గడుళ్ళవాగులో నోలలాడ
కలికిపల్లిక దేబెలఁ గన్నతల్లి
వాసికెక్కినయట్టి పోలాసయిల్లు
చక్కమెప్పులమాహార మ్మక్కనాచి.

129

- బ వ నీఁ డు -

సీ. కడునిఱ్ఱివైకస్వరస్వరవిలా
సశ్రీనివాసంబు జవని కండుఁ
గట్టినతంజిఁ గంతశుతిఁ గూడఁ
జొక్కంబుగా నారి సొబగు మీఱ
నాలాపములశుద్ధసాళవ సంకీర్ణ
వివిధరాగంబులచవులుచూపి
డమధమధ్వనులఁ బొటారించి యెడనెడఁ
గతైరమార్గంబు బిత్తరిల్లి

తే. వాద్యవై ఖరి గడునెఱవాది యనఁగ
నేక పీరామహాదేవియెదుట నిల్చి
పరశురామునికథ లెల్లప్రౌఢిఁ బాడెఁ
జారుతరకీర్తి బవనీలచక్రవర్తి.

180

— మా లె త —

మ. అలరుంబోడి జనంగమప్రమద మధ్యానద్దమంటాధ్వనుల్
చెలఁగంతాడె సమస్తలోకజననిన్ శ్రీయైకపీరాంబికన్
పరిరాజొక్కొక మూర్చనాస్వరమునన్ ప్రాణంబు
గల్పింపగా
గలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగన్. 181

మ. అకలంకస్థితిఁ గోరికొల్పెదరు బ్రహ్మానందభావంబునన్
 నకలానందమయైకమాత లగుచున్ సంతోషచిత్తంబునన్
 తకదుందుమ్మలు తాళముల్ జవనికల్ తందాన
 లమ్మయ్యకున్
 ఎకవీరమ్మకు మాహారమ్మకు నథోహ్రింకారమధ్యా
 త్మకున్. 182

శా. ఆలోకింపక మొక్కరాదు నిజభక్త్యావేశసంపత్తిమై
 వాలోకించినఁ జిత్త మెట్లగునో కామావేశసంయుక్తిమై
 నేలా గోయి కిరాట! మానుదమొ సంవీక్షింతమో
 చెప్పమా?
 ప్రీతాశున్యకదీరమండలముదేవీ శంభశీవాతమున్. 183

—: కాఁపుటాలు :—

సీ. జటివోనిగడితంపుఁ జిటుతచౌకంబుల
 తొగరుఁబుట్టము కచ్చదొడివి కట్టి
 యోలగందపుబొట్టు నుపరిభాగంబుపై
 సింధూరతిలకంబుఁ బొందుపఱచి
 వసరుదారెడునింబపల్లవంబులదండ
 గుబ్బచన్నులమీదఁ గుదురుకొల్పి
 క్రొత్తదోమినదంతకోరకంబులయందుఁ
 దాంబూలరాగంబుతళుకుగూర్చి

తే. సకలసంధ్యంగములకుఁ దేజంబు గలుగ
మధుమదారంభ మణఁకువ మరలఁద్రోవఁ
దేకువయు నారజంబునుఁ దేటపడఁగఁ
మరమునకు వచ్చె నొకకాపుఁబూవుబోడి.

184

వ. అయ్యవసరంబుర నేకపీఠంబకుం బ్రణమిల్లి ముట చనురప్పుడు. 185

— జ క్కు ల పు ర ం ద్రి —

పీ. కోణాగ్రసంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్న
కొడుపుచేఁ దాటించు నెడపడడప
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుఁ జూపంగవలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించుజీవగట్టి
గిల్కుగిల్కునమ్రమోయు కింకిజీగుచ్చంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప

తే. రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లమహాలక్ష్మి కై టభారి
వలపు నాడుచు వచ్చె జక్కులపురంద్రి.

186

— అ క్క లు —

సీ. ముదికామాణిక్యములదీప్తి కెంగేలి
 పించెంబుగుంచెతో బిత్తరింప
 నువవాసమునఁ దద్దయును సన్ననగుకౌను
 చనుదోయిభరమున జలదరింపఁ
 దోఁకచుక్కలఁబోలు తోరంపుఁదెలికన్ను
 లావై శమున సిగ్గు నతకరింపఁ
 నిద్దంపువెలివట్టునెఱిక దూలినయప్పు
 తొడలమించులు వెలి దొంగలింప

తే. నురుమచప్పుళ్లకును బిల్లిదురులమోత
 కంతకంతకుఁజేరుబ్బ నావహింప
 నాడెఁ బీటలవై నోలిఁ గూడియున్న
 యక్కలేడ్వరలో నొక్కయలరుబోడి.

187

చ. హరహర యింత యొప్పునె మహారథటిన్

జగయుంకృతస్వన

స్మరణివిమిశ్రితాంకరవ మూర్ఖలఁ జిత్తములుబ్బి
 యక్కలే

ద్యురు నదె యాడఁజొచ్చిరి కడుం గడు వేడ్కసమున్న
 మత్పయో

ధరయుగభారభీరుతమ తన్వవతిగ్నము లై వ

మత్పయో. 188.

మ. ఇదె యీయించి యజమానుండు సంతానకాంక్షియై ప్రతిబంధ నోడ
నార్థంబు యశ్శత్రులం బరీక్షారాధనంబు సేయుచున్పువ్వాడు
గావలయు మాణిఖద్రకుశోద్వహలైన దేవతలు కామవల్లి శ్రీమహా
లక్ష్మితోఁ గూడి యపేక్షితకార్యంబు మనకు నవ్యాక్షేపంబునం
జేయుదురుగాక యనుచు విశ్వాసంబుతో నమస్కారంబు సేసి
కాసల్పాదీ గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండు దాను నట చని
ముందట.

గీ. మంద్రమధ్యతార మానత్రయాభిన్న
మహిషశృంగనాద లహరిఁ గూడి
డమరు డిండిమంబు డమడమధ్వని మ్రోసె
నదృఢతం బదేమి యార్భటంబు.

140

— మై లా ర భ టు లు —

మ. అని చీట్టికుం డడిగిన.

141

సీ. అవటవ మండు నెట్టనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపు గుండాలు చొచ్చువారు
శరవాడియలుఁగుల గనవపాఁ తర్లలో
నుట్టిచేరులు గోసి యుటుకువారు
గాలింపుఁగొంకిఁ గంకాశచరమముగ్రుచ్చి
యుడువీధి నుయ్యెల లాఁగువారు
కటికిహొన్నాశంబు గండగత్తైరపట్టి
మిసిమింతులును గాక మింగువారు

తే. సందులను వారసంబులు సలుపువారు
యెడమకుడిచేత వారతు లిచ్చువారు
సాహసము మూర్తిగైకొన్న సరణివారు
ధీరహృదయులు మైలారవీరభటులు.

142

- గి. వీరు మైలారదేవర వీరభటులు
గొండ్లి యాడించుచున్నారు గొరగవడుచు
నాడుచున్నది చూడు మూర్ఖాభినయము
తాను నెట్టికసీలంతగాని లేదు.
- చ. వెనుకకు మొగ్గవ్రాలి కడు విన్నను వొప్పగఁ
దొట్టెనీళ్ళలో
మునిగి తదంతరస్థమగు ముంగర ముక్కున
గ్రుచ్చికొంచులే
చెను రసనావ్రవాళమున శీఘముగ్రుచ్చెను
నల్లపూస చే
రనుపమలీల నిప్పడుచు పాయము లిట్టివి యెట్లు
జేర్చెనో?
- సి. శనివారసిద్ధి సజ్జన పారిజాతంబు
వరదాత యాదిత్యవారభోగి
మాడచీరమణుంగు మాయావినోదుండు
మాశప్రీతియభర్త మహితయశుడు
పల్లెమ్మనాయకుం డెల్ల వేల్పులరాజు
గనపవేటలవేడ్క-కాండభర్త
కత్తకాలస్వామి కరుణాపయోగాళి
పుణ్యకిర్తనుడైన వ్రోలియయ్య
- తే. మంచుకుంచాలఁగొలువంగ మాయలేళ్లఁ
బట్టికట్టంగ నేర్చినతానవెల్లి
తైరపునితోడిజోడు మైలారదేవుఁ
దోరుగంటినివాసి మేలోసగుఁగాత.

మ. అదిగో! యెత్తినవారు పట్టణము మధ్యలోని సంతాపవజ్రం
అదిగో! కట్టినవారు నింబదళనూ ల్యాతోరణ వ్రాతముల్
విదితం అయ్యె మహాశిష్యవంశు నెఱయన్

వీధీవిటంకంబులం

దదిగో! విత్తినవారు పూర్ణ కలశం

కాకాలవృద్ధాంగనల్. 146

మ. అతలంకస్థితి శీధుసావరుచులై యాసాదు లుప్పొంగి యో
యకరో యమ్మకరో యదీ యట్టట్టకో యంచుఁ జా
యక తప్పెట్లునుఁ దల్లెళాళములు నింపై సొంపు

రంజిల్లఁగాఁ

జకజంజం జకజంజ జమ్ముమనుచున్ సాగుం

గడున్ వాద్యముల్,

వ. అట చని ముందట.

148

— న గ రా వ లో క న ము —

సీ. అదె బై రవస్థాన మటమీద నల్ల దె
చమ దేశ్వరీమహాశక్తి నగరు

వీరభద్రేశ్వరాగారమంటవ మదె
యదె బౌద్ధదేవు విహారభూమి

అదె ముద్దరా ల్మసానమ్మనివాసంబు
నల్ల దె కొమరసామయ్య నగరు

అదె పాండవులగుడి యటదక్షిణంబునఁ
గర్తారుఁడుండు తుర్కలమసీదు

గీ. కొంతదప్పుల నట మహాగోపుతముల,
పైఁడికుండలు తవిడిపైఁ బ్రజ్వలించి
కాననయ్యెను మేరుశృంగములఁబోలె,
గేశవశ్రీస్వయంభూ నికేతనములు.

వ. అనుచు నటచని ముఁడలు నొక్క భైరవాలయంబుఁ బొడగని
నమస్కరించి కానల్పాద మంచనశర్మ యిట్లనియె.

— భైరవుడు —

మ. అమితోత్సాహముతోడ నీవు పటుతాహాధకక
నొక్కొక్క మా
టు మనఃకంపము నొందఁ జేయఁదొలఁకాడున్ వార్తి
వేలాలుత
తక్కుమతంబై వలమానమీనమయి యుద్దన్నకమై
యుత్తర
త్తిమియై యుల్లలదంబుమగ్నధుళియై ధీరా
మహాభైరవా!

వ. అని యూర్ధ్వంబవలోకించి యిప్పుడు మధ్యాహ్నకాలం
బగుచున్నయది.

- మధ్యాహ్నము -

శా. వ్రాలెన్ దిక్కులు భానుభావ్యతికర ప్రక్రిడదర్శవల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటి వాచాలికోయష్టులై
రోలంబంబులు మూతిముట్ట వెఱచెన్ గొవ్వేడి బీరెండలన్
జాలంగ్రాగి కరంబువేడి యగుకాసారాబ్జమై
రేయముల్. 153

న. అని యెంతవరం బాకాళంబునం జెలివెట్టికుటినభిరయించి గోవిం
దుండు. 154

- గడియారము -

మ. ఉడువీధిన్ శిఖరావలంబియగు నం
ద్రోర్విశుమోసాలపై
గడియారంబున మోసె లెండెనిమ్మదుల్
ఘంటామణాత్కారముల్
సడలెన్ భానుండు పల్కిమంబునకు
వైశ్యా! పూటకూటింటికిన్
గుడువంబోడమె లెక్కయిచ్చి? కడు నాఁ
కొన్నార మిప్పట్టునన్. 155

వ. విచారింపిగ నెయ్యను మనకు విశ్రమ స్థానంబు. 156

- పూటకూటియిల్లు -

గీ. సంధివిగ్రహాయానాదిసంఘటనల
బంధకీజాకులకు ధాయకారి యగుచు
పట్టణంబున నిత్యంబు పగలురేయి
పూటకూటింట వర్తించు బుష్పశరుడు.

వ. అనుచు గొంత దవ్వరిగినం దనుకు నెవచుగా నేతెంచు నొక్క
బ్రాహ్మణుం గనుంగొని. 158

ఉ. వీడిదె తెల్లనాకులను వీడెముసేయుచు వీధి వచ్చుచు
న్నాడు మదించి తిండి తిరినాడు చుమీ యిటమీదనేడకో
తేడగఁబోయెడిం గరణ దేశపుజాణుడు గాఁగఁబోలు నీ
బాడు పఱోపహారపరిపాటి యెఱుంగఁగవచ్చు
వీనిచేన్. 159

- వ. ఇతఁడువెడలివచ్చు నవ్వాడయె పూటవంటకంబు పెట్టు బాడబుం
బాడ గావలయు నది యెట్లంచేసి.
- ఉ. పూర్ణచంద్రికాదీగములఁ గాపుర ముండఁదొడంగె నిష్ఠుపా
పాణమరట్టపుట్టనవశంబునఁ బుట్టిన నత్తుగంధ మ
క్షీణకఠోరసౌరభవిజృంభణవిక్కులఁ జల్లఁజొచ్చె సా
ప్రమాణిపదార్థజాలములు బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁ
బోయఁగన్. 161
- గీ. మందవేగంబుతోఁ గ్రొత్త మలకవాళ్ళ
కిఱుచెప్పలు మొరయ నంకించి నడుచు
కరణ బ్రాహ్మణనిటమ ఖ్యుఁ గదియవచ్చి
పూతిమాపాన్వయమండగు టూనురుండు. 162
- వ. పూటవంటకంబుల వృత్తాంతం బడిగిన నతఁడు. 163
- క. అహారవిహారములకొ
యాహారంబునకునో విహారంబునకొ
బేహారము నీకిసం
దేహగంధంబు మాకుఁ దెలియఁగ వలయున్. 164
- వ. అహారంబున కంచేసి. 165
- ఉ. కప్పురభోగివంటకము కన్మనిగోధుమసిండివంటయున్
గుప్పెడువంచదారయును గ్రొత్త గఁగాఁచిన యాలినే పెన
ర్పప్పును గొమ్మనల్ల నటిపండ్లును వాలుగు నైదు
నంజులున్
లప్పలతోడఁగ్రొంబెరుగు లత్మణవజ్జులయింట
రూకకున్.

ఏ క పీ రా దే వి

“కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకపీర” అని క్రిడాభిరామమున నున్నది. కాకతీ దేవతతో పాటు ఏకపీరాదేవిని సైతము ముఖ్యదేవతగా నాడు ప్రజలు కొలుచుచుండిరి. నేడు ఏకపీరాదేవికి పూజలు జరుగుచున్నవి, సిద్ధేశ్వర చరిత్రవలన కాకతీయులు కందారపురము నుండి వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. నాందేడు జిల్లాలో నున్న కందహారు చరిత్ర ప్రసిద్ధి గన్న నగరము. నేడది గ్రామము. కాకతమ్మ కందహారులో పూర్వమునుండి యుండవచ్చును. కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకపీర అనుటనుబట్టి ఏకపీరాదేవి కందహారుకు దగ్గరలోనున్న బాసర్ గ్రామమున నేడును పూజింపబడుటను బట్టి, కాకతీయుల తొలి నివాసము కందహారు అనుట కవకాశము కలుచున్నది. అదిలాబాదు జిల్లా మథోలు తాలూకాలో నున్న బాసర్ గ్రామము నాందేడ్ జిల్లా సరిహద్దులోనున్న గ్రామము. ఇది గోదావరి యొడ్డున నున్న పుణ్యస్థలము. ప్రసిద్ధిపహించిన సరస్వతీదేవి ఆలయ మిచ్చట నుండుటయేగాక బాసర్ గ్రామమున ఏకపీరాదేవికి పూజలు జరుగుచుండుట విశేషము. ఏకపీరాదేవి కాకతమ్మకు సైదోడని క్రిడాభిరామమున నున్న విషయమునుబట్టి, కాకతీయులు వరంగల్లు ప్రాంతమున రాజ్యస్థాపనము గావించునాటికి కాకతీ, ఏకపీర దేవతలను ప్రతిష్ఠించి యుందురు.

ఏకపీర-రేణుకాదేవి-పరశురాముని తల్లి. ఆకాలమున ప్రజలు మాహారమ్మను దేవతగా భావించి నర్పించుచు జాతరలు చేయుచుండిరి.

ఎరగొల్లలను వారు ఏకపీరాదేవి కథలను పాడుచుండిరని తెలియుచున్నది.

పరశురామ విజయము
పరశురామ రామాయణము
మాహారమ్మ కథ.
ఏకపీరాదేవి కథ.

ఎరగొల్లలు పాడు
ద్విపద ప్రబంధము లిప్ప
టికిని వాడుకలో
నున్నవి.

వ. అటంపోవంతోన ముతట.

172

- గే డ గి పూ పు -

సి. పాంథసీమంతిని ప్రాణమత్స్యములకు
 గాలాము అగు కంటకములతోడ
 గతుడవచ్చులచాయఁ జరిహసింపఁగఁజాలు
 దళమైన శాహ్యపత్రములతోడ
 జీర్ణ క్షికసకణశ్రేణిఁజిడ్డలుచేసి
 యవియఁదోమినయట్టియన్నతోడఁ
 బదియాటువన్నియ బంగారు సరివచ్చు
 సంపర్తికాపలాశములతోడ

తే. శివునిచిచ్చుకంట వెచ్చిన యనంగు
 బూది కెనయైనకమ్మబుప్పొళ్ళతోడ
 దావి ఘనమైన కమ్మగేదంగిపూపు
 మాసురునకిచ్చె దగనొక్కపుష్పలావి.

వ. ఇచ్చినం జూచి.

174

ఉ. క్రొన్నెలరేఖతోడఁ గెడఁగూడి సుఖంపగ భాగ్య
 మబ్బమి
 ఖన్నతనొందుఁ గాని నవకేతకి శూలి వివేకహీనుఁడై
 తన్నుఁ దిరస్కరించుటకు దైన్యమునొంద రదే వివేకసం
 పన్నిధి దానిపాలి పెరుమాళ్ళొకఁ డెక్కడనైన
 లేడొకో? 175

- గీ. అందుకొని పుష్పలావికి ద్యాగమిచ్చి
బ్రాహ్మణుల కందు నొక్కొక్కవత్ర మొసంగి
జాణవిప్రుండు సిగఁదాల్చెఁ జందమామ
కొండనాలికయగు నొక్కగొమలిత్తుకు. 176

1

- వ. అదె విద్వేషికువన జిగీషాసంకంఠ విజృంభమాణ యువధ్వజభుజ
పరాక్రమ సమత్సాహ నాటక ప్రస్తావనా ప్రథమనాండ్లొకం బగు
వేశ్య వాదీకానికటంబు. 177

- గీ. చందనంబున గలయంపి చల్లినారు
ముగ్గులిడినారు కాశ్మీరమున ముదమున
ప్రాసినా రిందురజమున రంగవల్లి,
కంజములఁ దోరణంబులగట్టినారు. 178

- వ. ఇదియెవ్వరియిల్లొకో! శోభనంబు ముడివడుచున్న యెడి యనుచు
నాకాకంబువీక్షించి యచ్చటి వారల నెమి యని యడిగిన. 179

- మా చ ల్లే వి -

- శా. ద్వీపాంతంబుననుండివచ్చితివె? భూదేవి! “ప్రశాంతంమహా
పాపం” సర్వజగత్ప్రసిద్ధమనో బాణాసనామ్నాయవి
ద్యోపాథ్యాయి ప్రతాపరుద్రధరణీశోపాత్తగోష్ఠీపతి
ష్ఠాపారీణ నెఱుంగనయ్యెదవె మాచల్లేవివారాంగనన్, 180

- వ. చిత్రశాలాప్రవేశంబు చేయుచున్న యది పుష్పాహవాచనకాలంబు
మీరును బచ్చని పెండ్లికూటంబుఁ జూడవచ్చునది యనిన. 181

గీ. లెస్సగాక కిరాట! యీలేమచరిత
మాడుదురు నాటకంబుగ నవనిలొన
దీనిఁజూడంగఁ బోదమా యీ నెపమున
నరసి చూతముమన కేమి యచట? ననుచు. 182

వ. అనుచుఁ బ్రవేశనాటితకంబునఁ జిత్రకాలం జొచ్చి పూచిమాషగోత్రం
డచ్చోటం బెండ్లికూటంబున నిలువునం గై సేసి హంసతూలికా
తల్పంబు మీదం గూర్చున్న వోవభావకరణ విప్రమవిలాసనీధి
మాచలేవిఁ గనుంగొని.

గీ. అంకుశాఘాతరేఖల నంద మొందు
గంధగజకుంభములతోడఁ గలహమాడు
క్రొత్తనఖములతోడి నీకుచభరమున,
కతివ యభ్యుదయపరంపరా భివృద్ధి.

గీ. కల్లఁజెప్పము విను నీకుఁ గలప్రసాది
ధిల్లి సురతాణికిని లేదు పల్ల వోష్ఠి
యాదిలక్ష్మికినీకును భేదమేమి
యుదధి జనియింపకుండుట యొకటి దక్క.

గీ. ఓరుగంటిమాచాంబ వయోరుహాక్షి
పంచబాణావతారుని మంచిఁ జూచి
కంకణాలంక్రియార్ముణాత్కార మెసఁగ
“నయ్యగారికి జోహారు” లనుచు మొక్కె. 186

గీ. అగురుధూపాదివాసి తాభ్యంతరంబు
మగువ నీమన్నధచ్చత్రమంటపంబు
సర్వయోషిదసామాన్యసౌష్ఠవంబు
కాచుఁగావుత మోర్గంటికటకవిటుల.

వ. అనుటయు.

188

సీ. ఎందుండి వచ్చితి రీరు? కాసల్నాట
నుండి వచ్చితిమి మే ముత్పలాక్షి
యెవ్వరివారు మీ? రేము సంకృతి
పూతి మాషమాధవునికుమారవరుఁడ
మీదివ్యనామకం జేదియో? గోవింద
మంచన శర్మ సమాహ్వాయులము
మీర లిచ్చటికిరాఁ గారణం బెయ్యది?
చేరి మీజొంట నాశీర్వదింప

తే. నై నవిచ్చేసి కూర్చుండ నవధరింపు
వార్చి వచ్చెద మటువోయి వనరుహాక్షి
యెచ్చటికి వార్వ బోయెద రెఱుగఁజెప్పు?
డక్కవాడకు మేము బ్రాహ్మణుల మగుట.

189

వ. చిత్రావలోకంబు చేసి దీర్చికునకు గోవింద మంచనశర్మ యిట్లనిజె.

- చి త్ర కా ల -

సీ. అదె దారువనభూమి యసమనేత్రుఁడు వాఁడె
సంయమిండులపుణ్య సతులువారె
యదె కన్యకారత్న, మఱ్ఱాసనుఁడు వాఁడె
యదె రతిక్రిడా విహారశయ్య

వాడె వై కుంతుండు, వారె గోపస్త్రిలు
యమునానదీనై కతాంత మదియె
అదె యహల్యాదేవి, యమరాధిపుడు వాడె
యదె పర్ణ శాలికాభ్యంతరంబు

తే. చందురుడు వాడె, యదె బృహస్పతిపురంధి
జాలరియు నదె, శ్రీపరాశరుడు వాడె
కుశికజుడు వాడె, యదె యింద్రకొలుపులేమ
చిత్తజానిశౌర్య మెఱిగించె జిత్రకాల. 191

ఉ. తియ్యనివింటిజోదు రతి దేవిచనుంగవ నొత్తిగిల్లియొ
య్యొయ్యన వంకచక్కబడ నొత్తెడుఁ జూచితె
పుష్పబాణముల్
మయ్యెర వానెఁ జిత్తరువు మాఁగిలి మాఁగిలి;
చిత్రకారుడా!

దయ్యముగాక; ¹యీనివన దానము టిట్టిభ; వీని
కీదగున్. 192

వ. ఆనుచుఁ దద్గ్రహంబు నిర్గమించి పూర్వానుభూత యగు గాంధర్వి
గ్రహంబు రోయువాడు కతిపయమందిరంబులకు నవల సిందువారల
తికాకుడుంగం బడియాలంబున నెఱింగి యనుంగు మొగసాలం
జొచ్చిన దానదాసీజనంబు ససంభ్రమంబుగా నెదురేగి తోడ్కొని
పోవంబోయి యభ్యంతరమందిరంబున మహోత్సవవ్యాపార పారీణ
యైయున్న యవ్వారముఖ్యం జేరి యాసనార్హ్యపాద్యాది సముచిత
సత్కారంబులంబోడి నుభాసీనుండె. 193

- ముకురవీజా విధి -

ఉ. గోత్రమువార తెల్లఁ గెడ గూడినవారు వ్రతంబొ; దేవతా
యాత్రయొ; పండువో, మనగృహంబునశోభనమేమి?

శోభనం

బ్రతినమాన!, నేటి యప రాష్ట్రసమాగమవేళఁ బుష్కన
క్షత్రమునందు నీయనుఁగు గాదిలికూతురు చూచు

నద్దమున్. 194

క. ఆవేశ నీవు బిడ్డకు
దీవనమంత్రంబుచెప్ప దీర్ఘాయువగున్
లావణ్యంబు వివేకము
ప్రావీణ్యము వై భవంబు భాగ్యము గలుగున్.

గీ. ముకురవీజావిధానంబుమొదలి లేక
వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవయ
యాయజూకునకెట్లు చేయంగవచ్చు
నరణిసంగ్రహ మొనరింప కధ్వరంబు.

గీ. లంజెవారికి శ్రీమహాలక్ష్మిగాదె
దర్పణము వివముఖ్య గంధర్వగణము
పుణ్యచారిత్ర దృష్టాంతభూమిగాదె
దర్పణమ్ము వివర్తవాదములకెల్ల.

197

ఉ. ఉన్నదమత్తకోకిలి కుహూకలపంచమరాగరాగసం
పన్నహనీయమైన మధుమాసపుఁ బున్నమనాడు బిడ్డకున్
మన్మథవేధదీక్ష పది నాళ్ళగుమాత్రము నేతదర్థమై
సన్నతినుండఁగావలయు ఐక్యనివాడవ యక్కవాడలోన్.

198

సీ. అదె నీకుమారిత మదనరేఖాకన్య
 వదనరేఖావై భవమునఁజంద్రుఁ
 దొరఁ గూర్చికొన్నది ధూర్త దేవత నిన్నుఁ
 దండ్రుఁ బోలినయట్టి తరళనయన
 సాముద్రకాగమజ్ఞానపారీణులు
 కడు భాగ్యసంపద గలది యంద్రు
 భాగ్యసంపదకల్మి ప్రస్ఫుటంబయ్యెగా
 మీర లిందులవచ్చి మీఱియుంట

తే. జనకుఁడవు కర్త వొజ్జవు సజ్జనుఁడవు
 క్రొత్తలంజెలకాముండ వుత్తముఁడవు
 తొడలనిడుకొని ముద్దుకూతునకు నీవు
 మిండుటద్దంబు చూపరా మంచిరాజు.

199

గీ. కేలఁ గ్రొమ్మిండుటద్దంబు గలుకొల్పి
 మంచితొడమీద నొప్పారె మదనరేఖ
 ముద్దునెమ్మొము లావణ్యమున జయించి
 కువలయాపునిఁ జెరవెట్టుకొన్నకరణి.

200

క. దీవించి మంచి కూతురు
 “శ్రీవర్ధస్వంబు” చెప్పి చెవి టిట్టిభనె
 ట్టి! వెన నిప్పింపుము సం
 భావన నొకవెండి బిడ్డపనపున కనియెన్.

201

వ. అనంతరంబు గాంధర్వి పూర్వసంబంధంబునైన ప్రేమానుబంధం
 బునఁ గేలుగేలం గీలించి యిట్లనియె.

202

- గీ. ఎందు పోయితి గోవింద ! ముందరట్ల
యెందరతివతి వలపించి తెచట నెచట
తలఁపు పుట్టించెనే నీకు దైవ మిట్లు
పాయసం జారగించిన ప్రాతఁపట్టు. 203

- శ్రీ కా కు శ పు య ది రా వ శు -

- గీ. దవనపున్నమఁ గాకుళాధ్యక్షుఁడైన
తెలుఁగురాయఁడు దేవతాధీశ్వరుండు
భువనహితముగ నుత్సవం బవధరింప
నందుఁబోయితి మీపోయినట్టియేఁడు. 204

- గీ. కారవేల్లమతల్లి కాకల్పవల్లి
కడుపు నిండార గాంచినకొడుకుఁగుఱ్ఱ
జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుగుభర్త. 205

- గీ. వసిడికోర వేడిపా లారగించినఁ
బుల్లసిలిన యధరవల్లవమున
విప్రకన్యచనపు వెలయించుచున్నాఁడు
విశ్వమునకుఁ గాకుళేశ్వరుండు. 206

- ఉ. ఈరసమెత్తు వేదములు హ్రీవహించుఁ బురాణ
సంహితల్
సౌరభహీనమౌ నుపనిషత్తులు లేబడు నాగమావళుల్
గౌరవముల్లసిల్లి సిరికాకులనాథుఁడు నాగదేవభ
ట్టారకునింటఁ బుట్టి ప్రకటంబుగ వేడుక నాదరింపగన్.
207

ప్ర. గరుడ స్తంభప్రతిష్ఠాకలన మొదలుగాఁ గల్పమం
 తోక్తపుష్ప
 ధ్వరపర్యంతంబు కృష్ణాతటినితటమునన్ ద్వాదశ
 కోశధాత్రి
 పరివేషాభ్యంతరశ్రీ పరమపదమునం బర్వకాలంబునందున్
 బరనారీసంగమాదుల్ భగవదనుమతిం బాపముల్
 గాకయుండున్. 208

శా. వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచహారాభీలభద్రాకృతుల్
 కామాంధల్ వెలనాటి కోడె విధవల్ కాకొల్పి
 తిర్నాళ్ళలో
 నామాంధాత్రుడు భీమసేనుడు హిడింబాధీశ్వరుం
 డోపునో
 యేమోకాని తెమల్పనేర రితరుల్ హేలారతిక్రిడలన్. 209

ఉ. పేర్చినసందడిం బెదవి పీల్చి రయంబునఁ జన్నులొత్తి చే
 దూర్చి యనంగ మందరము దూకొని కూరిమిసీరు
 జజ్జనన్
 గార్చుకొనంగజేసి యిటుఁ గొగ్గిట నువ్వురమెత్తి
 యేటికిం
 దూర్చి రమింతు రూకుల వితంతువులం దిరునాళ్ళవల్లవుల్.
 210

- క. ముంతెపదనై న శంబర
భంజనుగేహములు గలుగు | బాహ్మణవిధవా
పుంజములుండగ నూరక
లంజియ లేమిటికిఁ గాకుళయ తిరునాళ్ళన్. 211
- సీ. జవరాలి బొడగన్నసన్నానిపై నేయుఁ
దులసిలేఱిగురాకుఁదూపుమరుఁడు
వేదవిప్రునిగన్నవిధవపై యుళిపించు
దర్భవల్లవహేతి దర్భకుండు
కటకారకులకన్యఁ గనిన హాళికుమీఁదఁ
బొడుచుఁ బూమునీకోలఁ బుష్పశరుఁడు
నాడింధమునిఁ గన్ననాతిపై నేయును
నలరుఁజిచ్చఱికోల నఁగభవుఁడు
- తే. బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మ
పులినతలముల నాయాయి కొలము లెఱిగి
తాల్పు శస్త్రాస్త్రములు జారదంపతులకు
నసమబాణుండు తిరునాళ్ళ నన్నినాళ్ళ. 212
- వ. అని యనంతరంబి యాముందటం జనుదెంచు వితంతుసమూహముం
గని యాశీర్వదించవలయు నని. 213

— వి త ం తు పు లు —

- సీ. చెలఁగిచెలఁగి పొత్తిచీరమ గట్టెడు
మాసకమ్మకు దీర్ఘ మాయురస్తు
సారెసారెకు దేవసదనంబునకు నేఁగు
చెడిపెకు సంకల్పసిద్ధి రస్తు

నిత్యంబు వ్యభిచారనిష్ఠతో నుండెడు
విధవకుఁ బుత్రాభివృద్ధిరస్తు
దశముగాఁ దులసి పేరులు ధరించినయట్టి
విశ్వస్త కారోగ్య విభవమస్తు

తే. మిండముండకు సంవత్సమృద్ధి రస్తు,
పరచుతెంపికి నిత్యసౌభాగ్య మస్తు
వదరుఁబోడికి నీప్సితావాప్తిరస్తు,
బలువితంతుకు మైథునప్రాప్తి రస్తు.

వ అని యట చనునప్పుడు.

215

(ఇ క్క డ కొం త గ్రంథ పాత మై యుండును)

వ, అనిన గాంధర్వి పరదేశపట్టణంబుల వితంతువులచేత వక్షఃకుట్ట
నంబు సేయించుకొన మరగి నీ వెట్టు మమ్ముం దలంతువు పవపద
విచ్చేయు మనుచు నీర్హ్యకుటిలంబగు కటాక్షంబునం జూచిన. 216

చ. లవలవఁ జిన్నదోయి గడలన్ దొలుకారు మెఱుంగుదీగలం
గవకవ నవ్వుడాలు దెలికన్నుల మించులు చౌకళినఁగా
నవనవ యౌవనంబుగల నాటి భవత్పురుషాయితోద్ధతుల్
శివశివ యెన్నిభంగులనుఁ జిత్తములో మఱవంగ పచ్చునే?
217

వ. కార్యంతరవ్యాసంగంబున నార్యవాటికిం బోవుచున్నవాడ మన
మదన రేఖాకన్యదర్పణావలోకముహూర్తంబు సుముహూర్తం
బయ్యెడుఁ బోయి వచ్చెద నని.
218

-: నా గ స్వ ర ము :-

గీ. వెడలి పశ్చిమదిశ నాలుగడియ లంత
ప్రొద్దు గలుగంగ నడువీధి బోయిపోయి
కేళిసఖుఁడును దా నాలకించి చనియె
నాగసౌరములమ్రోత యన్నాగరికుఁడు.

219

-: పా ము లా ట :-

క. నాగస్వరసుమిరసర
న్నాగవరాళ్యాదివివిధనానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకటఫణా,
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్.

సీ. కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకై టభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు
కాలకంఠనియంఘ్రి గండపెండారంబు
భానుమంతునితేరి ప్రగ్రహంబు
నక్షత్రవీధినెన్నడిమి పెద్దగ్రహంబు
మూలాలవాలంబు మొదటిదుంప
యాదిభైరవదేవు యజ్ఞోపవీతంబు
క్రీడావరాహంబు తోడికోడు

తే. యర్కనందనునెలకట్టె యంపకోల
పులుఁగురాయని తాత్కాలపుణ్యభిక్ష
కేతకీపుష్పవాసనాకృత్తిమాసి
సర్వతేంద్రంబు తరిత్రాడు పావఁడేడు.

వ. ఇమ్మహానాగంబులు మనకుం గార్యసిద్ధి యేసగుంగాక యని చని
ముందట. 222

సీ. కడగోరఁ దీర్చిన కస్తూరిగీర్వాణు
నెక్కసక్కెంబుగాఁ జుక్కమెఱయ
నడ్డంబు | దికటంబునై యురస్థలమున
గంధసారస్థానకములు మెఱయ
జాల నిగ్గులు గుల్కుపాలితెక్కలకుచ్చు
వామకర్ణంబుతో వక్కళింప
బెనచి వెండ్రుకలతోఁ బెనవెట్టిచుట్టిన
| పాతచంద్రికవన్నె పాగ యమరఁ

తే. జన్నిదంబుగఁ బెనుఁబాము సవదరించి
యంఁఘికటకంబు ఘల్లుఘల్లునుచు మొరయ
నాహితుండిక గరళవిద్యాధిరాజు
వచ్చెఁ బాముల మెంగఁడు వదరులాఁడు. 223

సీ. పూతార్కరపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్ళు
ముసిడిపండులతోడ ముద్దుఁగురియ
సందితీసంకుపూసలసద్దకటుతుంబి
నాదస్వరోజ్జ్వలభణముల నడఁప
నేడురంధ్రమ్ములు నిరుగేల | వేళ్ళను
వివృతీసంవృతీల విస్తరింప
నాలాపతాళాంతరాంతరంబులయందు
విక్రనుశబ్దముల్ చొక్కటముగ

తే. నాగసింధుప్రభేదనానావరాట
రాగగంధర్వలహరికారంభణముల
మిహివదంబుగఁ జాములమెంగఁ డూఁదె
భోగిరాజులు నర్తింపనాగసారము.

వ. అటవని ముందట నొక్కమంటపంబున విటభట పటలంబు నెదురు
కట్ల నార్పటింప దిట్టిభుండు విని గోవిందకర్మ నడిగిన. 228

—: గ డి ఁ డు :—

సీ. నున్ననై నలుపెక్కి నొసలచేరువకంటి
కెకువనై చినశిఖ పెకలుచుండఁ
కరసానఁ దిగిచినకలివెగందపుబొట్టు
తిరికట్టుకొనిమోము దిరిగియుండఁ
దటపెట దిమికిట ధ్వను లోలిబుట్టింపఁ
జాలు గుమ్మెట చంక వేలుచుండ
నలుకనై మీఁజేత నంటినయాక్రొత్త
మువ్వలత్తెము సారె ములుగుచుండ

తే. నొసలు స్రుక్కించు నావుర్న నోరుదెలుచు
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మడించు
పాడుగతులకుఁ దను దానె పరగియాడు
నల్లయాతండు వో తూర్పునాటిగడిఁడు. 229

—: మే ష యు ధ్ధ ము :—

వ. అనుచు నట పోవఁ గందె కిరాటః రెండు మేషకంఠీరవంబులు
నీరాటరేవున నీరను మంచి నస్యంబు సేయుచుఁ బెంచుటం జేసి
దేవుని ననుధావనంబు సేయు వత్సంబులుంటోలె వాత్సల్యంబునం

బునం దనయేలికల వెంటగంతగై వేయ మండికాటంకారంలు
విషమవిషాణకోటి మటిత కపాలాయసాశ్వత్థపల్లవగుళుచ్చ రింఛో
శికాఘణఘణాత్కారంబులు చెరింగ యద్దక్రీడాసన్నద్ధంబులై
వచ్చుచున్నయవి యాసజీవద్యూతంబు చూతము కాక యనుచుఁ
గొతూహలంబున నిలిచియున్న యవసరంబున వాహ్యలిప్రదే
శంబునం బందెగొండు పడెఁబు నొడిసి తరిపెట్టిన. 227

చ. ఉభయము భావవీధి జయ మొందినభంగి భయం బొకింతలే
కభిముఖ మయ్యె వెన్నెనుకకై యట కొన్నిపదంబు
లేగుచున్

రభసముతో దువాళిగొని భగ్గునఁ దాఁకెడు చూడు నెట్టిటి
ట్టిభ! దిధిధి యనంగను గడింది నదభ్రము లీ యురభ్రముల్
228

క. నిటలమ్ము లివిసి వెత్తురు
సొటసొట వడియంగ సమరభారోత్తములై
కటుకునను మెండుతగరులు
చటులాటోపమున రెండు సరిఁబడఁ బోరెన్.

గీ. వట్టివెదురు మోపు వై చినచందాన
గుండు గుండుమీదఁ గూలినట్లు
కడిదిమ్రోత మేషకంఠీరవంబులు.
తాఁకి తాఁకి తస్సి తట్టువాఱె. 280

వ. ఇట్లు తట్టువాటి పొట్టిళ్ళు నాస్కందం బుడిగి మందనిశ్వాసో
చ్చాసంబులై డిల్లపడి మూర్చిల్లిన. 281

సీ. హా హా ! నృపాలసింహాసనాధిష్ఠాన
 రత్నకంబళ కాభిరామరోమ !
 మజ్ను ! కృపిటసంభవమహాదిక్పాల
 హేలావిహారవాహ్యశివాహ !
 మాయురే ! ప్రవిలంబమానాండసంపాత
 కుతుకానుధావితక్రోష్టురాజ !
 ఆహహ ! శ్రీవీరభద్రావతారమహేశ
 నిహతదక్షకబంధనిహితవదన !

తే. భళిరె ! మేంతరాజ బాపు రురభ్రేళ
 బార ! యేడకేంద్ర యరరె తగర !
 మన్ము హుంక్రియాభిమానాద రిదాణ
 మేలుమేలు గొట్టెమిండగిడ.

వ. మీకు నీగండంబులు దొంగుంగాక యనుచు నట చని ముందటఁ
 గక్షవిలంబితతామ్రచూడులగు కోడి పందెకొండఁ గనుగొని యిది
 యును నొక్కసజీవద్యూతంబు యీదురోదరక్రిడావిహారంబు నాద
 రింప వలయుఁ బానుగంటి కలుకోడితోడఁబుట్టువులువోని యీజగ
 జెట్టి కోడిపుంజులయందుఁ బ్రత్యేకంబు.

288

—: కోళ్ళ పోరితము :—

గీ. పారిజాతపుబూవు నాఁ బరగు జూడు
 తామ్రచూడంబు చూడాపథంబుజొత్తు
 దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుముఁ
 జించివెడలినక్రోధాగ్ని శిఖయుఁ బోలె.

284

వ. బిట్టిభ : యవకోకింపు నారికేళబకజాతీయంబులై యీజగజెట్టి
 గోడి పుంజులు మెడలునిక్కించుచు తెక్కలల్లార్చుచు “గొక్క

కొన్ని యని కాల్గివ్వి కొప్పుమిగిలి తరళతారకోద్యుత్తరతాంత
 లోచన మండలంబులై యుండొంటిం గదిసి చుఱచుఱఱాచి
 యేచిన కోపాబోంబున గుప్పించి యుప్పురంబెగసి చరణాంగుళీ
 కుటిల నఖిఖా కోటికుట్టలంబులంజిరు దొగడులెగయన్ నక్ష
 స్థలంబులు వ్రచ్చి వండఱలాడియుండ్రోసియు లాసియు నాసాపు
 టంబులం బుటబుటననడు వెత్తింజొత్తిలు నెత్తురు విజ్ఞానగఱబియు
 గొఱకొఱం గొఱకుము ఖంబున గురుకుగురుకు మనుచు సవ్యాప
 సవ్యంబుల నోహరిం బక్ష విశేషంబులం బడిలువడనడిచియు నొడి
 చియు నడికినడికి దప్పించుకొని సడిచప్పుడుగాక యుండం గాల్త
 క్రిందికి దూరియు జీరియు మాటిమాటికి "ఘటఘటఘట" యని
 కృకాటంబుక్కు దండసంబులు వోముక్కులం జెక్కులం
 జిక్కుగా నొక్కి యిట్టట్టనక బిట్టానిపట్టి గాలంపు గొంతులభంగి
 వంక లగుకొంకికత్తులం గడుపులాడిచికొని చించి చెండాడి కొండు
 సేపు వాలిసుగ్రీవుల విధంబున, మిందానువిందుల చందంబున,
 మూరిచాణూరుల ప్రకారంబున, నేకాంగయద్ధంబుచేసి చారణ
 గంధర్వగరుడ విద్యాధర క్లాప నీయంబుగా నమోఘపరాక్రమంబు
 సలిపి వీరవ్రతం బేపార వాహ్మశ్రీ మండలంబునం దమకుదార
 పాయగిలం బడిపోటుగండ్ర రొప్పు రుధిరంబులం దొప్పుదోగి
 మూర్త్యాంధకారంబున మునుంగురున్న యవి. 255

- సీ. హా ! కుమారస్వామి యాపవాహ్యములార
 హా ! మంత్రదేవతాస్వామిలార
 హా ! కాలవిజ్ఞాన పాకకోవిదులార
 హా ! భూతభుక్తి కుంభార్జులార

హా ! యహల్యాజారయభన హేతువులార

హా ! బలత్కారకామాంధులార

హా ! నిరంకుశమహాహంకారవిధులార

హా ! కామవిజయ కాహళములార

తే. హా ! ఖగేంద్రంబులార కయ్యమున నీలి

ఘోవుచున్నారె దేవతాభువనమునకు

మీరు రంభాతిలో త్రమామేనకాది

భోగ కార్యార్థమై కోడిపుంజులార.

286

వా. అని యటపోవుచు నాదక్షిణంబున పైడికుండల మొగసాలతోడిది

మాధవశర్మ కూతురు మధుమావతిదేవి మందిరంబు.

287

—: మ ధు మా వ తి యి ట్లు :—

గీ. సింహాశద్విపమునఁ గాని సృష్టిలోనఁ

బద్ధిసిజాతి లే దనువలుకు కల్ల

తెఱప మధుమావతీదేవి దేవకన్య

పద్మినిజాతి దోర్గంటి పట్టణమున.

288

చ. మలయజగంధి యైనమధుమావతి యూర్పులకమ్మదానిచెం

గలువల సౌరభంబునకుఁ గాదిలిచుట్టము చక్రవాకులం

గలకల నవ్వు దానిచనుకట్టు దదీయవిశాల నేత్రముల్

తొలకరిక్రొమ్మెఱుంగు సయిదోడులు మిండలు

గండుమీలకున్. 289

ఉ. టిట్టిభపెట్టిగారు వినుఁ డీ ! యొకచొక్కపుజోగి రేయిలో
వ ట్టిడి దీనితోఁ గలసి భై రవతంత్రముఁ దీర్చి మెచ్చి సా
ధాట్టమునన్ లిఖించె నఖరాక్షరభంగిఁ దెనుంగుఁబద్యమున్
బుట్టువువే రనాగతము తోగము భాగ్యముఁ
బ్రస్ఫుటంబుగన్. 240

క. ఈతలిరుంబోడికిఁ గల,
భూతభవద్భావికాలముల జన్మములున్
జాతులు | వస్ఫుటములుగా
నాతఁడు లిఖించెఁ బద్యమల్ల దె కంటే !

సీ. అలకాపురంబున నంగారవర్కుఁ డన్
గంధర్వపతికన్య కమలపాణి
యాదివ్య గంధర్వి కపరావతారంబు
మధుమావ తోర్గంటిమండలమున
నాసుందరాంగి దాక్షారామమునఁ బుట్టు
భువనమోహిని చిన్ని పోతీయనఁగ
నట్టిసత్ స్త్రీజాతి యాసానికూఁతురు
చిరకాలమున సదాశివునిఁ గూడి

తే. పావనంబైన తమిలేటి పరిసరమున
వేఁగికురువాటికాదేశవివినభూమిఁ
గోవులను పేరిచెంచుల కులమునందుఁ,
గడిమిగత్తులయమ్మి నాఁ గలుగఁగలదు.

- గీ. కడిమికత్తులమ్మి నిడువారుగన్నులు
గండుమీల నడుచు మిండగీడ !
దానిచన్నుదోయి ధారాసురత్రాణ,
తటకకుంభికుంభశలహకారి.

243

.. మ దా ల స ..

- వ. ఈ సద్గుమానతీదేవీ చెలియలు చదాసల మామామ మీసాలప్ప
యద్వివేడులకొడుకు శ్రీధరునకు ననువుంజెయై యుండు; నాకం
జాక్షిందగిలి యారంజకుం డచ్చోటనే యున్నవాడని విన్నార మర
యుదముగాక యనుచు మోసాలం జొచ్చి కష్టాంతరంబులు గడచి
గాజుటోవరి ముందట గటకఃఖశంబులమీదఁ దమలోఁ జిటపొట
వోపుచుం గూడియుఁగూడకయున్న యప్ప చెలియంద్రను మామ
యాశ్మజులెం జూచి గోనిండుండు మందస్మితంబున

244

- గీ. అహివెట్టితి జొన్నగడ్డాగ హార
వృత్తి యేనూరురూకల వృత్తమునకు
ననుభవింపుడు నీవు మదాలసయును
నరససంసార మింతయు సద్గువంబు.

245

- గీ. మిన్న కున్నార లిది యేమి మీరు ముగురు
నీగకును బోకవెట్టిన యిట్టిభంగి
పౌచ్చుగుం దింతమాత్ర మేదేని గలదె
మిగులఁ గోపంబు మీకు లేమియును దోచె.

246

వ. అనిన మధుమావతి గోవిందమంచనశర్మతో నిట్లనియె.

247

సీ. ఏమి చెప్పుదుము మాకిపు తోబుట్టుగ
వై ననుం తెప్పక యడపరాదు
నీదువియ్యంకుండు నిర్భాగ్యుడితండ
యాపోయినట్టరే యేకతమున
మామదాలస కేళిమందిరాంతరమున
హంసతూలికపాన్పు నందు నొంటి
నిద్రించి యుండంగ నీవిబంధం బూడ్చి
యటు చేయవలసినయట్టు చేసె

తే. మధుమదారంభమున మేను మఱచి యపుడు
మోసపోయితి మీనాడు ముట్టఁ దెలియఁ
తెలియలికి నాకు గోడ్డెఱ కలకపుట్టె
బ్రాహ్మణుడె వీడు విశ్వాసపాతకుండు.

248

క. నడురేయి మధుమదంబున
నొడ లెఱుగకయున్న నన్ను నోవరిలోనన్
దడవెను గుడిలో నుండియు
గుడిఁకాళ్లను దీసె వీడు గోశకుండరయన్.

వ. పాడిపంతుఁబు లెఱిగిన పెద్దపు నీవు మాభాగ్య కృతఁబున విచ్చేసి
తివి యజ్ఞానకృతంబునకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు విధింపు మని మఱి
యును.

250

కా. హోలాపానమదాతి రేకమునఁ బర్యంకంబుపై నొంటి ని
 ద్రాలస్యంబున నుంటదక్క మఱి యే యన్యాయమున్
 జేయ నే
 నేలా పాపము గల్గె ? నీభయము వోనే ముట్టెదన్ శుద్ధితై
 వాలాయంబును మీనకేతనుని దివ్య శ్రీపదాంభోజముల్.
 251

చ. ఆనిన గోవిందుండు మీరు విటజన ధర్మనూష్యం బెఱుంగ రిది
 యన్యాయంబుగాదు వేశ్యాజనంబునకు వావివరున యెక్కడిదిః
 తొల్లి నముచిసూదనునకు ననువులంజెయై యూర్జి యతని కొడుకుఁ
 గవ్వడి గామింపనే ? రావణుండు నలకూబరుని రంభోరు నంభోరు
 హృషి రంభంగోడలిని సంభోగింపక సాగ నిచ్చెనే ? వారకాంతను
 దల్లి, దాసి, యప్ప, చెలియలు, కూతురు, దాదియని కేశికాగేహం
 బునం బరిహరించుట విటధర్మంబుగాదు.
 252

గీ. జాణతనము గల్గి సవరతనము గల్గి
 తెలివి గల్గి మోరతీరుగల్గి
 చేయలంతి తనకుఁ జేకూడినప్పుడు
 వాని వలదు లంజెవారియింట
 253

వ॥ అని పలికి సౌముఖ్యంబు సపాదించి 254

చ. పది నెయు, లంజెయున్, విటు-డు. వై రములాత్మల
 నుజ్జగింపు డ
 భృదయపరంపరావిభవ భోగము లందుడు మేము వోయిన
 చెప్పదమని వారిసత్కృతులు చేకొని మంచనశర్మ వెల్లెద
 త్పదన మపారభాగ్యధన సంపద కెంతయుఁ
 జోద్యమందుచున్. 255

చ. కొడుకులు కూతులుం గలిగి కూడునుఁ బాడియుఁ
 ద్రవిష్ట తండ్రై
 విడిముడి లాతుగాఁ గలిగి వెండియుఁ బైఁడియుఁ
 నిండ్లలోపలన్
 దడబడఁ దారు బంధువులుఁ దామరతంపరలై సుఖించువా
 రుడుపతిమాళి మాళి నొక యుమ్మైతపూ
 విడువారువేడుకన్. 256

:- సూ ర్యా స్త మ య ము :-

చ. అనుచు మధుమావతిదేవి భవనంబు వెలువడి కట్టాయితం బైన ఘటి
 కాసి పుంగవుండు నింగిచెఱంగు మొన వ్రాలిన పతంగబింబంబుం
 గనుగొని టిట్టిభ ? యదెచూడు, వరుణరాజు వారాంగనావితాసదర్శ
 తానుకారియై యహర్పతి గ్రుంకంబోయె నింక మనకు నేవంకం
 దడయ పనిలేదు కుహశీదషకంబుల నారికేశంపు మధువుంగ్రోలి
 మత్తిల్లి వీరె మందిరోద్ధాన వీధులం బల్లవాధరలు పుష్పగంధికా
 నృత్యంబులు పరిధవించెదరు; వారు కొందరు మందిర ప్రాంగణం
 బున వారాంగనాజనంబులు విచిత్రశ్లోకంబు లనేక రాగంబులం గూర్చి
 లాస్యాంగం బుత్త మంబుగాఁ జూపెదరు; మఱియు నంతరాంతరం
 బులం బ్రచ్చేదన సైందన ద్విమూఢకస్థిత పార్యాభిమార్గాలినయ
 భేదంబులు రసభావభావనామోదమధురంబుగా కాతోదరు లభిన
 యించెదరు. ఇవిధంబున వినోదంబు లన్నియుం జూడందలంచిత
 మేని కామ మంజరీ గృహప్రవేశంబునకుం గారాంతికుండు పెట్టిన
 ముహూర్తంబు సరిగడచు నిపుడు పుష్పనక్షత్రంబున నాల్గవ
 పాదంబు నడచుచున్న యది. కాలావర్త విషనాడికాస్పర్శనంబులకేక
 యమృతద్వంద్వంబుగూడి యిందుబింబాననాధరోష్ఠపల్లవామృత

పాఠణ లాభంబునకుం గారణంబు గా, గలిగియున్నయది యివ్వేక
వాటంబు వీధివిటంకం జతికమించి వేవేగం జనవలయు నిదె
యాటది యొక సురపొన్నక్రిసిత క్రిడాభరంబున గన్నియలంగూడి
కందుకక్రిడ యొనర్చుచున్నయది దీని నలవోక వోలె నై నం
జూడవలయు నని చూడం జని.

257

-: బంతులాట :-

కా. పంచారింపిన లేతచన్నులపయిం బ్రాలంబముల్ గాలగాఁ
గాంచినూపురకంకణకవ్వణనముల్ గర్జింప బాలాజనుల్
కించినన్నించదుదంచితక్షమముగాఁ గ్రీడించెద ర్చూడుమా!
చంచత్కాంచనకందుకత్రయములన్ సవ్యావసవ్యంబులన్.

నట్టుపునికోడలు

ప. అనుచుం గతిపయపదంబు లరుగఁ గట్టెదుర నొకచట్ట (నట్టు?)
పునికోడలు గోడలు నక్కిచూడఁ బొడగని యమ్మచ్చెకంటి మున్ను
దన్నెఱింగినది యగుట టిట్టిభున కెరింగించి గోవిందమంచనశర్మ
యిట్లనియె.

259

క. వ్రాలె నరవిందలోచన,
పాలిండులు చూడఁజూడఁ బ్రసవాంత్యమునన్
ఏలా యీమాటలపని?,
వ్రాలుట చోద్యంబె చక్రవాకులకొదమల్ ?

260

ప. అనుచుం జనునప్పుడు ముందట నొక సైరికనిం గని టిట్టిభునకుం
జూపి యిట్లనియె.

261

తై నేసి తనయింటిదాసి నావిప్రున
కాతిథ్య మొనరింప ననుమతించె
దాని నాద్విజుఁడు ప్రాతఃకాలమునఁ జూచి
బెడదవెట్టిన యప్పు బెడరదయ్యె

తే. పిళ్ళకోపంబుతో నిల్లు వెళ్ళివచ్చి,
తలవరుల కీప్రసంగ మంతయును జెప్ప
వారు రప్పింపవచ్చె నీవదరుజఱి
లంజెత్తలియె యిదియు గుల్లాముగాక.

ప. అనిన నజ్జఱిభయంబు నొంది సభాసదులకు దండప్రణామంబు
నేసి యాద్రవికు నుద్దేశించి. 266

కా. నీకుం జేసినబాస యెట్టిదియొ తుండీరద్విజశ్రేష్ఠ ! మా
రాకాచంద్రనిభాస్య కాకతిమహారాజేనిఁ బుత్రైంచినం
గైకోఁదెట్టులు నేమి సేయుదును; శృంగారంపులేదోటలోఁ
బైకొంగెత్తి, కుచంబు లొత్తి, పరిరంభం బీదు లేఁగోవికిన్.
267

ప. మమ్ము నూరక రట్టుచేయుట ధర్మంబు గా దనుచున్నయాధూర్త
జఱిభిం జూచి యవ్విటలోకంబు “ప్రోడ నొక్కనినిమిత్తంబున
భంగ పెట్టుట యుక్తం” బని “నీవు విటధర్మం బెఱింగినవాఁడ
వానతీయవలయు” ననిన గోవిందుండు. 268

క. కందర్పశాస్త్రువేదులు
నిందుకు పాదాస్థానచింత యేలా నెఱవన్
సందేహింపక గొఱికిం
పందగు నీజఱుఖిజాట్టుపట్టి రయమునన్. 269

గీ. ముక్కునోణంబుదాఁకను జెక్కు టొకటి
బోసినోరుగఁ బండ్లూడఁ బొడుచు టొకటి
గూఱు లంటఁగఁ జెవిదోయి గోయు టొకటి
లంజెతల్లి యొనర్చుకల్ల లకు శిక్ష. 270

వ. మాకుం దోచిన ధర్మంబుఁ జెప్పిలిమి, యథాపరాధంబుగా నీయ
ధమ జాతిని దండింపుడు మఱియు నొక్క విన్నపంబు. 271

మ. స్మరదివ్యాగమకోవిదుల్ మదనశిక్షాతంత్రవిద్యావిదుల్
సురతారంభమహాధ్వర |వవణు. లిచ్చోనుండు వేశ్యావదుల్
తిరమై నాకుననుజ్ఞ మిండిపుడుఁ తాత్రియాకమైయొప్పున?
ప్పురుషార్థంబు నెఱుంగఁబోయెదఁ బునర్భూభామి
నీవాటికిన్. 272

(ఇక్కడను గొంత గ్రంథపాత మయి యుండును)

∴ ని శా ము ఖ ము ∴

వ. అనంతరంబు భాస్వంతుండు వరుణరాజశుద్ధాంతకాంతానివాసమాణిక్య
దర్పణంబై చరమగిరికటక కాననంబు మాటునం జాటునడియె,
గాశ్మీర పరాగ చృటాభాసురంబైన సంద్యారాగంబు నింగిలీకంబునం
బెట్టి క్రిదోద్ధూతధూర్జటి జటాజూటవల్లిమతల్లి కామల్లికాకోరకాకారం
బులై తారకంబులు వియత లంబునఁ దళదళ వెలింగె, విభావవరీపురం
ద్రీకర్ణపూర చాపేయ కుసుమ సాదృశ్య సౌభాగ్య సంపత్సంపాదన

లంపటంబులై భువనప్రదేశములు స్రవశించె, నెరసంజయు మన
 మనకని చీకట్లునుంగులని దిక్కొధకూటవాటినికురుంబుం ప్రేరివిడి
 చిన కరువిదహసల పేరునుంబోలె పొలుపుమిగిలె నప్పడు
 గోవింద శర్మ గోదూళింగ్నంబున నార్యవాటికఁ బ్రవేశించి
 కామమంజరీ చౌర్యరతి విహారసంకేతస్థలంబులైన రథ్యాముఖ
 శివచత్వర్థపపా మండుపంబులు విలోకించుచుఁ గుంటాపాఠతిలకంబు
 లకుం గుంటెన కత్తియ లగు కొత్తెమఱంగమబోడితలకుం గ్రేగ్రేంటి
 చూపుసన్నఁ దనరాక యెఱింగింపుచు, నవ్వేళకుం జూడ గూఢ
 వివిక్తంబునుం, బూర్వపరిచితంబునుం, బురుషశూన్యంబును, వివాహ
 కాలోచిత వృత్తస్తనకారావివిధవిలాస విప్రవాసకన్యాసనాథంబును,
 విశామ స్థలంబును, నైన యొక్క తమ్మడిసానిమందిరంబున విడిసి,
 తనరాక దేవయాత్రామిషంబున నహ్మజరివిధవచేత నెఱింగింపం
 బించి, వీరభద్రేశ్వర స్థానంబువెనుక బొడ్డనబావియందు గృత
 సంధ్యావందనుండై నిజాంతర్గతంబున. 273

ఉ. కంగటికాలు పుచ్చుకొని ఖంగనఁ గాలుకిరిటకూటమున్
 లొంగఁ గొనంగ లేరు, రవి నోరుఁదటాలనఁ దన్నలేరు, క
 న్నింగల మూని దర్పకుని నేర్పంగ లేరు, లలాటపట్టకో
 త్సంగము చేరునే యహహ ! తక్కటివేల్పులై
 మదంజుల్. 274

వ. అనుచు శివార్చనంబు దీర్చి సుఖాసీనుండై బిట్టిభునితో నిట్లనియె 275

మ. వదనాంబోరుహపూత్కియాచవననిర్వాణపదీపంబు

...

...

...

...

276

చ. పొదలినచీకువాల నడు | పొద్దున యౌవనగర్వవిక్రియా
మదమున వింజి మా కిడిన మాడ్కిఁ బురంబు జనంబు
నిద్దురం
గదిరిన వేళ నా యెడకుఁ గామినిరా నలవాటు సేతకై
... .. నిమీలితాక్షియై. 277

ఉ. దట్టపునీలిచేల గడితంబుగఁ గచ్చ బిగించి, ద్రిండుగాఁ
గట్టి కటారికోల కరకంజమునం ధరియించి, గుబ్బుచ
స్కట్టునఁ దోపుటంగి తొడి, గ్రక్కున నన్నడురేయి
వచ్చి, నా
కట్టెదురం జొహారు లనుఁ గాంత భటుండయి
నవ్వుటాలకున్. 278

వ. అనుచుం బెక్కుప్రకారంబు నాకాముకుండు పూర్వవృత్తాంతంబు
కట్టనుంగుచెలికాదైన కిరాటబిట్టిభ నెట్టితో నుబ్బున నుగ్గడింపుచుఁ
గామమంజరి సందర్శనోత్కంఠాతి సంకులంబైన చిత్తంబు మన్నఘా
యత్తంబై యుండఁ గొండంతయాళతో ధార్మికధర్మపతి యెప్పుడు
వచ్చునో యనియువ్వెళ్లారుచుం దృఙంబు చలించినం, జీమచిటు
కన్ననుం, జెవి|వాలంబెట్టియాలించుచు, భామిసీవిలోకనోత్సవం
బాసన్నం బగుటంజేసి
... .. దీపంబునుంబోలెఁ బరితాపంబు వహించుచుడం
నంతఁ జంద్రుండు పురందర హరిద్దరీకుహరగర్భాంతరాళంబున
నుండి కంఠీరవంబునుంబోలె మింటికి లంఘించి మయాఖనఖరంబు
లం దిమిరకుంబికుంభంబులు వ్రచ్చి పందఱలాడి నభఃక్రోధంబున
నుడుగఞంబు లనముత్తియంబుల వెదజల్లె నావేళ నిండువెన్నెం
గాయఁ బ్రాణనాయకుండు వచ్చుటఁ గని విని పరమహర్షోత్కంఠం
బున. 279

- గీ. వీరభద్రదేశ్వరార్చనావిధి నెఱమున.
 280

∴ కామమంజరి :-

- మ. కరపద్మంబునఁ బైఁడిపల్లెరమునం గంధాక్షతల్ పచ్చక
 ప్పరమున్ పీడెము గొంచుఁ గ్రొత్తమడుఁగుం
 బొప్పట్టునీరంగితో
 మురిపెం బొప్పగ వచ్చెఁ జొర్రరతనంబో గార్థమై కామమం
 జరి గోవిం దునియొద్దకున్ శివనమస్కారచ్ఛలం
 బొప్పగన్. 281

- క. మోదంబున రాకాచం
 ద్రోదయ దేవతయుఁబోలె నొయ్యనఁ జని శా
 తోదరి గోవిందుని శ్రీ
 పాదంబుల కెఱఁగె భక్తి భయలిజ్జలతోన్. 282

- ఉ. మచ్చికయుం బ్రమోదమును మన్ననయున్ నయమున్
 విలాసమున్
 మెచ్చును నేర్పడం దనకు మే యిడి మ్రొక్కిన
 కామమంజరిన్
 గ్రుచ్చియుఁ గొఁగిలించె సరి గుబ్బచనుంగవరెండు కేవలన్
 బచ్చనివింటిజోదు పయి పైఁ బులకంబులు నారువోయగన్
 283

- చ. అనంతరం పాసనాసీనులైన నగ్గోవిందుండు కామమంజరిం జూచి
 284

మ. అరవిందాస్య! తలంచి చూడ నిదియత్యాశ్చర్యమోకాని నీ
 సరసాలాపము లాదరించి వినఁగా సంతాపనం జూడఁగన్
 ఖరపాకంబయి కర్ణరంధ్రముల కంగారంబుగా బిట్టు
 మ్మరముల్ పల్కెడు రాజకీరములు గండుంగోయిల ని
 ల్విజయల్.

ప. అని జారదంపతులు పూజరివారి యింటిముంగిట వెన్నెల బైటనుండి
 దిట్టిభునకుం గట్టాడిముత్తయంబునుంటోని తమ్మడి 1 సా ని
 గూర్చునేర్చు విచారించి సన్నపు తెలుంగునంబుజిరి సానిం బిలిచి
 కనకవన్కంబు తోడఁ గూడఁ కర్పూరంబు వీడియం బచ్చేడియ
 చేతలోనం బెట్టి యాపాద మస్తకంబు వీక్షించి శిరఃకంపంబు సేసి
 288

సీ. బంగారుతలుపులు పాయంగ ధట్టించి
 లావణ్యవిత్త మేలా వ్రయించె
 లావణ్యవిత్త మేలావ్రయించునుగాక
 యతిమాత్ర మేలా ప్రయాసపడియె
 నతిమాత్ర మాయాస మనుభవించునుగాక
 విటజనంబుల నేల వెడ్డుకొలిపె
 విటజనంబుల కారవేరంబు సేయఁగా
 నేల నిర్మింపఁడో యెనయు మగని

తే. సొమ్ముపోక మహాప్రయాసమ్మురాక
 ప్రజలబాధ నిరర్థ కారంభంబు
 తెలమి సిద్ధింపనేమిగాఁ దలఁచెనొక్కొ
 సరసిజాసనుఁ డితలోదరి స్పృశించి.

- చ. దొరసెమునందు జుట్టుకొని తోరణకట్టె నురోవిభాగమున్
నిరుడు వయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను, నర్తనానవ
త్సరమున నొప్పె హేనుకలశంబులబాగున. ముంద

శ్రేణికిం

గరినిభయానచన్నుగవ కౌగిలిపట్టులు గాకయుండునే.

288

- గీ. సన్న చూపులఁ బూజిరి హనిఁ బిలిచి
వసిండిటంకంబు పరిరంభపణముసేసి
టిట్టిభునితోడ నేడు కూడింపు కూతు
నేకశయ్య సహాయసుశ్రీకి మించ.

289

- క. కన్నెటిక ముడుప వేతే
సొన్నాటంకములు రెండు చుట్టంబులలోఁ
గన్న మొఱంగెడు నేర్పును,
విన్నాణము మాకుఁ గలదు వెఱ పేమిటికిన్.

- వ. అని నుతింపజెప్పి బొమలమీదఁ వెండ్రుకలు వ్రాలపూజిరి
సాని బిడ్డను వెడ్డవెట్టి బిట్టిభునివేతి కిచ్చి యచ్చ వెన్నెలంబొర
పొచ్చెంబు లేని మచ్చికల చంద్రమండలంబుమీదఁ దృప్తినిలిపి
బిట్టిభుండు విన నిట్టనియె.

291

- సీ. కలశపాథోరాశిగారాపునందన !
కల్యాణములు మాకుఁ గలుగఁజేయు
కుసుమకోదండువికూరిమిమామ సొ !
భ్యాభ్యుదయంబు మా కాచరింపు

రాకావిభావ్యరమణీమనోహర !

సంతోషములు మాకు నవదరింపు

శారీపట్టపుదేవికూరిమిసయిదోడ !

యైశ్వర్యములు మాకు నాచరింపు

తే. మనుచు గొఱ్ఱంగి నీరను నర్పిమిచ్చి
పచ్చకప్పుర మందంద బడిసవైచి

మ్రొక్కి రనురాగనంపద మూరిబోవ

జారజాయాపములు నిండుజందురునకు.

క. నటులది దోరసముదము

విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండమహా

పుటభేదన మీతితయము

నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లను మెచ్చన్.

293

చ. ముదమున ముక్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణ కందరా
నదనుడు కాలభైరవుడు శంఖనిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృహసేయు గంపింద

కాండిత

తిదశమహిరుహంబునకుఁ దిప్పయవల్ల భరాయమంతిన్.

294

వ. అని యందరును యథాసుఖంబుగ నిజాస్థానంబుల కరిగి సుఖించు
చుండిరి గద్య

295

ఇది శ్రీమన్నహమఃత్రికేఖర వినుకొండతిప్పయామాత్యనందన
చందమాంబాగర్భపుష్కోదయ సుకవిజనవిధేయ వల్ల భరాయ
క్రిసజీతంబైన క్రిడాధిరామం బను విధినాటకంబున సర
నేకాశ్వాసము.

-సంపూర్ణము-